

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

અમદાવાદ મધ્યે ગુજરાતની ઉચ્ચ અદાલતમાં

૨૦૦૫નો ફોજદારી અપીલ નંબર ૧૭૧૯

મંજૂરી અને સહી માટે:

માનનીય સુશ્રી.ન્યાયમૂર્તિ હર્ષા દેવાની

=====

૧	શું સ્થાનિક અખબારોના પત્રકારોને ચુકાદો જોવાની મંજૂરી આપવામાં આવી શકે છે?	હા
૨	પત્રકારને સોંપવામાં આવે કે નહીં?	હા
૩	શું માન. ન્યાયમૂર્તિ ચુકાદાની વાજબી નકલ જોવા માંગે છે?	ના
૪	શું આ કેસમાં ભારતના બંધારણના અર્થઘટન અથવા તે હેઠળ કરવામાં આવેલા કોઈપણ આદેશ અંગે કાયદાના નોંધપાત્ર પ્રશ્નનો સમાવેશ થાય છે?	ના

=====

મેસર્સ દિલીપ કુમાર નલિંકાંત ગાંધી. અપીલકર્તા (ઓ)

વિરુદ્ધ

ગુજરાત રાજ્ય અને ર. સામાવાળાઓ/પ્રતિવાદીઓ

=====

ઉપસ્થિતિ:

અપીલકર્તા તરફે શ્રી ભાર્ગવ એન. ભટ્ટ, એડવોકેટ

સામાવાળા નંબર ૩ તરફે દિલીપકુમાર આર. શાહ, એડવોકેટ

સામાવાળા નંબર ૨ – ૩ તરફે શ્રી ગિરીશ એમ. દાસ, એડવોકેટ

સામાવાળા નંબર ૧ તરફે સુશ્રી મોક્ષા ઠક્કર, એડિશનલ પબ્લિક
પ્રોસિક્યુટર

=====

કોરમ: માનનીય સુશ્રી ન્યાયમૂર્તિ હર્ષા દેવાની

તારીખ : ૨૭/૦૭/૨૦૧૫

મૌખિક ચુકાદો

૧. મૂળ ફરિયાદી તરફથી ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડ, ૧૯૭૩ (જેને આ પછી
"કોડ" તરીકે ઓળખવામાં આવશે) ની કલમ ૩૭૮(જ) હેઠળની આ
અપીલ, લર્નડ સેકન્ડ જ્યુડિશિયલ મેજિસ્ટ્રેટ ફર્સ્ટ ક્લાસ, હિંમતનગર,
સાબરકાંઠા દ્વારા ક્રિમિનલ કેસ નંબર ૩૮૦/૧૯૯૮ માં પસાર કરાયેલા

તારીખ ૭ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૫ ના નિર્દેષ છુટકારાના ચુકાદા અને હુકમ સામે નિર્દેશિત કરવામાં આવી છે, જેના દ્વારા નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટ, ૧૮૮૧ (જેને આ પછી "એન.આઈ. એક્ટ" તરીકે ઓળખવામાં આવશે) ની કલમ ૧૩૮ હેઠળના ગુના માટે સામાવાળા નંબર ૨ અને ૩ ને નિર્દેષ છોડી મૂકવામાં આવ્યા છે.

૨. અપીલકર્તા - ફરિયાદીએ લર્નડ ચીફ જ્યુડિશિયલ મેજિસ્ટ્રેટ, હિંમતનગરની કોર્ટમાં આક્ષેપ કરતી એક ફરિયાદ નોંધાવી હતી કે ફરિયાદી, અન્ય બાબતોની સાથે, ચેક વટાવવાના વ્યવસાયમાં રોકાયેલ છે. આરોપી નંબર ૧ સોમાભાઈ ચેમ્બર્સ ખાતે 'ઋદ્ધિ ગ્રાફિક્સ', હિંમતનગરના પ્રોપ્રાઈટર તરીકે વ્યવસાય કરે છે અને આરોપી નંબર ૨ એ આરોપી નંબર ૧ ના પિતા છે. આરોપી નંબર ૧ ને તેમના અંગત કામ માટે ભંડોળની જરૂર હતી અને તેમણે ફરિયાદી - ભાગીદારી પેઢી પાસે પોતાનું ખાતું ખોલાવ્યું હતું અને આરોપી નંબર ૨ એ રૂ. ૧૫,૦૦,૦૦૦/- (રૂપિયા પંદર લાખ) ની રકમ માટે જામીનદાર તરીકે રહ્યા હતા અને તે મુજબ, આરોપી નંબર ૧ એ ફરિયાદી પેઢી પાસેથી લોન મેળવી હતી. આરોપી નંબર ૧ એ જ્યારે ફરિયાદી પેઢી પાસેથી લોન મેળવી તે સમયે, તેમણે લોન મેળવવા માટેની તમામ વિધિઓ જેવી કે ચેકો આપવા, લખાણો કરવા વગેરે પૂર્ણ કરી હતી. આરોપી નંબર ૧ એ યોગ્ય રીતે સમજીને, મન લગાવીને, સ્વેચ્છાએ અને રાજીખુશીથી ચેકો અને લખાણો પર જરૂરી સહીઓ વગેરે કરી હતી. આરોપી

નંબર ૧ એ પેઢી પાસે પોતાના દ્વારા નિભાવવામાં આવતા ખાતાઓમાંથી વખતોવખત ઉપાડ કર્યો હતો.

૨.૧. આરોપી નંબર ૧ એ લોન લીધી તે સમયે એવું નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું કે તેઓ સેવા શુલ્ક તરીકે દર મહિને ૧.૫% અને ૦.૫% લેખે માસિક વ્યાજ ચૂકવશે. આરોપી નંબર ૧ એ ધ હિંમતનગર નાગરિક સહકારી બેંક લિમિટેડ, હિંમતનગર પાસે પોતાના દ્વારા નિભાવવામાં આવતા ખાતાનો ચેક નંબર ૧૩૧૧૦૬ ફરિયાદી પેઢીને આપ્યો હતો. પક્ષકારો વચ્ચે એવું નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું કે પેઢીના ખાતાઓની સરભર કરતી વખતે વ્યાજ અને સેવા શુલ્ક સાથે જો કોઈ રકમ ચૂકવવાપાત્ર થાય, તો સદર ચેક રજૂ કરવાનો અને વટાવવાનો રહેશે. બંને આરોપીઓએ તેમને આશ્વાસન આપ્યું હતું કે જે સમયે ચેક રજૂ કરવામાં આવશે, તે સમયે તે વટાઈ જશે અને માત્ર આવા આશ્વાસનના કારણે જ ફરિયાદી પેઢીને આરોપી નંબર ૧ ને લોન ધીરી હતી. જો આવું આશ્વાસન આપવામાં ન આવ્યું હોત, તો ફરિયાદી પેઢીને આરોપી નંબર ૧ ને કોઈ લોન આપી ન હોત.

૨.૨. વધુમાં એવો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હતો કે તારીખ ૦૮.૦૧.૧૯૯૮ ના રોજ, ફરિયાદી પેઢી સાથે આરોપી નંબર ૧ ના ખાતાઓની પરસ્પર સરભર કરતી વખતે એવું માલૂમ પડ્યું હતું કે આરોપી દ્વારા ફરિયાદી પેઢીને રૂ. ૧૪,૭૨,૫૮૭.૫૨ પૈસાની રકમ ચૂકવવાપાત્ર હતી. તદનુસાર, ફરિયાદીએ ચેકમાં સદર રકમ ભરી હતી અને આરોપીએ જણાવ્યા મુજબ,

તારીખ ૦૮.૦૧.૧૯૯૮ નો ચેક સ્વીકૃતિ માટે બેંકમાં રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો; જો કે, ચેક સ્વીકારવામાં આવ્યો ન હતો અને "ફંડ્સ ઇન્સફિશિયન્ટ" (અપૂરતું ભંડોળ) ના શેરા સાથે પરત આવ્યો હતો. આ સંબંધમાં, આરોપી અને તેમના એડવોકેટને મૌખિક રીતે જાણ કરવા છતાં, તેમનામાંથી કોઈએ રકમ ચૂકવી ન હતી અને ખોટા વચનો આપ્યા હતા અને સમય વિતાવી રહ્યા હતા.

૨.૩. આથી, એવો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હતો કે ઉપરોક્ત પૃષ્ઠભૂમિમાં, આરોપીઓએ, એકબીજાની મિલિભગતથી, એકબીજાને દુષ્પ્રેરણ કર્યું છે અને ચેક વટાવવા માટે ભંડોળ પૂરતું ન હોવાની હકીકત હોવા છતાં, કોઈ ગોઠવણ કર્યા વિના સંપૂર્ણપણે ખોટું આશ્વાસન, વચન ફરિયાદી પેઢીને આપ્યું હતું, ખોટો ચેક આપ્યો હતો અને પોતાના અંગત લાભ માટે ફરિયાદી પેઢી પાસેથી એક મસમોટી લોન મેળવી હતી અને દુરાશયી તથા ગુનાહિત ઇરાદાથી ફરિયાદી પેઢીને ભારે નાણાકીય નુકસાન પહોંચાડ્યું હતું અને તે રીતે, ભારતીય ન્યાય સંહિતાની કલમ ૪૨૦ અને નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટ, ૧૮૮૧ ની કલમ ૧૩૮ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુનો કર્યો હતો.

૨.૪. વધુમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે ઉપરોક્ત તથ્યો અને સંજોગોમાં, ફરિયાદી પેઢીએ, તેમના એડવોકેટ મારફતે, તારીખ ૧૫.૦૧.૧૯૯૮ ની નોટિસ આરોપીને રજિસ્ટર્ડ એ.ડી. પોસ્ટ તેમજ યુ.પી.સી. દ્વારા જારી કરી

હતી. યુ.પી.સી. નોટિસો આરોપીઓને બજી ગઈ છે, જ્યારે રજિસ્ટર્ડ એ.ડી. પોસ્ટ દ્વારા મોકલવામાં આવેલી નોટિસોના સંબંધમાં, ટપાલીએ તારીખ ૧૬.૦૧.૧૯૯૮ ના રોજ આરોપીઓને જાણ કરી હોવા છતાં, તેમણે નોટિસો છોડાવી ન હતી. આ છતાં, બેમાંથી કોઈ પણ આરોપીએ નોટિસનો કોઈ જવાબ આપ્યો નથી, કે તેનો કોઈ ભાગ પણ ચૂકવ્યો નથી. ઉપરોક્ત પૃષ્ઠભૂમિમાં, અપીલકર્તાએ એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮ અને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૪૨૦ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુનાઓ આચરવાનો આક્ષેપ કરતી ઉપરોક્ત સંદર્ભિત ફરિયાદ નોંધાવી હતી.

૩. સમન્સ જારી કરાતા, આરોપીઓ ટ્રાયલ કોર્ટ સમક્ષ હાજર થયા હતા અને આક્ષેપ સામે પોતે દોષી હોવાની ના પાડી હતી. ટ્રાયલ દરમિયાન, ફરિયાદી તરફે બે સાક્ષીઓની તપાસ કરવામાં આવી હતી, એટલે કે આંક-૧૫ પર અપીલકર્તા - ફરિયાદી અને આંક-૯૪ પર સાક્ષી રાકેશભાઈ બાબુભાઈ ચોકસી. અપીલકર્તાએ ફરિયાદની સાથે રેકૉર્ડ પર ચોક્કસ દસ્તાવેજી પુરાવા રજૂ કર્યા હતા અને ટ્રાયલ દરમિયાન, સાક્ષીઓની જુબાનીઓ નોંધતી વખતે, રેકૉર્ડ પર અન્ય દસ્તાવેજી પુરાવા રજૂ કર્યા હતા. સામાવાળા નંબર ૨ આરોપીએ પણ દસ્તાવેજો રજૂ કરવા માટે એક અરજી કરી હતી, જેના અનુસંધાને અપીલકર્તાએ રેકૉર્ડ પર અન્ય કેટલાક દસ્તાવેજો રજૂ કર્યા હતા.

૪. ટ્રાયલ કોર્ટ રેકૉર્ડ પરના પુરાવાઓનું મૂલ્યાંકન કર્યા પછી એવું માલૂમ પાડ્યું કે પ્રશ્નવાળો ચેક વર્ષ ૧૯૯૫ માં જારી કરવામાં આવ્યો હતો, જ્યારે ચેક છ મહિનાના સમયગાળા પછી તારીખ ૦૮.૦૧.૧૯૯૮ ના રોજ બેંક સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો, અને તેથી, ચેક તેની વૈધતા અવધિ વીતી ગયા પછી રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો અને તદનુસાર, એવું ઠરાવ્યું હતું કે પ્રોસિક્યુશન આરોપી સામેનો આક્ષેપ સાબિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયું છે અને તેમને નિર્દોષ છોડી મૂક્યા હતા.

૫. અપીલકર્તાના વિદ્વાન એડવોકેટ શ્રી ભાર્ગવ ભટ્ટે શરૂઆતમાં જ રજૂઆત કરી હતી કે તેઓ આરોપી નંબર ૨ શ્રી હરેશકુમાર મણિલાલ ત્રિવેદી પૂરતી અપીલ પર દબાણ કરતા નથી. તેથી, વર્તમાન અપીલમાં પડકાર આરોપી નંબર ૧, એટલે કે વર્તમાન અપીલમાંના સામાવાળા નંબર ૨ ના નિર્દોષ છુટકારા પૂરતો મર્યાદિત છે. સામાવાળા નંબર ૧ ગુજરાત રાજ્ય માત્ર ઔપચારિક પક્ષકાર હોવાથી, સામાવાળા નંબર ૨-આરોપીને આ પછી સરળતા ખાતર "સામાવાળા" તરીકે ઉલ્લેખિત કરવામાં આવશે.

૬. આક્ષેપિત ચુકાદા અને હુકમ પર પ્રહાર કરતા, શ્રી ભટ્ટે રજૂઆત કરી હતી કે ટ્રાયલ કોર્ટ આરોપીને નિર્દોષ છોડી મૂકતી વખતે પુરાવાઓને યોગ્ય પરિપ્રેક્ષ્યમાં મૂલવવામાં નિષ્ફળતા મેળવી છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે જેના આધારે આરોપીને નિર્દોષ છોડી મૂકવામાં આવ્યા છે તે મુખ્ય આધાર એ છે કે વર્ષ ૧૯૯૫ માં આપવામાં આવેલો ચેક, ૨૯ માર્ચ, ૧૯૯૫

એટલે કે જે તારીખે ફરિયાદીને ચેક આપવામાં આવ્યો હતો તે તારીખથી છ મહિનાના સમયગાળાની અંદર ભરીને રજૂ કરવો જોઈતો હતો. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ટ્રાયલ કોર્ટનું સદર નિષ્કર્ષ એન.આઈ. એક્ટની જોગવાઈઓના ખોટા અર્થઘટન પર આધારિત છે, કારણ કે, છ મહિનાનો સમયગાળો ચેકની તારીખથી શરૂ થશે અને ફરિયાદીને ચેક આપવામાં આવ્યો હતો તે તારીખથી નહીં. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે પ્રશ્નવાળો ચેક તારીખ ૦૮.૦૧.૧૯૯૮ નો હતો અને વૈધતા અવધિની અંદર રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો અને તેથી, આરોપીને નિર્દોષ છોડી મૂકવાનો મુખ્ય આધાર પોતે જ કોઈ આધાર વગરનો છે.

૬.૧. ફરિયાદી અને આરોપી વચ્ચે જ્યારે આરોપી નંબર ૧ નું ખાતું ફરિયાદી પેઢી પાસે ખોલવામાં આવ્યું હતું તે સમયે નિષ્પાદિત કરવામાં આવેલા દસ્તાવેજો તરફ કોર્ટનું ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું. આંક-૧૭ નો સંદર્ભ આપતા, એવું દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે સદર દસ્તાવેજ એ જ દસ્તાવેજ છે જેના અનુસંધાને પ્રશ્નવાળો ચેક આપવામાં આવ્યો હતો. સદર દસ્તાવેજનો સંદર્ભ આપતા, એવું દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે આરોપી નંબર ૧ એ તેમાં સંમતિ આપી હતી કે દર વર્ષે, રપમી માર્ચ અને સપ્ટેમ્બરના રોજ, ખાતાઓની સરભર કરવાની રહેશે અને મુદ્દલ, વ્યાજ, આડત, વટાવની ગણતરી કર્યા પછી, કુલ રકમ આરોપી દ્વારા ચૂકવવાની રહેશે અને આ સંબંધમાં, સરળતા ખાતર, આરોપીએ ધ હિંમતનગર નાગરિક સહકારી બેંક

લિ. પર દોરેલો ચેક નંબર ૧૩૧૧૦૬ વગર તારીખનો (undated) આવ્યો છે. એવું દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે આરોપીએ સ્પષ્ટપણે સંમતિ આપી છે કે જો તેઓ સમયસર રકમ નહીં ચૂકવે, તો ફરિયાદી બાકી નીકળતી રકમ અને તારીખ ભરવા માટે અને ચેક વટાવવા માટે હકદાર બનશે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સામાવાળાના કિસ્સામાં મંજૂર કરાયેલી લોનની રકમ રૂ. ૧૫,૦૦,૦૦૦/- ની મર્યાદા સુધીની હતી અને પ્રશ્નવાળો ચેક રૂ. ૧૫,૦૦,૦૦૦/- ની મર્યાદા સુધીની ભવિષ્યની જવાબદારીને આવરી લેવા માટે જારી કરવામાં આવ્યો હતો. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે કરારની શરતો એ હેતુ સૂચવે છે જેના માટે ચેક આપવામાં આવ્યો હતો અને દસ્તાવેજ, આંક-૧૭ ને "દર વર્ષે" શબ્દોના જોડાણમાં વાંચવો પડશે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ચેકમાં રકમ અને તારીખ ભરવાની સ્પષ્ટ સંમતિ હતી અને તે મુજબ પક્ષકારો વચ્ચે સ્પષ્ટ કરાર થયો હતો. કોર્ટનું ધ્યાન આરોપી નંબર ૧ દ્વારા જારી કરાયેલ પત્ર, આંક-૫૪ તરફ વધુ દોરવામાં આવ્યું હતું, અને રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સદર દસ્તાવેજ સામે કોઈ પડકાર નથી, કે તેની સાથેની યાદીવાળા ચેક સામે પણ કોઈ પડકાર નથી જે ભારતીય પુરાવા અધિનિયમ હેઠળ દેવાની કબૂલાત સમાન છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આરોપીનો એવો કેસ નથી કે આ પત્ર તેમના દ્વારા લખવામાં આવ્યો નથી, કે ચેક જવાબદારીની ચુકવણી પેટે આપવામાં આવ્યો નથી તેવું કોઈ સૂચન પણ નથી. આમ, દસ્તાવેજ,

આંક-૫૪ સામે કોઈ પડકાર નથી, જે દર્શાવે છે કે ફરિયાદી અને આરોપી વચ્ચે સંબંધ છે, જ્યાં આરોપીએ રૂ. ૧૨,૫૦,૦૦૦/- ની મર્યાદા સુધીની પોતાની નાણાકીય જવાબદારીનો સ્વીકાર કર્યો છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે જ્યાં સુધી હકીકતને ગંભીરતાથી પડકારવામાં ન આવે અથવા તેનું ખંડન કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી, આરોપી એવું કહી શકે નહીં કે કોઈ જવાબદારી કે કાયદેસર રીતે અમલપાત્ર દેવું અસ્તિત્વમાં નથી. એવું પણ સબમિટ કરવામાં આવ્યું હતું કે દેવું કાયદેસર રીતે વસૂલપાત્ર છે તે હકીકત, વાસ્તવમાં, આરોપી દ્વારા સ્વીકારવામાં આવી છે.

૬.૨. પોતાની રજૂઆતોના સમર્થનમાં, વિદ્વાન કાઉન્સેલે એમ.એમ.ટી.સી. લિમિટેડ વિરુદ્ધ મેડચલ કેમિકલ્સ એન્ડ ફાર્મા પ્રાઇવેટ લિમિટેડ, (૨૦૦૨) ૧ એસસીસી ૨૩૪ ના કેસમાં સુપ્રિમ કોર્ટના નિર્ણય પર એ પ્રતિપાદન માટે આધાર રાખ્યો હતો કે ફરિયાદીએ ફરિયાદમાં વિશિષ્ટ રીતે એવો આક્ષેપ કરવો આવશ્યક નથી કે ત્યાં કોઈ હયાત જવાબદારી હતી. કોઈ અસ્તિત્વ ધરાવતું દેવું કે જવાબદારી ન હતી તે સાબિત કરવાનો બોજ સામાવાળા પર હતો, જે તેમણે ટ્રાયલમાં મુક્ત કરવાનો (અદા કરવાનો) હતો. આઈ.સી.ડી.એસ. લિમિટેડ વિરુદ્ધ બીના શબીર અને અન્ય, ૨૦૦૨ (૩) જીએલએચ ૨૪૧ ના કેસમાં સુપ્રિમ કોર્ટના નિર્ણયનો પણ સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો હતો, જેમાં નીચે મુજબ ઠરાવવામાં આવ્યું છે:

"૧૦. ધારાસભાના આશયના સંબંધમાં ભાષા વિશિષ્ટ રહી છે. કલમની

શરૂઆત "જ્યાં કોઈ ચેક"શબ્દોથી થાય છે.

ઉપર નોંધાયેલા ત્રણ શબ્દો અત્યંત મહત્વના છે, ખાસ કરીને, "કોઈ" શબ્દના ઉપયોગથી પ્રથમ ત્રણ શબ્દો સૂચવે છે કે વાસ્તવમાં ગમે તે કારણસર જો કોઈ વ્યક્તિ દ્વારા બીજા વ્યક્તિની તરફેણમાં તેના દ્વારા બેંકર પાસે નિભાવવામાં આવતા ખાતા પર કોઈ દેવું અથવા અન્ય જવાબદારી ચૂકવવા માટે ચેક દોરવામાં આવ્યો હોય, તો હાઈલાઈટ કરેલા શબ્દો જો કલમ ૧૩૮ ની શરૂઆતમાં પ્રથમ ત્રણ શબ્દો સાથે વાંચવામાં આવે, તો તે શંકાને કોઈ અવકાશ રાખતા નથી કે ગમે તે કારણ હોય, સદર જોગવાઈ હેઠળની જવાબદારીમાંથી મુક્ત થઈ શકાય નહીં જો તે બેંકર દ્વારા અણચૂકવેલ પરત કરવામાં આવે. ધારાસભાએ ન માત્ર કોઈ દેવાની સંપૂર્ણ અથવા આંશિક ચૂકવણી નોંધવા માટે પૂરતી કાળજી રાખી છે પરંતુ તેમાં અન્ય જવાબદારીનો પણ સમાવેશ થાય છે. આ બાબતની આ બાજુને હાઈકોર્ટે યોગ્ય રીતે મૂલવી નથી, કે આક્ષેપિત ચુકાદામાં તેની ચર્ચા કે સંદર્ભ પણ આપવામાં આવ્યો નથી."

"૧૧. અમારા મતે, જામીનદાર અને મુખ્ય દેવાદારની સહ-વ્યાપક જવાબદારી અંગેનો મુદ્દો આ અધિનિયમની કલમ ૧૩૮ ની વ્યાપ્તિની તદ્દન બહાર છે, અને તેમાં કોઈ ચર્ચા કરવાની જરૂર પણ નથી. આ કાયદાની ભાષા કાયદા ઘડનારાઓનો એવો આશય દર્શાવે છે કે જ્યાં પણ એક પક્ષકાર દ્વારા બીજા પક્ષકારની તરફેણમાં ભૂલ/ડિફોલ્ટ કરવામાં આવે અને કોઈ દેવું

કે અન્ય જવાબદારી અદા કરવા પેટે ચેક જારી કરવામાં આવે, ત્યાં આ અધિનિયમની કલમ ૧૩૮ ની જોગવાઈઓ લાગુ કરવાના મામલામાં કોઈ નિયંત્રણ કે પ્રતિબંધ હોઈ શકે નહીં: 'કોઈપણ ચેક' અને 'અન્ય જવાબદારી' એ બે મુખ્ય પદો છે જે વિધાનમંડળના આશયને સ્પષ્ટ કરે છે જેથી તથ્યાત્મક સંદર્ભને આ કાયદાની જોગવાઈઓના દાયરામાં લાવી શકાય. આનાથી વિપરીત કોઈ પણ અર્થઘટન ધારાસભાના આશયને નિષ્ફળ બનાવશે. એવું જણાય છે કે હાઈકોર્ટ જમીનગીરી અને જમીનદારની જવાબદારીના મુદ્દાથી પ્રભાવિત થઈ ગઈ હતી અને તેથી આ અધિનિયમની કલમ ૧૩૮ ના વાસ્તવિક આશય અને તાત્પર્યની ઉપેક્ષા કરી હતી. હાઈકોર્ટના હુકમમાં નોંધાયેલા ચુકાદાઓ આ સંદર્ભિત તથ્યોમાં કોઈ સુસંગતતા ધરાવતા નથી અને તેથી તે સામાવાળા દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલી દલીલોને કોઈ મદદ પૂરી પાડતા નથી."

૬.૩ આ અદાલતના હિતેનભાઈ પારેખ, પ્રોપ્રાઈટર - પારેખ એન્ટરપ્રાઈઝિસ વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય અને અન્ય, ૨૦૦૯ (૩) જીએલએચ ૭૪૨ ના કેસમાં આપેલા નિર્ણય પર મજબૂત આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો, એ પ્રતિપાદન માટે કે જ્યારે માત્ર દોરનારની સહી ધરાવતો ચેક કોઈ દેવું કે જવાબદારી, સંપૂર્ણ કે અંશતઃ, અદા કરવા માટે ચૂકવણું મેળવનારને સોંપવામાં આવે અને સ્વીકારવામાં આવે, ત્યારે આવો ચેક મેળવનાર વ્યક્તિ માટે ખાલી જગ્યાઓ ભરીને તેને પૂર્ણ કરવાનો ગર્ભિત અધિકાર હોય

છે અને આવી ગર્ભિત સત્તા હેઠળ ભરાયેલી રકમ એ તેના દ્વારા ચૂકવવા માટે ઇશાદો રાખવામાં આવેલી રકમ ગણાશે. આવા કિસ્સાઓમાં ધ્યાન એ બાબત તરફ કેન્દ્રિત થશે કે આવી રકમ કોઈ કાયદેસર રીતે અમલપાત્ર હેવું અથવા અન્ય જવાબદારી ચૂકવવા માટે છે કે કેમ. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે વર્તમાન કેસના તથ્યોમાં, કરાર આંક-૧૭ હેઠળ, ખાતાઓની સરભર થવા પર, ફરિયાદીને ચેકમાં તારીખ અને રકમ સહિતની ખાલી જગ્યાઓ ભરવા માટે વિધિવત અધિકૃત કરવામાં આવ્યા હતા અને ફરિયાદીએ ખાતાના સ્ટેટમેન્ટ્સ, રૂ. ૧૨,૫૦,૦૦૦/- ની જવાબદારીનો સ્વીકાર કરતો આરોપી દ્વારા જારી કરાયેલ પત્ર આંક-૫૪ વગેરે જેવા દસ્તાવેજો પુરાવા રજૂ કરીને કાયદેસર રીતે અમલપાત્ર હેવું વિધિવત રીતે સાબિત કર્યું હતું. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે પ્રશ્નવાળો ચેક સંબંધિત સમયે જ્યારે ફરિયાદીને આપવામાં આવ્યો હતો ત્યારે તે વિનિમય પત્રના સ્વરૂપમાં હતો અને તે ચેક પર રકમ તેમજ તારીખ લખીને ખાલી જગ્યાઓ ભરવામાં આવી ત્યારે જ ચેક બન્યો હતો. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ચેકની તારીખે, આરોપી પાસેથી વસૂલપાત્ર કાયદેસર રીતે અમલપાત્ર હેવું હતું અને તેથી, પ્રશ્નવાળા ચેકનો દુરુપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો અને મર્યાદાના નિર્ધારિત સમયગાળા પછી રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો તેવું ઠરાવવામાં ટ્રાયલ કોર્ટ ન્યાયોચિત ન હતી. આ અદાલતના (મેસર્સ) યુનાઈટેડ ઇન્ડિયા ફોર્ફરસ લિમિટેડ અને અન્ય વિરુદ્ધ શ્રી વિનોદભાઈ મોહનભાઈ પટેલ અને

અન્ય, ૧૯૯૭ (૧) જીએલએચ ૮૮૧ ના કેસમાં આપેલા નિર્ણય પર પણ આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો. આ અદાલતના એસ. આર. એપેરલ્સ પ્રાઇવેટ લિમિટેડ વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય, ૨૦૧૨ જેએક્સ(ગુજ) ૧૨૯ ના કેસનો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો હતો જેમાં, તેમાંના અરજદારો તરફે એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે વર્ષ ૨૦૦૫ માં જ્યારે ચેક આપવામાં આવ્યો હતો તે સંબંધિત સમયે, તે નિશ્ચિત રકમ માટે ન હતો અને તે ખાલી ચેક હતો અને તેથી તેને ચેક અથવા વિનિમય પત્ર કહી શકાય નહીં અને તેથી આવા અપૂર્ણ અને/અથવા અપૂર્ણ/કાચા ચેકના અસ્વીકાર માટે, તેમાંના અરજદારોને એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળના ગુના માટે જવાબદાર ગણાવી શકાય નહીં. અદાલતે એ હકીકત ધ્યાને લીધી કે જ્યારે ચેક જારી કરવામાં આવ્યો હતો તે સંબંધિત સમયે તે અપૂર્ણ અને/અથવા ખાલી હોઈ શકે છે, પરંતુ એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૨૦ ને ધ્યાનમાં લેતા, તે ચેક અથવા સાધનના ધારકને ખાલી જગ્યાઓ ભરવા અને તેને પૂર્ણ કરવાની ગર્ભિત સત્તા આપે છે. તેથી, જે ધ્યાનમાં લેવું જરૂરી છે તે એ છે કે જે તારીખે ચેક જમા કરાવવામાં આવે છે તે તારીખે તે પૂર્ણ છે કે નહીં. એવી વિનંતી કરવામાં આવી હતી કે સામાન્ય રીતે, નિર્દોષ છુટકારાના હુકમમાં દખલ કરવામાં આવતી નથી, પરંતુ વર્તમાન કેસના તથ્યોમાં, નિર્દોષ છુટકારો અયોગ્ય આધાર પર થયો છે અને તેથી અપીલ મંજૂર કરવા યોગ્ય છે અને આરોપીને દોષિત ઠેરવવાની જરૂર છે તથા ફરિયાદીને ચેકની રકમ જેટલું

વળતર ચૂકવવાનો આદેશ કરવાની જરૂર છે.

૭. અપીલનો વિરોધ કરતા, સામાવાળા આરોપી તરફે વિદ્વાન એડવોકેટ શ્રી ગિરીશ દાસે આક્ષેપિત ચુકાદા અને નિર્દોષ છુટકારાના હુકમનું સમર્થન કર્યું હતું. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ટ્રાયલ કોર્ટ રેકૉર્ડ પરના પુરાવાઓનું યોગ્ય અને વિધિવત મૂલ્યાંકન કર્યા પછી એવું માલૂમ પાડ્યું છે કે પ્રોસિક્યુશન આરોપી સામેનો આક્ષેપ વ્યાજબી શંકાથી પર સાબિત કરી શક્યું નથી અને આરોપીને નિર્દોષ છોડી મૂક્યા છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે એ સ્થાપિત કાનૂની સ્થિતિ છે કે ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા નોંધાયેલા નિષ્કર્ષોમાં કોઈ વિકૃતિના અભાવે નિર્દોષ છુટકારાના હુકમમાં સામાન્ય રીતે દખલ કરવામાં આવતી નથી. વર્તમાન કેસના તથ્યોમાં, એ સ્વીકૃત સ્થિતિ છે કે પ્રશ્નવાળો ચેક વર્ષ ૧૯૯૫ માં આપવામાં આવ્યો હતો અને વર્ષ ૧૯૯૮ માં બેંક સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો, જે છ મહિનાના સમયગાળા કરતાં ઘણો વધુ સમય છે અને તેથી ટ્રાયલ કોર્ટ એ ઠરાવવામાં સંપૂર્ણપણે ન્યાયોચિત હતી કે પ્રશ્નવાળા ચેકનો દુરુપયોગ થયો હતો અને તે તેની વૈધતા અવધિથી વધુ સમય પછી વટાવવા માટે રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો.

૭.૧ આરોપી નંબર ૧ દ્વારા નિષ્પાદિત કરાયેલા કરાર, આંક-૧૭ સંબંધે, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે તારીખ ૨૯.૦૩.૧૯૯૫ નો સદર કરાર પરિણામોની સંપૂર્ણ સભાનતા સાથે નિષ્પાદિત કરવામાં આવ્યો ન હતો. દસ્તાવેજ, આંક-૫૪, એટલે કે આરોપી નંબર ૧ દ્વારા ફરિયાદીને

આપવામાં આવેલ પત્ર અને તેની સાથે જોડેલી ચાદીનો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો હતો જે દર્શાવે છે કે તેની સાથે કુલ અગિયાર ચેકો જારી કરવામાં આવ્યા હતા, એ સબમિટ કરવા માટે કે જ્યારે વ્યવહારો સંબંધે, વર્ષ ૧૯૯૭ માં ચેકો જારી કરવામાં આવ્યા હતા, ત્યારે ફરિયાદી માટે વર્ષ ૧૯૯૫ માં જારી કરાયેલા ચેકનો ઉપયોગ કરવાની કોઈ જરૂરિયાત ન હતી. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે જ્યાં સુધી પ્રશ્નવાળા ચેકનો સંબંધ છે ત્યાં સુધી એ સ્વીકૃત સ્થિતિ છે કે તે આરોપીની સહી ધરાવતો ખાલી ચેક હતો. એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૨૦ ની જોગવાઈઓનો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો હતો, જે "કાચા સ્ટેમ્પ્ડ સાધનો"ને વ્યાખ્યાયિત કરે છે, એ સબમિટ કરવા માટે કે તે એવી જોગવાઈ કરે છે કે જ્યાં એક વ્યક્તિ નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સને લગતા કાયદા અનુસાર સ્ટેમ્પ કરેલા અને કાં તો સંપૂર્ણ ખાલી અથવા તેના પર અપૂર્ણ નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ લખેલા કાગળ પર સહી કરીને બીજાને સોંપે છે, ત્યારે તે દ્વારા તે તેના ધારકને તેના પર દર્શાવેલ અને સ્ટેમ્પ દ્વારા આવરી લેવાયેલ રકમથી વધુ નહીં તેવી કોઈપણ રકમ માટે નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ બનાવવા અથવા પૂર્ણ કરવાની પ્રથમ દર્શનીય સત્તા આપે છે; અને એ રીતે સહી કરનાર વ્યક્તિ આવા સાધન પર તે ક્ષમતામાં, જેના માટે તેણે સહી કરી છે, યથાક્રમ ધારકને એવી રકમ માટે જવાબદાર રહેશે; શરત એ છે કે યથાક્રમ ધારક સિવાયની કોઈ પણ વ્યક્તિ, સાધન સોંપનાર વ્યક્તિ પાસેથી તેના દ્વારા ચૂકવવા માટેનો ઇશિદો રાખવામાં

આવ્યો હોય તે રકમ કરતાં વધુ કંઈ પણ વસૂલ કરી શકશે નહીં. તેથી એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે, પ્રશ્નવાળા એક પર તેમાં દર્શાવેલી રકમ હોવી જોઈએ અને સહી કરનાર વ્યક્તિ માત્ર તેવી રકમ માટે જ જવાબદાર રહેશે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે વર્તમાન કેસના તથ્યોમાં, પ્રશ્નવાળો એક તેના પર કોઈ આંકડો લખ્યા વિનાનો ખાલી એક હોવાથી, તેને એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૨૦ હેઠળ અભિપ્રેત કર્યા મુજબ કાયું સ્ટેમ્પ્ડ સાધન કહી શકાય નહીં. ફરિયાદીની ઉલટતપાસનો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો હતો જેમાં ફરિયાદીએ ઇનકાર કર્યો હતો કે પ્રશ્નવાળો એક જામીનગીરી રૂપે આપવામાં આવ્યો હતો અને તે લોનની રકમ પેટે ન હતો.

૭.૨ વિદ્વાન એડવોકેટ દ્વારા કરવામાં આવેલી પછીની દલીલ એ હતી કે નોટિસમાં, ચોક્કસ મુદ્દલ રકમ, વ્યાજ, આડત અને વટાવ દર્શાવતો વિશિષ્ટ આંકડો હોવો આવશ્યક છે. આક્ષેપિત નોટિસનો સંદર્ભ આપતા, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે નોટિસમાં એવું કોઈ વિભાજન નથી. આ અદાલતના ચાકુબ મુસાભાઈ શાફી વિરુદ્ધ લલિત એચ. ગાંધી, ૨૦૧૨ (૨) જીએલએચ ૯ ના કેસમાં આપેલા નિર્ણય પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો, જેમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે કાયદાનો એ સ્થાપિત સિદ્ધાંત છે કે નોટિસને સમગ્ર રીતે વાંચવી પડશે. નોટિસમાં, "ઉક્ત રકમ" એટલે કે એકની રકમ માટે માંગણી કરવી પડશે. જો આવી કોઈ માંગણી કરવામાં ન આવે, તો નોટિસ નિઃશંકપણે તેની કાનૂની જરૂરિયાતમાં ઓછી પડશે. જ્યાં

"ઉક્ત રકમ" ઉપરાંત વ્યાજ, ખર્ચ વગેરે રીતે પણ દાવો કરવામાં આવ્યો હોય, તો નોટિસ ખરાબ છે કે કેમ તેનો આધાર નોટિસની ભાષા પર રહેશે. જો નોટિસમાં દાવવાની વિગત આપતી વખતે ચેકની રકમ, વ્યાજ, નુકસાની વગેરે અલગથી દર્શાવેલ હોય, તો વ્યાજ, ખર્ચ વગેરે માટેના આવા અન્ય દાવાઓ બિનજરૂરી રહેશે અને આ વધારાના દાવાઓને અલગ કરી શકાશે અને તેથી તે નોટિસને અમાન્ય બનાવશે નહીં. જો કે, જો નોટિસમાં, અણપટાયેલા ચેક હેઠળ શું લેણું હતું તે દર્શાવ્યા વિના સર્વગ્રાહી માંગણી કરવામાં આવે છે, તો નોટિસ કાનૂની જરૂરિયાત પૂરી કરવામાં નિષ્ફળ જઈ શકે છે અને તેને ખરાબ ગણવામાં આવી શકે છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે વર્તમાન કેસના તથ્યોમાં, નોટિસમાં મુદ્દલ રકમ, વ્યાજ વગેરેનું વિભાજન દર્શાવવામાં આવ્યું નથી અને તેથી, ઉપરોક્ત નિર્ણયમાં ઘડી કાઢવામાં આવેલા કાયદાના પ્રકાશમાં, નોટિસ કાનૂની જરૂરિયાતો પૂરી કરવામાં નિષ્ફળ જાય છે અને તેને ખરાબ ગણવી પડશે.

૭.૩ આગળ, એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે આરોપી પર નોટિસની યોગ્ય રીતે બજવણી કરવામાં આવી નથી અને નોટિસની બજવણી ક્ષતિગ્રસ્ત છે. એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ફરિયાદી માટે પક્ષકારને નોટિસ બજવવી અને પક્ષકારને નોટિસ બજાવવા માટે કેટલાક પ્રામાણિક પ્રયાસો કરવા ફરજિયાત છે. એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે નોટિસની બજવણી એ બેધારી તલવાર છે, એટલે કે, ચૂકવવા માટે જવાબદાર વ્યક્તિ

નોટિસની બજવણી ટાળી શકે છે અને તે જ રીતે, ચેકનો દુરુપયોગ કરવાનો ઈરાદો ધરાવતી અથવા અન્ય કોઈ દુરાશયી કારણ ધરાવતી વ્યક્તિ ખોટું સરનામું આપી શકે છે. ખાતું ખોલતી વખતે નિષ્પાદિત કરવામાં આવેલા દસ્તાવેજોમાં જણાવ્યા મુજબના આરોપીના સરનામા તરફ અદાલતનું ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું, એ સબમિટ કરવા માટે કે તેમાં દર્શાવેલ સરનામું અને જે સરનામે નોટિસ બજાવવામાં આવી હોવાનું કહેવાય છે તે સરનામું અલગ-અલગ છે. વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે જ્યાં સુધી રજિસ્ટર્ડ એ.ડી. નોટિસની બજવણીનો સંબંધ છે ત્યાં સુધી કવર પર "જાણ કરવામાં આવી છે"નો શેરો છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આમ, એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળ નોટિસની કોઈ યોગ્ય બજવણી થઈ નથી અને તેથી વર્તમાન કેસમાં કલમ ૧૩૮ ની જરૂરિયાતો સંતોષાતી નથી. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે જો નોટિસની બજવણી સ્વીકારવામાં આવે તો પણ, બાકી નીકળતી રકમ અંગે કોઈ ચોક્કસ કથન નથી જે બાબતના મૂળ સુધી જાય છે. એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮ ની વ્યાપ્તિ હેઠળ આવવા માટે, પક્ષકારે તેના અધિકારો પ્રત્યે જાગૃત રહેવું જોઈએ. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે વર્તમાન કેસમાં, એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮ ની જરૂરિયાતો સ્પષ્ટપણે પૂર્ણ થતી નથી.

૭.૪ આગળ એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે વર્તમાન કેસમાં, ચેક વર્ષ

૧૯૯૫ નો હતો, આરોપીની સંમતિ વિના અને કોઈ યોગ્ય ચકાસણી કર્યા વિના આંકડો મૂકવામાં આવ્યો હતો. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળ, કોઈ પક્ષકાર તમામ નવ ચેકોને એકત્રિત કરી શકે નહીં અને તેને એક ચેક વડે આવરી લઈને તમામ નવ ચેકોની કુલ રકમ વસૂલ કરવાનો પ્રયાસ કરી શકે નહીં અને નવ ફરિયાદો નોંધાવવાને બદલે માત્ર એક જ ફરિયાદ નોંધાવી શકે નહીં. દસ્તાવેજ, આંક-૧૭ નો સંદર્ભ આપતા, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે તે વર્ષ ૧૯૯૫ માં નિષ્પાદિત કરવામાં આવ્યો હતો અને તેથી, પ્રશ્નવાળો ચેક માત્ર તે જ સમયગાળા સાથે સંબંધિત હતો અને પછીના વર્ષોના સંદર્ભમાં કોઈ બાકી લેણાંના હેતુ માટે તેનો ઉપયોગ થઈ શક્યો ન હોત. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ફરિયાદીની જુબાની મુજબ પણ, ખાતું ખોલવાની પ્રક્રિયા મુજબ ખાલી ચેક લેવામાં આવ્યો હતો અને તેથી, ખાલી ચેકનો દુરુપયોગ કરવામાં આવ્યો છે અને ખાલી ચેક એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળની ફરિયાદનો આધાર બની શકે નહીં. એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ફરિયાદીનું વર્તન સામાન્ય નથી અને કપટપૂર્ણ છે. એવો ભારપૂર્વક આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હતો કે દસ્તાવેજો રજૂ કરવા માટે આરોપી દ્વારા કરવામાં આવેલી અરજીના અનુસંધાને, ફરિયાદીએ દસ ચેકોની માત્ર ઝેરોક્ષ નકલો રજૂ કરી છે અને વાસ્તવમાં, આરોપીએ ચેકની રકમ રોકડમાં ચૂકવી દીધી હતી અને મૂળ ચેકો આરોપી નંબર ૧ ને પરત કરવામાં આવ્યા

હતા અને તેથી તે તેમની કસ્ટડીમાં છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ જ કારણે ફરિયાદીએ ચેકોની ઝેરોક્ષ નકલો રજૂ કરી છે અને મૂળ ચેકો રજૂ કર્યા નથી.

૭.૫ આગળ, એવો ભારપૂર્વક આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હતો કે પ્રશ્નવાળો ચેક વટાવવા માટે બેંક સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો તે બાબતને સમર્થન આપતો કોઈ પુરાવો રજૂ કરવામાં આવ્યો નથી. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે શરૂઆતમાં, ફરિયાદી દ્વારા બેંક દ્વારા જારી કરાયેલું પ્રમાણપત્ર અને કાઉન્ટર ફોઈલ (ચૂકવણીની પહોંચ) રજૂ કરવામાં આવ્યા ન હતા અને ત્યારબાદ, ચેક બેંક સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો તે સ્થાપિત કરવા માટે એક બનાવટી કાઉન્ટર ફોઈલ અને ઊભું કરેલું પ્રમાણપત્ર રજૂ કરવામાં આવ્યું છે. એવું પણ સબમિટ કરવામાં આવ્યું હતું કે ચેક પરત કરવાની મેમો પર કોઈ સહી નથી. આંક-૯૪ પર જેમનાથી ઉલટતપાસ કરવામાં આવી છે તે રાકેશ બાબુલાલની જુબાનીનો સંદર્ભ આપતા, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે બેંકના સદર કર્મચારી સંબંધિત દસ્તાવેજ પર સહી કરનાર સંબંધિત વ્યક્તિ નથી અને તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે ચેક અણવટાવા અંગે તેમને કોઈ વ્યક્તિગત જ્ઞાન નથી. એ બાબત તરફ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું કે ચેકની માત્ર ઝેરોક્ષ નકલો રજૂ કરવામાં આવી છે, વાઉચર્સ રજૂ કરવામાં આવ્યા નથી અને બેંકના જે અધિકારી વાસ્તવમાં તથ્યોથી વાકેફ છે તેમની ઉલટતપાસ કરવામાં આવી નથી, અને પ્રમાણપત્ર તથા કાઉન્ટરફોઈલ

સાબિત થયા નથી. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ રીતે, કાયદેસર રીતે અમલપાત્ર દેવાની હયાતી સાબિત કરવા માટેનો પ્રચુર પુરાવો ફરિયાદી દ્વારા રજૂ કરવામાં આવ્યો નથી.

૭.૬ શ્રી દાસે, ત્યારપછી એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૮૭ ની જોગવાઈઓ તરફ અદાલતનું ધ્યાન દોર્યું, એ રજૂઆત કરવા માટે કે જો ખાલી ચેક આપવામાં આવે, તો કલમ ૮૭ અસ્પષ્ટ શબ્દોમાં એવો આદેશ આપે છે કે આંકડો લખતા પહેલા, દોરનારની સંમતિ મેળવવી પડશે અને તારીખ અને રકમના સંબંધમાં બંને પક્ષકારોની પરસ્પર સમજણ અને જ્ઞાન હોવું જોઈએ. જોન કે. અબ્રાહમ વિરુદ્ધ સાયમન સી. અબ્રાહમ અને અન્ય, (૨૦૧૪) ૨ એસસીસી ૨૩૬ ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણય પર અને વિશિષ્ટ રીતે વિદ્વાન ચીફ જ્યુડિશિયલ મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા નોંધવામાં આવેલી ત્રુટિઓ, જે તેમાં પુનઃઉત્પાદિત કરવામાં આવી છે, તેના પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો, જેમાં અન્ય બાબતોની સાથે, તેમણે એ પણ નોંધ્યું હતું કે ચેકમાં લખાણ અને આંકડા ભરવાનું કામ અપીલકર્તા આરોપીની સંમતિથી થયું હતું તેવો સામાવાળાનો કેસ ન હતો. એ બાબત તરફ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું કે સર્વોચ્ચ અદાલતે, ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા નોંધવામાં આવેલા સામાવાળાના પુરાવામાં વિવિધ ક્ષતિઓના પ્રકાશમાં, એવું અવલોકન કર્યું છે કે સામાવાળાના પુરાવામાં આવી ગંભીર ખામી (lacuna), જે કલમ ૧૩૮ હેઠળની ફરિયાદના મૂળ પર પ્રહાર કરે છે, તે વિદ્વાન ટ્રાયલ જજ દ્વારા

નોંધવામાં આવી હોવા છતાં, હાઈકોર્ટ દ્વારા ટ્રાયલ કોર્ટના ચુકાદાને ઉલટાવવો તે દૂષિત હતો. શ્રી દાસે ધ્યાન દોર્યું કે આ રીતે, સર્વોચ્ચ અદાલતે ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા નોંધાયેલા નિષ્કર્ષોને મંજૂરી આપી હતી કે ચેકમાં લખાણ અને આંકડા ભરવાનું કામ અપીલકર્તા આરોપીની સંમતિથી થયું હતું તેવો સામાવાળાનો કેસ ન હતો. તેથી એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે, ખાલી ચેકના કિસ્સામાં, આંકડા ભરીને તેને માત્ર ત્યારે જ વૈધ બનાવી શકાય જો તે દોરનારની સંમતિથી હોય. આવી રજૂઆતના સમર્થનમાં, વિદ્વાન કાઉન્સિલે આંધ્રપ્રદેશ હાઈકોર્ટના એવોન ઓર્ગેનિક્સ લિમિટેડ વિરુદ્ધ પાયોનિયર પ્રોડક્ટ્સ લિમિટેડ, LAWS(APH)-૨૦૦૩-૭-૧૪૩ ના કેસમાં આપેલા નિર્ણય પર આધાર રાખ્યો હતો, એ પ્રતિપાદન માટે કે જ્યારે પણ ખાલી ચેક ભરીને રજૂ કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક્ટની કલમ ૧૩૯ હેઠળ અનુમાન દોરી શકાય છે. તે એક ખંડનયોગ્ય અનુમાન છે. અદાલતે ઠરાવ્યું કે જ્યાં આરોપીએ આંકડા અને શબ્દોમાં ચોક્કસ રકમ માટે ચેક ભરવા માટે અને તારીખના ભાગ માટે સંમતિ આપી ન હોય, તો તે ચેકમાં ફેરફાર ગણાય છે. ચેક જારી કરનાર પક્ષકારની સંમતિ વિના આ થઈ શકે નહીં. અદાલતનો એવો અભિપ્રાય હતો કે જે રકમ માટે ચેક દોરવામાં આવ્યો છે તેનો ઉદ્દેશ કર્યા વિના જારી કરાયેલ ચેક એ બિલકુલ ચેક નથી. તે બિલકુલ વિનિમય પત્ર નથી કારણ કે તે નિશ્ચિત રકમ માટે દોરવામાં આવ્યો નથી. અદાલત દ્વારા નોંધાયેલા નિષ્કર્ષોનો વિશેષ સંદર્ભ આપવામાં

આવ્યો હતો કે તેમાંના અપીલકર્તાએ ૧૫.૦૧.૧૯૯૧ ની તારીખ મૂકી હતી, ચૂકવણું મેળવનાર માટે રાખવામાં આવેલી જગ્યામાં પોતાનું નામ લખ્યું હતું અને રકમ રૂ. ૧,૧૮,૩૩૭=૦૦ દર્શાવીને ચેક રજૂ કર્યો હતો, તે સમયે પણ જ્યારે તેણે ચેક રજૂ કર્યો હતો, ત્યારે તેને એવી અપેક્ષા ન હતી કે ચેક સ્વીકારાશે/વટાવાશે. તે માત્ર એક શેરો મેળવવાના હેતુથી ચેક રજૂ કરી રહ્યો હતો, જે તેને આક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળ આગળ વધવા માટે સક્ષમ બનાવશે. જો આ પ્રકારની પ્રેક્ટિસને મંજૂરી આપવામાં આવે, તો દરેક લેણદાર ખાલી ચેક મેળવીને અને દેવાદારોને રજૂઆતના ડરમાં મૂકીને કોઈપણ સમયે દેવું ચૂકવવા માટે આગ્રહ રાખીને આક્ટની કલમ ૧૩૮ ની જોગવાઈઓનો દુરુપયોગ કરશે. અદાલતનો એવો અભિપ્રાય હતો કે, નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટમાં કલમ ૧૩૮ નો સમાવેશ કરતી વખતે ધારાસભાનો આશય એવો ન હોઈ શકે. વર્તમાન કેસના તથ્યો તરફ પાછા ફરતા, શ્રી દાસે સબમિટ કર્યું કે, ફરિયાદીએ આરોપીની સંમતિથી આંકડો ભર્યો નથી અને તેથી, આ સાધન ન તો ચેક છે કે ન તો વિનિમય પત્ર. વિદ્વાન કાઉન્સિલના જણાવ્યા મુજબ, ચેક ભરવામાં આવે તે સમયે સંમતિ હોવી જરૂરી છે અને દોરનારની સંમતિ વિના ખાલી ચેક ભરવો એ પણ ભૌતિક ફેરફાર ગણાય છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ફરિયાદીએ આરોપીની સંમતિથી આંકડો ભર્યો નથી અને તેથી, પ્રશ્નવાળું સાધન ન તો ચેક છે કે ન તો વિનિમય પત્ર, આવી પરિસ્થિતિઓમાં, એન.આઈ. એક્ટની

કલમ ૧૩૮ ની જોગવાઈઓ આકર્ષાશે નહીં.

૭.૭ આ અદાલતના હિતેનભાઈ પારેખ, પ્રોપ્રાઈટર પારેખ એન્ટરપ્રાઈઝ વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં આપેલા નિર્ણયનો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો હતો, જેમાં સામાવાળા આરોપીના વિદ્વાન કાઉન્સિલે કેરળ હાઈકોર્ટના કેપિટલ સિન્ડિકેટ વિરુદ્ધ જમીલા, ૨૦૦૩ (૨) Crimes ૧૨૨ ના ચુકાદા અને તેના અવલોકનો પર આધાર રાખ્યો હતો કે એક માન્ય હોવા માટે, તેમાં રકમ અને ચૂકવણું મેળવનાર અંગેની વિગતો ચોક્કસપણે દર્શાવવી જોઈએ. જો જારી કરવાના સમયે, રકમ દર્શાવેલ ન હોય અને ચૂકવણું મેળવનાર અચોક્કસ હોય, તો એક આક્ટમાં વ્યાખ્યાયિત કર્યા મુજબ વૈધ નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ બનતો નથી. જો કે વગર તારીખના એકમાં પાછળથી તારીખ મૂકવાથી આક્ટની કલમ ૮૭ હેઠળ સાધનને રદબાતલ બનાવતો ભૌતિક ફેરફાર હંમેશા બનશે નહીં, પરંતુ દોરનારની સંમતિ વિના રકમ અને ચૂકવણું મેળવનારનું નામ પાછળથી ઉમેરવાથી કલમ ૮૭ હેઠળ સાધનને રદબાતલ બનાવતો ભૌતિક ફેરફાર ગણાશે. તેના ફક્ત ૬.૧ નો પણ સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો હતો જેમાં, અદાલતે શ્રેયસ એટ્રો સર્વિસિસ પ્રાઇવેટ લિમિટેડ વિરુદ્ધ ચંદ્રકુમાર એસ. બી., ૨૦૦૬ Cr.L.J. ૩૧૪૦ના કેસમાં કર્ણાટક હાઈકોર્ટના નિર્ણયનો સંદર્ભ આપ્યો હતો, એ પ્રતિપાદન માટે કે જો અદા કરનાર અપ્રામાણિકપણે કોઈપણ વધારાની જવાબદારી ભરી દે અને જો જવાબદારીનું પ્રમાણ એ

સદ્ભાવનાપૂર્ણ દીવાની વિવાદનો વિષય બને, તો દોરનાર પર ચેકના વટાવવાની સુવિધા આપવાની કોઈ જવાબદારી નથી. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે વર્તમાન કેસમાં, ફરિયાદીએ સામાવાળાની સંમતિથી ચેકમાં આંકડો ભર્યો નથી અને તેથી, આક્ટની કલમ ૮૭ ની જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં લેતા, સાધન ન તો ચેક છે કે ન તો વિનિમય પત્ર. વિદ્વાન કાઉન્સિલે વધુમાં સબમિટ કર્યું છે કે એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૨૦ નું સાદું વાંચન કરતા, એ ફલિત થાય છે કે સાધન તેમાં દર્શાવેલ કોઈપણ રકમ માટે હોવું જોઈએ. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે કલમ ૮૭ સાથે વાંચતા કલમ ૨૦ નું સુમેળભર્યું અર્થઘટન એ દર્શાવશે કે કલમ ૨૦ હેઠળ રકમ દર્શાવવામાં આવી ન હોય તેવા કિસ્સામાં પણ, એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૮૭ ની જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં રાખીને, જો દોરનારની સંમતિ હોય, તો આંકડો ભરી શકાય છે, જે કિસ્સામાં સાધન વૈધ બની શકે છે. જો કે, જ્યાં સાધનમાં કોઈ આંકડો દર્શાવવામાં આવ્યો ન હોય અને આવી રકમ જરૂરી સંમતિ વિના ભરી દેવામાં આવે, તો આવા સાધનને કાર્યું સાધન કહી શકાય નહીં. એવું પણ સબમિટ કરવામાં આવ્યું હતું કે જો કે એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૨૦ યથાક્રમ ધારકને કલમ ૮૭ ની શરતો મુજબ અપૂર્ણ નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ પૂર્ણ કરવાની પરવાનગી આપે છે, પરંતુ જો પૃષ્ઠાંકિત દ્વારા ભૌતિક ફેરફાર કરવામાં આવે, તો તે પૃષ્ઠાંકન કરનારને તેના અવેજની તમામ જવાબદારીઓમાંથી મુક્ત કરે છે.

૭.૮ શ્રી દાસે સબમિટ કર્યું કે આ અદાલત સમક્ષના હિતેનભાઈ પારેખ, પ્રોપ્રાઈટર - પારેખ એન્ટરપ્રાઈઝિસ વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય અને અન્ય (ઉપરોક્ત) ના કેસના તથ્યોમાં, પક્ષકારે બદલાતું વલણ લીધું હતું, જ્યારે વર્તમાન કેસના તથ્યોમાં, સામાવાળા આરોપીએ સંગત વલણ લીધું છે. વિદ્વાન કાઉન્સિલે સબમિટ કર્યું કે આ અદાલતે હિતેનભાઈ પારેખ, પ્રોપ્રાઈટર - પારેખ એન્ટરપ્રાઈઝિસ વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય અને અન્ય (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં, આક્ટની કલમ ૨૦ અને ૮૭ ની જોગવાઈઓનું શબ્દશઃ અર્થઘટન કર્યું નથી અને તેથી, આ અદાલત, ન્યાયના હિતમાં, વિધાનમંડળના આશયને ધ્યાનમાં રાખીને આક્ટની કલમ ૨૦ અને ૮૭ ની જોગવાઈઓની સૂક્ષ્મ તપાસ કરી શકે છે, કારણ કે એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮ ની જોગવાઈઓનો સંબંધ છે ત્યાં સુધી આ બંને જોગવાઈઓ ફરજિયાત પ્રકૃતિની છે.

૭.૯ વિદ્વાન કાઉન્સિલે ધ્યાન દોર્યું કે હિતેનભાઈ પારેખ, પ્રોપ્રાઈટર પારેખ એન્ટરપ્રાઈઝિસ વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં, અદાલતે ઠરાવ્યું છે કે કલમ ૧૩૯ હેઠળનું અનુમાન ફરજિયાત છે પરંતુ કોઈ પણ દેવું કે અન્ય જવાબદારી અદા કરવા માટે ચેકની પહોંચથી વિપરીત તથ્યોની સાબિતી દ્વારા ખંડનયોગ્ય છે. જો કે, ચેક અદાકર્તા દ્વારા કોઈપણ નાણાકીય રકમની ચૂકવણી માટે દોરવામાં આવ્યો હતો અને તે બેંક દ્વારા અણવટાયેલો પાછો ફર્યો હતો તે સાબિત કરવાનો પ્રારંભિક બોજ (initial burden) ફરિયાદી

પર રહે છે. કલમ ૧૧૮ હેઠળના અનુમાનો પણ ફરજિયાત પરંતુ ખંડનયોગ્ય છે અને વિપરીત સાબિત ન થાય ત્યાં સુધી જ મેળવી શકાય છે. આંક-૧૭ ના દસ્તાવેજના પાના ૪ નો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો હતો કે તે પક્ષકારો વચ્ચેનો કરાર છે અને આંક-૧૭ ધરાવતા તમામ દસ્તાવેજો પેઢીમાં ખાતું ખોલવા માટે અપીલકર્તા દ્વારા સ્થાપિત પ્રક્રિયાના સંદર્ભમાં છે. ખાતું ખોલવા માટે, આ બધા ફોર્મ ભરવામાં આવ્યા છે, તેથી, પાના-૪ પર તારીખ ૨૯.૦૩.૧૯૯૫ નો દસ્તાવેજ કે જેના દ્વારા પ્રશ્નવાળો ચેક અપીલકર્તાને આપવામાં આવ્યો હતો તે કરારનો માત્ર એક ભાગ છે અને તેને સમગ્ર રીતે વાંચવો પડશે અને કલમ ૧૩૮ હેઠળ ગુનો બનાવવા માટે ચોક્કસ ભાગને હાઈલાઈટ કરી શકાય નહીં. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે કોઈપણ સંજોગોમાં, અપીલકર્તાએ ચેક બેંક સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો અને બેંક દ્વારા પરત કરવામાં આવ્યો હતો તે દર્શાવવાનો પ્રારંભિક બોજ ઉપાડ્યો નથી.

૭.૧૦ શ્રી દાસે કાશીનાથ બાલુ ગાવંકર વિરુદ્ધ સુનિતા કૃષ્ણાજીરાવ દેસાઈ અને અન્ય, Laws (Bom)- ૨૦૧૫-૨-૯૬ ના કેસમાં બોમ્બે હાઈકોર્ટના નિર્ણય પર પણ આધાર રાખ્યો હતો, જેમાં અદાલતે એવોન ઓર્ગેનિક્સ લિમિટેડ વિરુદ્ધ પાયોનિયર પ્રોડક્ટ્સ લિમિટેડ અને અન્ય (ઉપરોક્ત) ના કેસના નિર્ણયનો સંદર્ભ આપ્યો છે અને, તથ્યો પર, એવું માલૂમ પડ્યું છે કે સદર નિર્ણય લાગુ પડતો નથી. મનજીત સિંહ ઓભાન

વિરુદ્ધ મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય, Laws (Bom)-૨૦૦૭-૪-૨૧૬ના કેસમાં બોમ્બે હાઇકોર્ટના નિર્ણય પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો જેમાં, અદાલતે તેમાંના અરજદારને અપીલ કરવા માટે પરવાનગી આપવાનો ઇનકાર કર્યો હતો તે હકીકતને ધ્યાનમાં રાખીને કે અરજદારે રકમ અથવા તારીખનો ઉલ્લેખ કર્યા વિના ખાલી ચેકો મેળવ્યા હતા અને વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટ એવા નિષ્કર્ષ પર આવ્યા હતા કે ચેક મૂલ્યવાન અવેજ માટે જારી કરવામાં આવ્યા ન હતા અને નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળનો ગુનો બન્યો નથી. સદર કેસના તથ્યોમાં, ફરિયાદીએ સ્વીકાર્યું હતું કે તેણે પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર શિંદેની મધ્યસ્થીથી વિવાદિત ચેકો ખાલી સ્થિતિમાં મેળવ્યા હતા. શ્રી દાસે સબમિટ કર્યું કે અદાલતને સંતોષ થયો હતો કે કારણ કે તે ખાલી ચેક હતો, અદાલતે આ વ્યવહારને પક્ષકારો વચ્ચે કાયદેસર રીતે અમલપાત્ર દેવા તરીકે વાંચવો જોઈએ નહીં, જેવો કે વર્તમાન કેસમાં છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સદર કેસના તથ્યોમાં, એવું માની લેવામાં આવે છે કે અદાલત એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૨૦ ની જોગવાઈઓથી વાકેફ હશે તેમ છતાં, અદાલતે ઠરાવ્યું છે કે જ્યારે ખાલી ચેક જારી કરવામાં આવે છે, ત્યારે વ્યવહારને પક્ષકારો વચ્ચે કાયદેસર રીતે અમલપાત્ર દેવું કહી શકાય નહીં. બિન્દુ વિરુદ્ધ શ્રીકાંતન નાયર, Laws (Ker)-૨૦૦૬-૧૨-૧૩૬ના કેસમાં કેરળ હાઇકોર્ટના નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો જેમાં અદાલતે ઠરાવ્યું છે કે સહીનો સ્વીકાર યોગ્ય કિસ્સામાં અદાલતને પુરાવા

અધિનિયમની કલમ ૧૧૪ હેઠળ તથ્યના અનુમાન કરવા માટે પ્રેરી શકે છે. પરંતુ ખાલી સહી કરેલો ચેક મેળવનાર દ્વારા દુરુપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો તેવી આરોપીની દલીલ કરવાનો અધિકાર ચોક્કસપણે સહીના માત્ર આવા સ્વીકારથી છીનવી શકાય નહીં. અંતતઃ જ્યારે પુરાવાનું મૂલ્યાંકન કરવામાં આવે, ત્યારે અદાલતે વિચારવું પડશે કે અન્ય પરિસ્થિતિઓ સાથે સહીનો સ્વીકાર એ નિષ્પાદન સાબિત કરવા માટે પૂરતો છે કે કેમ. તદનુસાર, એવી વિનંતી કરવામાં આવી હતી કે માત્ર સહી સ્વીકારવામાં આવે તેથી તમામ અન્ય પરિબળો અમલમાં આવતા નથી અને એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮ નો ઉપયોગ કરી શકાતો નથી.

૭.૧૧ સામાવાળાના વિદ્વાન કાઉન્સિલે વધુમાં આ અદાલતના ભરૂચ નાગરિક સહકારી બેંક લિમિટેડ વિરુદ્ધ કિરીટભાઈ મેઘાજીભાઈ પટેલ, Laws (GJH)-2012-4-174 ના કેસમાં આપેલા નિર્ણય પર આધાર રાખ્યો હતો, જેમાં અદાલતે માલૂમ પાડ્યું હતું કે જોકે આરોપીએ ચેક પરની સહી નકારી ન હતી, છતાં આરોપી ફરિયાદીની ઉલટતપાસ કરીને એવો સંભવિત બચાવ ઊભો કરવામાં સક્ષમ રહ્યા હતા કે ખાલી ચેકો ફરિયાદી બેંકના કબજામાં હતા અને તે ચેકોનો દુરુપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. અદાલતે ઠરાવ્યું કે એ વાત સાચી છે કે દેવાની બિન-હયાતી સાબિત કરવા માટે આરોપીએ કોઈ પુરાવો રજૂ કર્યો ન હતો, પરંતુ એ પ્રસ્થાપિત સિદ્ધાંત છે કે નકારાત્મક પુરાવો હોઈ શકે નહીં. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે

વર્તમાન કેસના તથ્યોમાં પણ, સામાવાળા આરોપીઓનો સ્પષ્ટ કેસ છે કે ખાતું બોલતી વખતે જામીનગીરી રૂપે આપવામાં આવેલા ખાલી ચેકનો ફરિયાદી દ્વારા દુરુપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. સર્વોચ્ચ અદાલતના રાજકુમાર ખુરાના વિરુદ્ધ રાજ્ય (દિલ્લી એનસીટી), (૨૦૦૯) ૬ એસસીસી ૭૨ ના કેસમાં આપેલા નિર્ણય પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો જેમાં અદાલતે એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮ ના સંદર્ભમાં ઠરાવ્યું છે કે સદર જોગવાઈનું સાદું વાંચન સ્પષ્ટપણે દર્શાવશે કે તેના કારણે, એક કાનૂની કલ્પના/કાલ્પનિક સ્થિતિ ઊભી થઈ છે. કાનૂની કલ્પના, જેમ કે સૌ જાણે છે, જોકે તેને સંપૂર્ણ અસર આપવી જરૂરી છે, છતાં તેની પોતાની મર્યાદાઓ છે. કાયદામાં પોતે દર્શાવેલ હેતુ સિવાયના કોઈ અન્ય હેતુ માટે તેનો આશરો લઈ શકાય નહીં. કલમ ૧૩૮ વધુમાં એક ફોજદારી/દંડકીય જોગવાઈ પૂરી પાડે છે. દોરવામાં આવેલી કાનૂની કલ્પનાના આધારે બનાવવામાં આવેલી દંડકીય જોગવાઈનું કડક અર્થઘટન થવું જોઈએ. આવી દંડકીય જોગવાઈ, કાનૂની કલ્પનાની શરતો હેઠળ ઘડવામાં આવી હોવાથી, ત્યારે જ આકર્ષાશે જ્યારે ચેક અણવટાયેલો પાછો ફરે. આ ચૂકવણી ન થવાના કારણો કાં તો:

(i) તે ખાતામાં જમા બોલતી રકમ ચેક સ્વીકારવા માટે અપર્યાપ્ત હોય, અથવા (ii) તે બેંક સાથે થયેલા કરાર દ્વારા તે ખાતામાંથી ચૂકવવા માટે નક્કી કરેલી રકમ કરતાં વધી જતી હોય તે હોઈ શકે છે. તે હેઠળ કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવે તે પહેલાં, તે માટેની તમામ કાનૂની જરૂરિયાતોનું પાલન

થવું જોઈએ. અદાલતને સંતોષ થવો જોઈએ કે સદર જોગવાઈ હેઠળ ગુનો કરવા માટેના તમામ ઘટકોનું પાલન કરવામાં આવ્યું છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮ ના તમામ ઘટકો સાબિત કરવાનો બોજ ફરિયાદી પર છે અને ફરિયાદી તેમ કરવામાં નિષ્ફળ ગયા હોવાથી, ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા આક્ષેપિત નિર્દોષ છુટકારાના હુકમમાં એવી કોઈ ક્ષતિ/ખામી નથી જેથી સીઆરપીસીની કલમ ૩૭૮ હેઠળની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને દખલગીરી કરી શકાય.

૭.૧૨ વિદ્વાન કાઉન્સિલે આગળ સર્વોચ્ચ અદાલતના સી. એન્ટની વિરુદ્ધ કે. જી. રાઘવન નાયર, Laws (SC)–૨૦૦૨–૧૧–૮૨ ના કેસમાં આપેલા નિર્ણય પર આધાર રાખ્યો હતો, એ પ્રતિપાદન માટે કે ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા પસાર કરાયેલા નિર્દોષ છુટકારાના ચુકાદા સામે અપીલ સંભાળતી વખતે, હાઈકોર્ટની એ ફરજ છે કે તે ચોક્કસ નિષ્કર્ષ પર આવે કે ટ્રાયલ કોર્ટના નિષ્કર્ષો કાં તો વિકૃત છે અથવા તે રેકૉર્ડ પરના પુરાવાઓથી વિપરીત છે, કારણ કે રેકૉર્ડ પરના પુરાવાના આધારે અન્ય વિપરીત અભિપ્રાય શક્ય છે તેવા માત્ર કારણસર હાઈકોર્ટ પોતાના નિષ્કર્ષને બદલી શકે નહીં. હાઈકોર્ટની એ પ્રાથમિક ફરજ છે કે તે પહેલાં એ નિષ્કર્ષ પર આવે કે ટ્રાયલ કોર્ટે યોગ્ય કારણોસર આપેલા નિર્ણયો અયોગ્ય છે અથવા રેકૉર્ડ પરના પુરાવાઓથી વિપરીત છે. આવા કોઈ નિષ્કર્ષના અભાવે, માત્ર રેકૉર્ડ

પરના પુરાવા પરથી અન્ય વ્યૂહ/અભિપ્રાય શક્ય છે તેટલા માત્ર કારણસર હાઈકોર્ટ વિપરીત વલણ અપનાવી શકે નહીં. શ્રી દાસે સબમિટ કર્યું કે તેથી, નિર્દોષ છુટકારાના હુકમ સામેની અપીલ સંભાળતી વખતે, આ અદાલત ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા નોંધાયેલા નિષ્કર્ષોને ઉલટાવી શકે નહીં સિવાય કે તે એવા નિષ્કર્ષ પર આવે કે તે નિષ્કર્ષો વિકૃત છે અને રેકૉર્ડ પરના પુરાવાઓથી વિપરીત છે.

૭.૧૩ નિષ્કર્ષમાં, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે વર્તમાન કેસમાં, એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળની નોટિસમાં મુદ્દલ રકમ અને વ્યાજનું વિભાજન કરવામાં આવ્યું નથી અને વિભાજન વિના માત્ર વિવાદિત રકમનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે અને તેથી, નોટિસ પોતે જ ખરાબ છે. ચેક પરત કરવાનો મેમો વિધિવત રીતે સાબિત થયો નથી કારણ કે ચેક અણવટાયો હતો તે સાબિત કરવા માટે ફરિયાદીએ બેંકના અધિકારીની તપાસ કરવી જરૂરી હતી. વર્તમાન કેસમાં, જે અધિકારીની ઉલટતપાસ કરવામાં આવી હતી તેમને કોઈ વ્યક્તિગત જ્ઞાન ન હતું અને તેથી, કલમ ૧૩૮ નો ઉપયોગ કરવાનો મુખ્ય આધાર, એટલે કે ચેક પરત કરવામાં આવ્યો છે, તે સાબિત થતો નથી. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ત્યારબાદ, એક ઊભું કરેલું કાઉન્ટરફોઈલ અને પ્રમાણપત્ર રજૂ કરવામાં આવ્યું છે અને તે પ્રમાણપત્ર પર કોઈ આવક નંબર નથી અને તેથી

તે શંકાસ્પદ છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે તેથી, ચેકનું અણવટાવું પોતે જ સાબિત થતું નથી અને દૂર દૂર સુધી એવું કહી શકાય નહીં કે આ કેસ વ્યાજબી શંકાથી પર સાબિત થયો છે.

૮. પ્રત્યુત્તરમાં, અપીલકર્તાના વિદ્વાન કાઉન્સિલ શ્રી ભાર્ગવ ભટે અદાલતનું ધ્યાન ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા નોંધાયેલા નિષ્કર્ષો તરફ દોર્યું એ દર્શાવવા માટે કે ટ્રાયલ કોર્ટે આ અદાલતના શંકુસ કોંક્રીટ પ્રાઇવેટ લિમિટેડ વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય, ૨૦૦૦ (૨) જીએલઆર ૧૭૦૫ ના કેસના નિર્ણય પર આધાર રાખ્યો છે અને ઠરાવ્યું છે કે સદર નિર્ણય વર્તમાન કેસના તથ્યોને લાગુ પડશે. એ બાબત તરફ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું કે શંકુસ કોંક્રીટ પ્રાઇવેટ લિમિટેડ વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં, આ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે પક્ષકારો વચ્ચેના કરાર પરથી પક્ષકારોનો આશય સ્પષ્ટ હતો કે ચેકો કરારના યોગ્ય પાલન માટે આનુષંગિક જમીનગીરી તરીકે જારી કરવામાં આવ્યા હતા, જેના દ્વારા કંપની અને ડિરેક્ટરે સદર રકમ પુનઃચૂકવવા માટે પોતાની જાતને બાધ્ય કર્યા હતા. તેથી, એ સ્પષ્ટ છે કે ચેકો કોઈ હયાત દેવું અદા કરવા માટે જારી કરવામાં આવ્યા ન હતા. એ બાબત તરફ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું કે સદર નિર્ણયને બલભદ્રસિંહ ઇન્દ્રસિંહજી ઝાલા વિરુદ્ધ શંકુસ કોંક્રીટ (પ્રાઇવેટ) લિમિટેડ અને અન્ય, ૨૦૦૫ (૩) જીએલએચ ૬૮૫ ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ લઈ જવામાં આવ્યો હતો, જેમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે અવલોકન કર્યું છે કે કેસના તથ્યો દર્શાવે છે કે

તેમાંના બીજા સામાવાળાએ, કંપની વતી, ચેક જારી કર્યો હતો અને તેમણે ફરિયાદી પાસેથી રૂ. ૧૫,૦૦,૦૦૦/- મેળવ્યા હતા. તેથી, એવું જણાય છે કે ચેક અવેજ દ્વારા સમર્થિત હતો અને જો પક્ષકારો વચ્ચે ચૂકવણી મુલતવી રાખવા માટે કોઈ અન્ય કરાર કરવામાં આવ્યો હોય તો તેનાથી ચેક અવેજ વગરનો બની જતો નથી. અદાલતે ઠરાવ્યું કે વિદ્વાન સિંગલ જજ એ ઠરાવવામાં સાચા ન હતા કે ચેક આનુષંગિક જામીનગીરી તરીકે જારી કરવામાં આવ્યો હતો અને તેથી તેમાં અવેજનો અભાવ હતો.

૮.૧ ચેક જામીનગીરી રૂપે જારી કરવામાં આવ્યો હતો અને તેથી, તે કાયદેસર રીતે અમલપાત્ર દેવા અંગે જારી કરવામાં આવ્યો હતો તેમ કહી શકાય નહીં તે દલીલ સંબંધે, વિદ્વાન એડવોકેટ આ અદાલતના મશીન પ્રોડક્ટ ટ્રેડિંગ પ્રાઇવેટ લિમિટેડ અને અન્ય વિરુદ્ધ ઉત્તપલ ભૂપેન્દ્ર રાયજી અને અન્ય, ૨૦૧૨ (૧) જીએલએચ ૨૧૮ ના કેસમાં આપેલા નિર્ણય પર પણ આધાર રાખ્યો હતો, જેમાં આ અદાલતે સર્વોચ્ચ અદાલતના એમ. એસ. નારાયણ મેનન ઉર્ફે મણિ વિરુદ્ધ કેરળ રાજ્ય અને અન્ય, AIR ૨૦૦૬ SC ૩૩૬૬ ના કેસમાં આપેલા નિર્ણય તેમજ સુધીર-કુમાર ભદ્રા વિરુદ્ધ જગદીશ ચંદ અને અન્ય, AIR ૨૦૦૮ SC ૨૪૦૭ના કેસના નિર્ણયને ધ્યાનમાં લીધા પછી ઠરાવ્યું છે કે સદર નિર્ણયમાં, સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા કાયદાનો એવો કોઈ ચોક્કસ/સાપેક્ષ સિદ્ધાંત ઘડી કાઢવામાં આવ્યો ન હતો કે જ્યાં નિશ્ચિત

રકમ માટે જામીનગીરી રૂપે પાછલી તારીખનો ચેક આપવામાં આવ્યો હોય અને ખાતાની સરભર થવા પર સદર ચેક અણવટાય, તો પણ એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળનો કેસ બનતો નથી.

૮.૨ અંતમાં, વિદ્વાન કાઉન્સિલે સર્વોચ્ચ અદાલતના રંગપ્પા વિરુદ્ધ શ્રી મોહન, (૨૦૧૦) ૧૧ એસસીસી ૪૪૧ ના કેસમાં આપેલા નિર્ણય પર આધાર રાખ્યો હતો, જેમાં સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષનો કાનૂની પ્રશ્ન આક્ટની કલમ ૧૩૮ ના યોગ્ય અર્થઘટન અંગેનો હતો જે ચેક બાઉન્સ થવાના કેસોમાં સાબિતીનો બોજ આરોપી પર સ્થાના તરિત કરે છે. અદાલતને ખાસ કરીને આ વૈધાનિક અનુમાનને કઈ રીતે ખંડિત કરી શકાય તેની સ્પષ્ટતા કરવા માટે જણાવવામાં આવ્યું હતું. અદાલતે સર્વોચ્ચ અદાલતના વિવિધ નિર્ણયોનો સંદર્ભ આપ્યા પછી, સામાવાળા/દાવેદાર સાથે સંમતિ વ્યક્ત કરી હતી કે આક્ટની કલમ ૧૩૮ દ્વારા આદેશિત અનુમાનમાં કાયદેસર રીતે અમલપાત્ર દેવા અથવા જવાબદારીની હયાતીનો ચોક્કસપણે સમાવેશ થાય છે. આ, અલબત્ત, ખંડનયોગ્ય અનુમાનની પ્રકૃતિનું છે અને આરોપી માટે એવો બચાવ ઊભો કરવાનો માર્ગ ખુલ્લો છે જેમાં કાયદેસર રીતે અમલપાત્ર દેવા અથવા જવાબદારીની હયાતીને પડકારી શકાય. જો કે, તેમાં કોઈ શંકા હોઈ શકે નહીં કે પ્રારંભિક અનુમાન છે જે ફરિયાદીની તરફેણ કરે છે. આક્ટની કલમ ૧૩૮ એ ઉલટા બોજની કલમનું એક ઉદાહરણ છે જે

નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સની વિશ્વનિયતા સુધારવાના ધારાકીય હેતુને આગળ ધપાવવા માટે સમાવિષ્ટ કરવામાં આવી છે. જ્યારે આક્ટની કલમ ૧૩૮ ચેકના અણવટાવા સંબંધે સખત ફોજદારી ઉપાય નિર્દિષ્ટ કરે છે, કલમ ૧૩૯ હેઠળનું ખંડનયોગ્ય અનુમાન એ દાવો ચલાવવાની પ્રક્રિયામાં બિનજરૂરી વિલંબને રોકવા માટેનું એક સાધન છે. શ્રી ભટે સબમિટ કર્યું કે તેથી, કાયદેસર રીતે અમલપાત્ર દેવા અથવા જવાબદારીની હયાતી સંબંધે ફરિયાદીની તરફેણમાં અનુમાન રહેલું છે. તે સિવાય, ફરિયાદીએ વિપુલ પ્રમાણમાં પુરાવા રજૂ કરીને દેવાની હયાતી સ્થાપિત કરી છે. બીજી તરફ, સામાવાળા આરોપીઓ સંભવિત બચાવ ઊભો કરવા સિવાય, કાયદેસર રીતે અમલપાત્ર દેવા અથવા જવાબદારીની હયાતીને પડકારવામાં અસમર્થ રહ્યા છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે તેથી, અપીલ મંજૂર કરવા યોગ્ય છે અને નિર્દોષ છુટકારાનો આક્ષેપિત ચુકાદો અને હુકમ ઉલટાવવો જરૂરી છે.

૯. પરસ્પરની રજૂઆતોની ગુણદોષ પર ચર્ચા કરતા પહેલા, સંબંધિત પક્ષકારો દ્વારા રેકૉર્ડ પર રજૂ કરવામાં આવેલા પુરાવાનો સંદર્ભ આપવો સુસંગત બની રહેશે. નોંધનીય છે કે ટ્રાયલ કોર્ટે આક્ષેપિત ચુકાદા અને હુકમમાં, રેકૉર્ડ પરના પુરાવાનું મૂલ્યાંકન કર્યા પછી, એવો અભિપ્રાય આપ્યો હતો કે પ્રશ્નવાળો ચેક ૨૯.૦૩.૧૯૯૫, જે તારીખે ચેક ફરિયાદીને આપવામાં આવ્યો હતો તે તારીખથી છ મહિનાના સમયગાળાની અંદર ભરીને રજૂ કરવો જોઈતો હતો. ટ્રાયલ કોર્ટનો એવો પણ અભિપ્રાય હતો કે ફરિયાદીએ

૦૮.૦૧.૧૯૯૮ ની તારીખ મૂકીને ખાલી ચેકનો દુરુપયોગ કર્યો હતો અને તેથી, આરોપીના ખાતામાં પર્યાપ્ત બેલેન્સ ન હોય તે સ્વાભાવિક હતું. ચેક લગભગ ત્રણ વર્ષના લાંબા સમય પછી રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો, આવી પરિસ્થિતિઓમાં, એક્ટની કલમ ૧૧૮ હેઠળ કોઈ અનુમાન કરી શકાય નહીં. રેકૉર્ડ પરથી ફલિત થતા તથ્યો પરથી એ સ્પષ્ટ હતું કે ચેક ૨૯.૦૩.૧૯૯૫ ના રોજ આપવામાં આવ્યો હતો. ટ્રાયલ કોર્ટના જણાવ્યા મુજબ, આરોપી દ્વારા જારી કરાયેલ ખાલી ચેકને વિનિમય પત્ર કહી શકાય નહીં અને એવું કહી શકાય નહીં કે તે આરોપી નંબર ૧ દ્વારા કાયદાકીય દેવા પેટે સ્વેચ્છાએ જારી કરવામાં આવ્યો હતો. આ ઉપરાંત, એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળ, ખાલી ચેકનો ઉપયોગ માત્ર વિગતો ભરીને બાકી રકમ પેટે કરી શકાય નહીં. એ નોંધવામાં આવ્યું હતું કે એ અવિવાદિત સ્થિતિ હતી કે ૨૯.૦૩.૧૯૯૫ ના રોજ રૂ. ૧૫,૦૦,૦૦૦/- ની લોન લેવામાં આવી હતી, જેના સંદર્ભમાં ખાલી ચેક લેવામાં આવ્યો હતો અને ચેકમાં લખેલી રકમમાં મુદ્દલ સિવાય વ્યાજ અને સર્વિસ ચાર્જનો સમાવેશ થતો હતો. તદનુસાર, ફરિયાદી પેઢી ખર્ચ સાથે લોનની રકમ કાયદેસર રીતે વસૂલ કરવા માટે હકદાર ન હતી. આમ, એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮ નો ભંગ થયો હતો. ટ્રાયલ કોર્ટે અવલોકન કર્યું કે કલમ ૧૩૮ નો હેતુ વ્યવસાયમાં ગેરકાયદેસરતાને રોકવાનો છે. કોઈ પણ વ્યક્તિ ખાલી ચેક લઈને તેને ગમે ત્યારે રજૂ કરી શકે નહીં. આમ,

ફરિયાદીએ આરોપી દ્વારા આપવામાં આવેલા ચેકનો દુરુપયોગ કર્યો હતો અને આંક-૫૪ વાળા ચેકો ફરિયાદી પેઢીના કબજામાં હોવા છતાં, તે જમા કરાવવામાં આવ્યા ન હતા અને મહત્વના તથ્યો છુપાવવામાં આવ્યા હતા. ટ્રાયલ કોર્ટે આ અદાલતના (મેસર્સ) યુનાઈટેડ ઈન્ડિયા ફોર્સફરસ લિમિટેડ અને અન્ય વિરુદ્ધ શ્રી વિનોદભાઈ મોહનભાઈ પટેલ અને અન્ય, ૧૯૯૭ (૧) જીએલએચ ૮૮૧ ના કેસમાં આપેલા નિર્ણયનો સંદર્ભ આપ્યો અને અવલોકન કર્યું કે જે વ્યક્તિના કબજામાં ચેક છે તે એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૨૦ ની શરતો મુજબ નામ અને રકમ ભરી શકે છે; જો કે, વર્તમાન કેસમાં, ફરિયાદીએ છ મહિનાના સમયગાળા પછી વિગતો ભરી છે અને તેથી, સદર નિર્ણય પ્રોસિક્યુશનની મદદમાં આવતો નથી. ટ્રાયલ કોર્ટે સર્વોચ્ચ અદાલતના હિતેન પી. દલાલ વિરુદ્ધ પ્રતિન્દ્રનાથ બેનરજી, AIR ૨૦૦૧ SC ૩૮૯૭ના કેસમાં આપેલા નિર્ણયનો સંદર્ભ આપ્યા પછી અવલોકન કર્યું કે એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળ, ચેક દોરનારની જવાબદારી અદા કરવા માટે દોરવામાં આવ્યો હતો તે અનુમાન એક ખંડનયોગ્ય અનુમાન છે. વર્તમાન કેસમાં, આરોપીઓએ એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮ અને ૧૩૯ હેઠળના અનુમાનનું ખંડન કર્યું છે અને તેથી, સર્વોચ્ચ અદાલતનો સદર નિર્ણય ફરિયાદીની મદદે આવતો નથી. નોટિસ આરોપી પર યોગ્ય રીતે બજાવાઈ ન હોવાની દલીલનો સંબંધ છે ત્યાં સુધી, અદાલતે સર્વોચ્ચ અદાલતના કે. ભાસ્કરન વિરુદ્ધ શંકરન વૈધન

બાલન અને અન્ય, AIR ૧૯૯૯ SC ૩૭૬૨ ના કેસના નિર્ણયનો સંદર્ભ આપ્યો અને અવલોકન કર્યું કે વર્તમાન કેસમાં, નોટિસ આરોપીને રજિસ્ટર્ડ એ.ડી. પોસ્ટ તેમજ યુ.પી.સી. દ્વારા મોકલવામાં આવી હતી, તેથી એવું માનવાને કોઈ કારણ નથી કે તે બજાવાઈ ન હતી. ટ્રાયલ કોર્ટે આ અદાલતના શંકુસ કોંક્રીટ પ્રાઇવેટ લિમિટેડ વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય (ઉપરોક્ત) ના કેસના નિર્ણય પર પણ આધાર રાખ્યો અને અવલોકન કર્યું કે સદર નિર્ણય વર્તમાન કેસને લાગુ પડશે કારણ કે કરારની શરતો અનુસાર, ખાલી ચેક આંક-૧૯ તારીખ ૨૯.૦૩.૧૯૯૫ ના રોજ આપવામાં આવ્યો હતો અને સરળતા ખાતર; ફરિયાદીએ તેને ૦૮.૦૧.૧૯૯૮ ના રોજ જમા કરાવ્યો હતો. ટ્રાયલ કોર્ટે અંતતઃ ઠરાવ્યું કે કરાર આંક-૧૭ ની શરતો અનુસાર, ખાલી ચેક આંક-૧૯ આરોપી દ્વારા ફરિયાદીને આપવામાં આવ્યો હતો, જે ફરિયાદીએ સ્વીકાર્યું છે કે ૨૯.૦૩.૧૯૯૫ ના રોજ સગવડ ખાતર આપવામાં આવ્યો હતો અને ફરિયાદીએ તેને ૦૮.૦૧.૧૯૯૮ ના રોજ ભરીને રજૂ કર્યો હતો. ટ્રાયલ કોર્ટે ઠરાવ્યું કે ફરિયાદી આકટની કલમ ૧૩૮ ના ઘટકો સાબિત કરવામાં નિષ્ફળ રહ્યા છે.

૧૦. ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા નોંધાયેલા નિષ્કર્ષો પરથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે ટ્રાયલ કોર્ટે મુખ્યત્વે એવા ગ્રાઉન્ડ/આધાર પર આરોપીઓને નિર્દોષ છોડી મૂક્યા છે કે આંક-૧૭ માં જણાવ્યા અનુસાર આરોપી દ્વારા ફરિયાદી પેઢીની તરફેણમાં ૨૯.૦૩.૧૯૯૫ ના રોજ ખાલી ચેક જારી કરવામાં આવ્યો હતો

અને એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮ ની જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં લેતા, ચેક, આંક-૧૯, છ મહિનાના સમયગાળાની અંદર બેંક સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યો નથી. વધુમાં, ૦૧.૦૪.૧૯૯૭ ના રોજ, આરોપી નંબર ૧ નું કોઈ બાકી લેણું ફરિયાદી પેઢી પાસે પેન્ડિંગ ન હતું, જે રેકૉર્ડ પરના દસ્તાવેજ પુરાવાઓ દ્વારા સ્થાપિત થાય છે. તેના દ્વારા નોંધાયેલા ઉપરોક્ત નિષ્કર્ષોના પ્રકાશમાં, ટ્રાયલ કોર્ટે આરોપીઓને નિર્દોષ છોડી મૂક્યા છે.

૧૧. વિવાદિત મુદ્દાને સમજવાના હેતુથી, પક્ષકારો દ્વારા રેકૉર્ડ પર રજૂ કરવામાં આવેલા પુરાવાઓ અંગે વિગતવાર વિચારણા કરવી જરૂરી રહેશે.

૧૨. ફરિયાદી વતી, ફરિયાદી પેઢીના પાવર ઓફ એટોર્ની પી.ડબલ્યુ.-૧ કિરણભાઈ રામજીભાઈ પટેલની આંક-૧૫ પર તપાસ કરવામાં આવી છે. તેમણે, અન્ય બાબતોની સાથે, એવી જુબાની આપી છે કે આરોપી નંબર ૧ નું ખાતું ખોલતી વખતે, ખાતાધારકની સહી વાળો એક ખાલી ચેક લેવામાં આવ્યો હતો. ખાતાધારક દ્વારા આપવામાં આવેલ ચેક નંબર ૧૩૧૧૦૬ ધરાવતો હતો. વધુમાં એવું જણાવાયું હતું કે પેઢી દ્વારા જે ચેક મેળવવામાં આવ્યો હતો તે એ હેતુ માટે હતો કે વર્ષના અંતે જો વ્યાજ અને સર્વિસ ચાર્જ સાથેની કોઈ રકમ બાકી બોલતી હોય, તો તેવી રકમ ચેકમાં ભરીને વસૂલ કરવાની હતી. પ્રશ્નવાળો ચેક વર્ષના અંતે બાકી નીકળતી રકમ વસૂલ કરવા માટે મેળવવામાં આવ્યો હતો. સદર સાક્ષીએ વધુમાં એવી જુબાની આપી છે કે ખાતું ખોલ્યા પછી પેઢી વર્ષના અંતે પેઢીનું હિસાબી કામકાજ કરે છે.

૩૧.૧૨.૧૯૯૭ ના રોજ, આરોપી નંબર ૧ ના ખાતામાં એક મોટી રકમ બાકી નીકળતી હતી અને તેથી, તેમણે જાન્યુઆરી મહિનાના ૩ જા દિવસે પક્ષકારને જાણ કરી હતી કે તેમના ખાતામાં રકમ બાકી બોલે છે અને તેમણે ખાતાની સરભર/હિસાબ ચુકતે કરવા આવવું જોઈએ અને આરોપી નંબર ૧ એ ખાતાની ચકાસણી કર્યા પછી, બાકી નીકળતી રકમ માટે તારીખ ૦૮.૦૧.૧૯૯૮ નો ચેક આપ્યો હતો. જ્યારે તેમણે આ ચેક આપ્યો, ત્યારે તેમણે એવી ખાતરી આપી હતી કે જો ચેક ૮ મી જાન્યુઆરીએ રજૂ કરવામાં આવશે, તો તે વટાઈ જશે અને તેથી, તેમણે તે તારીખનો ચેક લખી આપ્યો હતો. તે સમયે, આરોપીએ કહ્યું હતું કે તેમના ખાતામાં પર્યાપ્ત બેલેન્સ હશે. ચેક તેમની પાસે હતો અને તેથી, તેમણે તે ૮ મી જાન્યુઆરીએ રજૂ કર્યો હતો, જે "અપર્યાપ્ત ભંડોળ" ("insufficient funds") ના કારણે પાછો ફર્યો હતો. ફરિયાદીએ ચેક પરત કરવાના મેમો પર બેંક અધિકારીની સહી ઓળખી બતાવી છે અને તે રજૂ કર્યો છે, જેને કામચલાઉ આંક-૨૧ આપવામાં આવ્યો છે. ફરિયાદીએ આંક-૨૨ પર તારીખ ૧૫.૦૧.૧૯૯૮ ની નોટિસ તેમજ આંક ૨૩ અને ૨૪ પર રજિસ્ટર્ડ એ.ડી. સ્લિપો પણ રજૂ કરી છે. સામાવાળા/આરોપીઓના વિદ્વાન એડવોકેટે લીધેલી ઉલટતપાસમાં, ફરિયાદીએ સ્વીકાર્યું છે કે વર્ષમાં બે વાર હિસાબ ચુકતે કરવામાં આવે છે. તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે હિસાબ ચુકતે કરતી વખતે, પક્ષકારને ધ્યાનમાં રાખીને લોન અંગેનો નિર્ણય લેવામાં આવે છે અને તે સમયે નવા દસ્તાવેજો લેવામાં

આવતા નથી. રૂપ મી માર્ચ અને રૂપ મી સપ્ટેમ્બરે હિસાબ સરભર કરવામાં આવે છે. તેમણે વધુમાં સ્વીકાર્યું છે કે જો બાકી નીકળતી રકમ ચૂકવવામાં ન આવે, તો તેઓ જામીનગીરી રૂપે ચેક લે છે. ફરિયાદીને આંક-૧૭ બતાવવામાં આવે છે, જેના પર તેમણે જણાવ્યું છે કે તે દસ્તાવેજના પાના ૪ મુજબ, ૨૯.૦૩.૧૯૯૫ ના રોજ લોન આપવામાં આવી છે. તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે ફોર્મની શરતો અનુસાર, ૨૯.૦૩.૧૯૯૫ પછી રૂપ મી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૯૫ ના રોજ હિસાબ ચુકતે કરવાનો હોય છે. રૂપ મી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૯૫ ના રોજ કેટલી રકમ બાકી બોલતી હતી તે મોઢે કહેવાની પરિસ્થિતિમાં તેઓ નથી. તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે ફોર્મમાં દર્શાવેલ ચેક નંબર ૧૩૧૧૦૬ એ જ પ્રશ્નવાળો ચેક છે. તેમણે ઇનકાર કર્યો હતો કે ચેક રૂપ મી સપ્ટેમ્બરે ચૂકવવાપાત્ર રકમ માટે આપવામાં આવ્યો હતો. તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે ચેક પર, 'Pay on' ની જગ્યાએ મેસર્સ દિલિપકુમાર નલિનકાંત ગાંધીનો સિક્કો મારવામાં આવ્યો છે અને રકમના આંકડા અને શબ્દો તેમના દ્વારા ભરવામાં આવ્યા છે. ફરિયાદીએ વધુમાં સ્વીકાર્યું છે કે ૩૧.૦૩.૧૯૯૬ ના રોજ, ખાતાઓ ચોખ્ખા/સરભર કરી દેવામાં આવ્યા હતા. તેમણે એ પણ સ્વીકાર્યું છે કે ૩૧.૩.૧૯૯૬ પછી આપેલી કોઈ લોનનો કોઈ પુરાવો રજૂ કરવામાં આવ્યો નથી. તેમણે ઇનકાર કર્યો હતો કે ખાતાઓ ચુકતે થઈ ગયા પછી, કોઈ અન્ય રકમ આપવામાં આવી નથી અને કોઈ રકમ બાકી નીકળતી નથી. તેમણે વધુમાં જણાવ્યું છે કે આવકવેરા રિટર્ન સાથે રજૂ કરાયેલ

૩૧.૦૩.૧૯૯૬ ના રોજની દેવાદારોની યાદી તેઓ રજૂ કરી શકે તેમ નથી. તેઓ સ્પષ્ટતા કરે છે કે દેવાદારોની યાદી ગોપનીય છે અને તેથી તે રજૂ કરી શકાતી નથી. તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે ૩૧.૦૩.૧૯૯૬ ના હિસાબી વર્ષને સંબંધિત આકારણી વર્ષ ૧૯૯૬-૯૭ માટે, આરોપીના ખાતામાં કોઈ રકમ બાકી બોલતી નથી. તેમણે ઇનકાર કર્યો હતો કે માર્ચ, ૧૯૯૫ માટે ચેક લેવામાં આવ્યો હતો. [એ નોંધવું જરૂરી છે કે ત્યારબાદ, ફરિયાદીએ દેવાદારોની યાદી તેમજ સામાવાળા નંબર ૧ આરોપીના ખાતાના સ્ટેટમેન્ટ સહિતના ખાતાના સ્ટેટમેન્ટ્સ રજૂ કર્યા છે].

૧૨.૧ પોતાની ઉલટતપાસમાં, ફરિયાદીએ વધુમાં સ્વીકાર્યું છે કે ચેક પરના હસ્તાક્ષર તેમના છે અને ચેક પરત કરવાના મેમો પર સહી કરનાર અધિકારીનું નામ આપવાની સ્થિતિમાં તેઓ નથી. તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે પરત કરવાનો મેમો તેમની હાજરીમાં લખવામાં આવ્યો ન હતો અને અધિકારીએ તેમની હાજરીમાં તેના પર સહી કરી ન હતી. તેમણે જુબાની આપી છે કે ચેક કાઉન્ટરફોઈલ સાથે બેંકમાં રજૂ કરવામાં આવે છે અને તેનો અડધો ભાગ ચેક રજૂ કરનાર વ્યક્તિ પાસે રહે છે અને બીજો બેંકમાં જાય છે. જ્યારે ચેક પાછો ફરે છે, ત્યારે ચેકની સાથે ચેક પરત કરવાનો મેમો આપવામાં આવે છે. તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે ચેક ૮ મી તારીખે રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો તેનો કોઈ પુરાવો નથી. ચેક પરત કરવાનો મેમો રજૂ કરવામાં આવ્યો છે પરંતુ કાઉન્ટરફોઈલ રજૂ કરવામાં આવ્યું નથી. [જોકે ત્યારબાદ,

ચેકનું કાઉન્ટરફોઈલ બેંક દ્વારા જારી કરાયેલા પ્રમાણપત્ર સાથે રેકૉર્ડ પર રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે ચેક ૮ મી જાન્યુઆરી, ૧૯૯૮ ના રોજ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો, જે સામાવાળાના વિદ્વાન એડવોકેટ દ્વારા બનાવટી અને ઊભું કરાયેલું હોવાનો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો છે.]

૧૨.૨ ફરિયાદીએ વધુમાં સ્વીકાર્યું છે કે ચેક, આંક-૧૯ પર કિલચરિંગ કે ટ્રાન્સફરનો કોઈ સિક્કો નથી. તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે ચેકની પાછળના ભાગે પણ બેંકનો કોઈ સિક્કો નથી. ફરિયાદીએ સ્વીકાર્યું છે કે તેઓ ચેકની સામે એડવાન્સ આપે છે. તેમણે એ પણ સ્વીકાર્યું છે કે જ્યાં રનિંગ એકાઉન્ટ (ચાલુ ખાતું) હોય તેવા કિસ્સામાં, ચેકની સામે રકમ આપવામાં આવતી નથી. તેમણે ઇનકાર કર્યો હતો કે આરોપીએ ચેક પર લોન લીધી હતી. તેમને એક ચેક બતાવવામાં આવે છે જે તેઓ કહે છે કે તેમના નામે છે. તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે ચેક અસ્વીકૃત/નકારાયેલ તરીકે પાછો ફર્યો છે. તેમણે ઇનકાર કર્યો હતો કે ચેક હેઠળની રકમ ચૂકવાઈ ગયા પછી, તેમણે આરોપીને ચેક પરત કર્યો હતો. તેમણે ઇનકાર કર્યો હતો કે આરોપીએ તેમને રૂ. ૨,૫૦,૦૦૦/- ની ચેકની રકમ આપી હતી અને તેથી, તેમણે આરોપીને ચેક પરત કર્યો હતો. તેમણે ઇનકાર કર્યો હતો કે તે ચેકો સંબંધે જ્યાં આરોપીએ રકમ ચૂકવી દીધી હતી, તેમણે ચેકો પરત કર્યા હતા. તેમણે જણાવ્યું છે કે તેમને જે ચેકો બતાવવામાં આવે છે તે આરોપી પાસે હોવાનું કારણ એ છે કે આરોપીનું તેમની સાથે ખાતું છે અને આ ચેકો તેના સંદર્ભમાં

રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા, પરંતુ બેંક દ્વારા પાસ કરવામાં આવ્યા ન હતા અને તેથી, ખાતામાં પરત એન્ટ્રી કરવામાં આવી હતી અને ચેકો પક્ષકારને પરત કરવામાં આવ્યા હતા. તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે જે ચેકો પરત કરવામાં આવ્યા છે તે વર્ષ ૧૯૯૭ ના છે. તેમણે ઇનકાર કર્યો હતો કે આરોપીએ ખાતું બંધ કરી દીધું હતું અને રોકડમાં રકમ આપીને ચેકો પાછા લઈ લીધા હતા. તેમણે ઇનકાર કર્યો હતો કે તેમને રોકડમાં રકમ આપવામાં આવી હતી જે તેમણે જમા કરાવી ન હતી અને તેથી, વર્ષ ૧૯૯૫ માં આપવામાં આવેલા ચેકનો ઉપયોગ કરી રહ્યા હતા. તેમણે જણાવ્યું છે કે તેમને જે ચેક બતાવવામાં આવ્યો છે તેમાં આરોપીની સહી ગુજરાતીમાં છે, જ્યારે ચેક, આંક-૧૯ માં સહી અંગ્રેજીમાં છે. તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે બંને ચેકનો એકાઉન્ટ નંબર સરખો છે. તેમણે એ પણ સ્વીકાર્યું છે કે જ્યારે ખાતું ખોલવામાં આવ્યું હતું તે સમયે નવાબજાર, હિંમતનગરનું સરનામું આપવામાં આવ્યું હતું. તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે ફોર્મમાં આપેલું સરનામું ડો. ગાંધી રોડ, હિંમતનગર છે. તેમણે સ્વેચ્છાએ જણાવ્યું છે કે આ બંને જગ્યાઓ એક જ વિસ્તારમાં છે. તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે ડો. ગાંધી રોડ અને બગીચા વિસ્તાર અલગ-અલગ છે. તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે રજિસ્ટર્ડ/નોંધાયેલા સરનામે આરોપીને નોટિસ જારી કરવામાં આવી નથી. તેમણે જણાવ્યું છે કે જ્યારે નોટિસ જારી કરવામાં આવી ત્યારે સરનામું બદલાઈ ગયું હતું. તેમણે સ્વીકાર્યું છે કે આરોપી હાલમાં પણ બગીચા વિસ્તારમાં રહે છે અને જ્યારે ખાતું ખોલવામાં આવ્યું હતું તે સમયે પણ તેઓ

તે વિસ્તારમાં હતા. તેમણે ઇનકાર કર્યો હતો કે સરનામું બદલાયું હોવા અંગેની હકીકત સાચી નથી. તેમણે જણાવ્યું છે કે યુ.પી.સી. દ્વારા બજવાણી સંબંધે કોઈ પુરાવો અસ્તિત્વમાં નથી. તેમણે જણાવ્યું છે કે ટપાલીએ કોના દ્વારા જાણ કરી હતી તે કહેવાની સ્થિતિમાં તેઓ નથી.

૧૨.૩ પોતાની ઉલટતપાસમાં, તેમણે વધુમાં કબૂલ્યું છે કે નોટિસ, એક્ઝિબિટ-૨૬માં, ચેકની રકમ ઉપરાંત, વ્યાજ, સર્વિસ ચાર્જ અને નોટિસ સંબંધિત ખર્ચની માંગણી કરવામાં આવી છે. તેમણે કબૂલ્યું છે કે જ્યારે તેઓ વ્યવહારો કરે છે, ત્યારે તેઓ પ્રોમિસરી નોટ્સ (વચનચિઠ્ઠી) પણ લે છે અને એક્ઝિબિટ-૧૯ વાળા ચેકના સંદર્ભમાં, કોઈ પ્રોમિસરી નોટ લેવામાં આવી નથી. તેમણે સ્પષ્ટતા કરી છે કે પ્રોમિસરી નોટ એટલા માટે લેવામાં આવી નથી કારણ કે વ્યવહારો એવા ખાતાના સંબંધમાં થયા હતા કે જેની સાથે તેઓ પ્રોમિસરી નોટ લેતા નથી. તેમણે કબૂલ્યું છે કે આરોપીઓએ કોઈ રકમ ઉપાડી છે તે દર્શાવતો કોઈ દસ્તાવેજી પુરાવો અદાલત સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યો નથી. તેમણે કબૂલ્યું છે કે પ્રશ્ન હેઠળના ચેકના સંબંધમાં કોઈ દીવાની દાવો (સિવિલ સૂટ) દાખલ કરવામાં આવ્યો નથી. તેમણે જણાવ્યું છે કે તેમને આરોપીઓ પર વિશ્વાસ હતો કે તેઓ રકમ પરત કરી દેશે, તેથી દીવાની દાવો દાખલ કરવામાં આવ્યો ન હતો. તેમણે એ વાતનો ઇનકાર કર્યો છે કે ચેક જે દિવસે રજૂ કરવામાં આવ્યો હોવાનું તેઓ કહે છે તે દિવસે રજૂ કરવામાં આવ્યો ન હતો. તેમણે એ વાતનો પણ ઇનકાર કર્યો છે

કે ત્રણ વર્ષથી પેલિંગ પડેલા કોરા ચેકનો દુરુપયોગ કરવામાં આવ્યો છે.

૧૨.૪ આ તબક્કે, કચેરીના વિદ્વાન વકીલે તેમને પુનઃતપાસ કરવા માટે પરવાનગી માંગી હતી જેથી ચેક બેંક સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો તેવો પુરાવો આપવા તેઓ તૈયાર છે કે કેમ તે અંગે પ્રશ્નો પૂછી શકાય. ત્યારબાદ, ફરિયાદીએ પુનઃતપાસ દરમિયાન, બેંક સમક્ષ ચેક રજૂ કરવામાં આવ્યો હોવાનો પુરાવો રજૂ કરવાની તૈયારી દર્શાવી છે. તેમણે માર્ક ૩૭/૧ ની ચાદી રજૂ કરી છે. તેમણે ચેક રજૂ કર્યાની કાઉન્ટરફોઈલ (પહોંચ) રજૂ કરી છે, જે તારીખ ૮.૧.૧૯૯૮ ની છે અને તેના પર બેંકનો સિક્કો છે. તેમણે જણાવ્યું છે કે હસ્તલેખન તેમની ઓફિસના કર્મચારી – ચંદુભાઈ પી. બારોટનું છે. તેમણે ચેક રજૂ કરવા અંગે બેંકનું પ્રમાણપત્ર માર્ક ૩૭/૨ રજૂ કર્યું છે અને જણાવ્યું છે કે તે બેંકના એકાઉન્ટન્ટ શ્રી રમણભાઈ સી. મોદી દ્વારા ઇશ્યૂ કરવામાં આવ્યું છે અને તેના પર તેમની સહી છે. બંને દસ્તાવેજોને પુરાવા તરીકે એક્ટિબિટ ૪૨ અને ૪૩ પર ગ્રાહ્ય રાખવામાં આવ્યા છે. પોતાની ઉલટતપાસમાં, સાક્ષી એ વાતનો ઇનકાર કર્યો છે કે તેઓ ચેક પ્રેઝન્ટેશન ચિઝીઓને બાઈન્ડ (બાંધવામાં) કરાવે છે. તેમણે એ વાતનો ઇનકાર કર્યો છે કે તેને બાંધવામાં આવે છે પરંતુ આજે તેઓ ખોટું બોલી રહ્યા છે. તેમણે એ વાતનો ઇનકાર કર્યો છે કે વાઉચર, એક્ટિબિટ-૪૧, તેમની પાસે ન હતું અને તેથી, ફરિયાદ સાથે રજૂ કરવામાં આવ્યું ન હતું. તેમણે કબૂલ્યું છે કે જ્યારે બેંક સમક્ષ ચેક રજૂ કરવામાં આવે છે, ત્યારે કલાર્ક ચેક અને

પ્રેઝન્ટેશન ચિઝી સ્વીકારે છે અને તેના પર સિક્કો મારીને સહી કરે છે. તેમણે જણાવ્યું છે કે તેઓ તેને વાઉચર સાથે ટાંકણી (પીન) મારીને જોડે છે. તેઓ તેની ફાઈલ બનાવતા નથી પરંતુ તેને બાંધી રાખે છે. એટલે કે, દરેક દિવસના તમામ વાઉચરો એકસાથે બાંધવામાં આવે છે. તેમણે એ વાતનો ઇનકાર કર્યો છે કે વાઉચરો દોરાથી સીવવામાં આવે છે અને ત્યાર પછી તેને તારીખ મુજબ ગોઠવવામાં આવે છે. તેમણે જણાવ્યું છે કે તેઓ જાણતા નથી કે બેંક દ્વારા આવી પદ્ધતિ અપનાવવામાં આવે છે કે નહીં. તેમણે કબૂલ્યું છે કે જો તેમને બાંધવામાં આવે, તો તેને દોરામાંથી કાઢવું પડે છે. તેમણે કબૂલ્યું છે કે એકિઝબિટ-૪૧ માં દોરો બાંધવાના કારણે કોઈ કાણું પડ્યું નથી અને દસ્તાવેજ ફાટેલો પણ નથી. તેમણે કબૂલ્યું છે કે એકિઝબિટ-૪૧ પર બેંકની કોઈ વ્યક્તિની સહી નથી.

૧૨.૫ પોતાની ઉલટતપાસમાં, સાક્ષીએ વધુમાં કબૂલ્યું છે કે ફોર્મ એકિઝબિટ-૧૭ માં એવું દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે પ્રશ્ન હેઠળનો ચેક નંબર ૧૩૧૧૦૬ ફરિયાદીને તારીખ ૨૯.૦૩.૧૯૯૫ ના રોજ આપવામાં આવ્યો હતો. એકિઝબિટ-૧૭ માં શરત એ હતી કે દર વર્ષે ૨૫મી માર્ચ અને સપ્ટેમ્બર સુધીમાં ખાતા ચૂકતે (સરભર) કરવાના રહેશે અને હિસાબ લીધા પછી મુદ્દલ, વ્યાજ, વટાવ અને અડતની જે રકમ લેણી નીકળતી હોય તે તમામ પૂરેપૂરી ચૂકવવાની રહેશે અને તે કામ સરળ બનાવવાના હેતુથી, તેમણે હિંમતનગર નાગરિક સહકારી બેંક લિમિટેડ પર લખેલો અણછાપેલી

તારીખવાળો ચેક નંબર ૧૩૧૧૦૬ આવ્યો હતો. તેમણે કબૂલ્યું છે કે આરોપીનું ખાતું જે ૨૯.૦૩.૧૯૯૫ ના રોજ ખોલવામાં આવ્યું હતું, તેનું નાણાકીય વર્ષ એક વર્ષમાં એટલે કે ૩૧.૦૩.૧૯૯૬ ના રોજ પૂર્ણ થયું હતું. તેમને પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો હતો કે ૦૧.૦૪.૧૯૯૬ ના રોજ આરોપીના ખાતામાં કેટલી રકમ લેણી નીકળતી હતી, જેના જવાબમાં તેમણે જણાવ્યું હતું કે કોઈ રકમ લેણી નીકળતી ન હતી. તેમણે એ સૂચનનો ઇનકાર કર્યો છે કે ફોર્મમાં દર્શાવેલ શરતો મુજબ, ચેક સંબંધિત નાણાકીય વર્ષમાં રજૂ કરવાનો હતો અને ચેક ૦૮.૦૧.૧૯૯૮ ના રોજ રજૂ કરવાનો ન હતો. તેમણે એ વાતનો ઇનકાર કર્યો છે કે ચેક એકિઝબિટ ૧૭ અને ૧૮ ની શરતોનું ઉલ્લંઘન કરીને રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો. ફરિયાદીને ખાતામાં લેણી નીકળતી રકમના સંબંધમાં ઋણિ ગ્રાફિક્સના પ્રોપ્રાઈટર દ્વારા લખાયેલો પત્ર, એકિઝબિટ-૫૪ બતાવવામાં આવ્યો હતો, જે તારીખ ૩૧.૦૩.૧૯૯૭ નો છે. તેમણે કબૂલ્યું છે કે ઋણિ ગ્રાફિક્સનું એક જ ખાતું હતું અને ૦૧.૦૪.૧૯૯૬ થી ૩૧.૦૩.૧૯૯૭ સુધીની બાકી નીકળતી રકમ પત્ર એકિઝબિટ-૫૪ માં દર્શાવવામાં આવી હતી. ફરિયાદીને એકિઝબિટ-૮૪ એટલે કે વર્ષ ૧૯૯૭ માં આપેલા ચેકો બતાવવામાં આવ્યા હતા, તેમણે જણાવ્યું છે કે રૂ. ૧,૦૦,૦૦૦/- ની રકમનો તારીખ ૩૦.૦૪.૧૯૯૭ નો ચેક પાછો ફર્યો હતો અને તેના સંબંધમાં કોઈ ફરિયાદ દાખલ કરવામાં આવી ન હતી, કે કોઈ દીવાની દાવો પણ કરવામાં આવ્યો ન હતો. તેમને પૂછવામાં

આવ્યું હતું કે શું એકિઝિટ-૮૪ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલા કુલ નવ ચેકો બેંક સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યા ન હતા, જેના જવાબમાં તેઓ જણાવે છે કે પક્ષકારની મૌખિક સૂચના મુજબ ચેકો રજૂ કરવામાં આવ્યા ન હતા. તેમણે એ પણ કબૂલ્યું છે કે વર્ષ ૧૯૯૭ નો હિસાબ લેતી વખતે કોઈ રકમ લેણી નીકળતી ન હતી. તેમણે વધુમાં એ વાતનો ઇનકાર કર્યો છે કે કરાર હેઠળ, પ્રશ્ન હેઠળનો ચેક જામીનગીરી (ગેરંટી) પેટે હતો અને ચેક કોઈ બાકી લેણી રકમના સંદર્ભમાં ન હતો.

૧૨.૬ આ તબક્કે, ફરિયાદીના વિદ્વાન વકીલે ફરિયાદીની પુનઃતપાસ કરવાની પરવાનગી માંગી હતી. આવી પરવાનગી મળતાં, ફરિયાદીને પૂછવામાં આવ્યું કે રેકૉર્ડ શા માટે નાશ કરવામાં આવ્યો છે, જેના જવાબમાં તેમણે જણાવ્યું છે કે તેને રાખવા માટે પૂરતી જગ્યા ન હતી. તેમને પૂછવામાં આવ્યું કે આરોપીનું ખાતું શા માટે લંબાવવામાં આવ્યું હતું અને તેમણે જવાબ આપ્યો છે કારણ કે તેઓ રકમ ચૂકવી દેશે તેવું વચન આપતા રહ્યા હતા. તેમણે એ વાતનો ઇનકાર કર્યો છે કે દસ્તાવેજો નાશ પામ્યા હોવાની હકીકત ખોટી છે અને વધુમાં એ વાતનો ઇનકાર કર્યો છે કે હિસાબોની ચકાસણી ન થાય તે હેતુથી જ આ કરવામાં આવ્યું હતું.

૧૩. ફરિયાદીએ હિંમતનગર નાગરિક સહકારી બેંક લિમિટેડની હેડ ઓફિસમાં આસિસ્ટન્ટ એકાઉન્ટન્ટ તરીકે ફરજ બજાવતા રાકેશભાઈ બાબુલાલ ચોક્સીની પણ તપાસ કરી છે, જેમણે જુબાની આપી છે કે તેઓ

છેલ્લા વીસ વર્ષથી બેંકમાં આસિસ્ટન્ટ એકાઉન્ટન્ટ તરીકે ફરજ બજાવે છે અને તેઓ બેંકના સમગ્ર વ્યવસ્થાપન અને વહીવટથી વાકેફ છે. તેમણે જુબાની આપી છે કે તેઓ પોતાની સાથે ત્રણ દસ્તાવેજો લાવ્યા છે. પ્રથમ, શ્રી ઋદ્ધિ ગ્રાફિક્સનું ખાતું ખોલાવતી વખતે બેંકનો સિક્કો ધરાવતું નમૂનાની સહી (સ્પેસિમેન સિગ્નેચર) મેળવવા માટેના ફોર્મની નકલ. તેમણે, અન્ય બાબતો સાથે, એ પણ જુબાની આપી છે કે તેમની બેંકમાં ખોલવામાં આવેલ શ્રી ઋદ્ધિ ગ્રાફિક્સનું ચાલુ ખાતા નંબર ૨૪૭૪ ધરાવે છે. બેંક ખાતાધારકના ખાતાઓ નિભાવે છે અને તેઓ ૦૧.૦૧.૧૯૯૭ થી ૩૧.૦૩.૧૯૯૯ સુધીના શ્રી ઋદ્ધિ ગ્રાફિક્સના ખાતાઓની નકલ લાવ્યા છે. સદર દસ્તાવેજોને એકિઝબિટ ૯૫, ૯૬ અને ૯૭ પર અંકિત કરવામાં આવ્યા છે. તેમને માર્ક ૨૧ નો દસ્તાવેજ બતાવવામાં આવ્યો છે, જેને તેઓ હિંમતનગર નાગરિક સહકારી બેંક લિમિટેડ, હેડ ઓફિસનું તારીખ ૦૮.૦૧.૧૯૯૮ નું રિટર્ન મેમો જણાવે છે, જેના દ્વારા રૂ. ૧૪,૭૨,૫૮૭.૫૨ ની રકમનો ચેક નંબર ૧૩૧૧૦૬ પાછો ફર્યો (રિટર્ન) થયો છે. તેમણે વધુમાં જણાવ્યું છે કે રિટર્ન મેમો પર આસિસ્ટન્ટ એકાઉન્ટન્ટ શ્રી સી. જી. શાહની સહી છે, જેને તેમણે ઓળખી બતાવી છે. તે મેમો મેસર્સ દિલીપકુમાર નલિનકુમાર ગાંધીને સંબોધીને લખાયેલ છે. તેમને એકિઝબિટ-૯૬ બતાવવામાં આવે છે જે તેઓ કહે છે કે ચેક રિટર્ન મેમો છે જે દર્શાવે છે કે ચેક "અપર્યાપ્ત ભંડોળ" (insufficient funds)

ના કારણે પાછો ફર્યો છે. તેમને એકિઝબિટ-૯૭ બતાવવામાં આવે છે જેના આધારે તેઓ કહે છે કે ૦૯.૦૧.૧૯૯૮ ના રોજ શ્રી ઋદ્ધિ ગ્રાફિક્સના ખાતામાં રૂ. ૧,૫૯૪.૩૮ નું સરવાળું (બેલેન્સ) હતું.

૧૩.૧ આરોપીના વિદ્વાન વકીલની વિનંતીથી કરવામાં આવેલી પોતાની ઉલટતપાસમાં, તેમણે જણાવ્યું છે કે તેઓ છેલ્લા વીસ વર્ષથી બેંકમાં નોકરી કરે છે. તેમણે કબૂલ્યું છે કે એ વાત સાચી છે કે ચેક રિટર્ન રજિસ્ટર દસ વર્ષના સમયગાળા માટે નિભાવવામાં આવે છે. તેમણે કબૂલ્યું છે કે જે દિવસે ખાતાધારક (આરોપી)નો ચેક કિલચરિંગ માટે આવ્યો હતો, તે સમયે સહીની સરખામણી આરોપીની નમૂનાની સહી સાથે કરવામાં આવી હતી. તેમણે વધુમાં કબૂલ્યું છે કે સ્પેસિમેન સિગ્નેચર કાર્ડ એકિઝબિટ-૨૧ સાથે રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું અને તેના પર સહી કરનાર અધિકારી અને તેમનો હોદ્દો અલગ-અલગ છે. તેમણે કબૂલ્યું છે કે ચેક રિટર્ન મેમો એકિઝબિટ-૨૧ પર અધિકારી જે. સી. શાહની સહી છે. તેમના દ્વારા એકિઝબિટ-૯૩ એટલે કે એકિઝબિટ-૯૫, ૯૬ અને ૯૭ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલા દસ્તાવેજો પર બેંકના એક અધિકારી સુધીરભાઈ એફ. શાહની સહી છે. તેમણે કબૂલ્યું છે કે સુધીરભાઈ શાહ છેલ્લા વીસ વર્ષથી તેમની બેંકમાં નોકરી કરે છે. તેમણે વધુમાં કબૂલ્યું છે કે ચેક રિટર્ન મેમો પર તેમની સહી નથી. તેમણે એ પણ કબૂલ્યું છે કે ખાતાધારકનો ચેક જે ટેબલ પરથી પાછો ફર્યો હતો તે ટેબલ પર તેઓ ફરજ બજાવતા ન હતા. તેમણે એ પણ કબૂલ્યું છે કે તેમને ચેક રિટર્ન

મેમો અંગે કોઈ વ્યક્તિગત જ્ઞાન નથી.

૧૪. હવે દસ્તાવેજ પુરાવાઓનો સંદર્ભ લઈ શકાય છે. ઉત્તરદાતા/સામવાળા નંબર ૧ આરોપી દ્વારા પોતાનું ખાતું ખોલાવતી વખતે ફરિયાદી સાથે કરવામાં આવેલો કરાર એકિઝબિટ-૧૭ પર રજૂ કરવામાં આવ્યો છે. નોટિસ બજવણીની પહોંચ અને ટપાલીનું શેરો કે સૂચના આપવામાં આવી છે, તે પણ રેકૉર્ડ પર રજૂ કરવામાં આવ્યા છે. હિંમતનગર નાગરિક સહકારી બેંક લિ., હિંમતનગર પર લખાયેલો પ્રશ્ન હેઠળનો ચેક નંબર ૧૩૧૧૦૬ એકિઝબિટ-૧૮ પર રજૂ કરવામાં આવ્યો છે. ચેક રિટર્ન મેમો એકિઝબિટ-૨૧ પર રજૂ કરવામાં આવ્યો છે. એન. આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળની વૈધાનિક નોટિસ જેમાં આરોપી પાસે રૂ. ૧૪,૭૨,૫૮૭.૫૨ ની ચેકની રકમ ચૂકવવાની માંગણી કરવામાં આવી છે તે એકિઝબિટ-૨૨ પર રજૂ કરવામાં આવી છે. પોસ્ટેજ સ્લિપ એકિઝબિટ-૨૩ પર અને યુ.પી.સી. (UPC) પહોંચ એકિઝબિટ-૨૫ પર રજૂ કરવામાં આવી છે. એકિઝબિટ-૩૫ દસ્તાવેજોની યાદી છે જેના દ્વારા ચેક નંબર ૭૨૨૨૨ તારીખ ૧૫.૦૩.૧૯૯૭, ચેક નંબર ૪૧૦૮૩ તારીખ ૨૭.૦૧.૧૯૯૭ અને રિટર્ન મેમો તારીખ ૧૫.૦૩.૧૯૯૭ રજૂ કરવા માંગવામાં આવ્યા છે. એકિઝબિટ-૩૭ એ દસ્તાવેજોની યાદી છે જેના દ્વારા મૂળ કાઉન્ટરફોઈલ તારીખ ૦૮.૦૧.૧૯૯૮, બેંક દ્વારા આપેલ પ્રમાણપત્ર તારીખ ૧૦.૦૮.૨૦૦૦, આરોપી દ્વારા ફરિયાદીને લખાયેલ પત્ર તારીખ

૩૧.૦૩.૧૯૯૭, ૦૧.૦૪.૧૯૯૬ થી ૩૧.૦૩.૧૯૯૮ સુધીના આરોપીના ખાતાના સ્ટેટમેન્ટની કોમ્પ્યુટર કોપી હાઇકોર્ટના હુકમ અનુસાર એક્ટિવિટી ૪૨, ૪૩, ૫૪ અને ૫૫ તરીકે રેકૉર્ડ પર લાવવામાં આવ્યા છે.

૧૪.૧ આરોપી નંબર ૧ એ ફરિયાદીની ઉલટતપાસ દરમિયાન દસ્તાવેજો રજૂ કરવા માટે અરજી એક્ટિવિટી-૫૮ કરી હતી, જેના દ્વારા તેમણે વર્ષ ૧૯૯૫ થી ૧૯૯૮ સુધીના તમામ હિસાબો રજૂ કરવાની માંગણી કરી હતી અને એક્ટિવિટી-૫૪ તારીખ ૧૮.૧૨.૨૦૦૧ માં ઉલ્લેખિત દસ ચેકો રજૂ કરવા પણ માંગ્યા હતા. ટ્રાયલ કોર્ટે તારીખ ૨૫.૧૦.૨૦૦૨ ના હુકમ દ્વારા ફરિયાદીને અરજીના પેરેગ્રાફ ૧ થી ૭ માં દર્શાવેલ દસ્તાવેજોની પ્રમાણિત નકલો રજૂ કરવા માટે આદેશ કર્યો હતો. વધુમાં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે જો આવા દસ્તાવેજો તેમના કબજામાં ન હોય, તો તે અંગેનું સોગંદનામું રજૂ કરવાનો આદેશ આપવામાં આવ્યો હતો. સદર હુકમના અનુસંધાને, ફરિયાદીએ એક્ટિવિટી-૬૪ પર સોગંદનામું ફાઇલ કર્યું હતું જેમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે હુકમના અનુસંધાને મળેલા દસ્તાવેજો અલગ યાદી સાથે રજૂ કરવામાં આવ્યા છે. વધુમાં એવી વિનંતી કરવામાં આવી હતી કે દસ્તાવેજો આરોપીની માંગણીથી રજૂ કરવામાં આવ્યા હોવાથી, તેને આંક આપવામાં આવે. એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે આઈટમ નંબર ૧, ૪ અને ૫ માં માંગવામાં આવેલા દસ્તાવેજો એક જ છે અને દસ્તાવેજો અલગ યાદી દ્વારા રજૂ કરવામાં આવ્યા છે. ચેક કાઉન્ટરફોઈલ અને ચેક ઈશ્યૂ રજિસ્ટર રજૂ

કરવાની વિનંતી અંગે, એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે પેઢી દર વર્ષે હજારોની સંખ્યામાં ચેક ઇશ્યૂ કરે છે અને કાઉન્ટરફોર્લ્સનો જથ્થો ખૂબ મોટો હોય છે અને ઓફિસમાં જૂના રેકૉર્ડ રાખવા માટે મર્યાદિત જગ્યા હોય છે અને એક વર્ષ પછી, કાઉન્ટરફોર્લ્સ અને ચેક ઇશ્યૂ રજિસ્ટરની જરૂર રહેતી નથી અને દરેક વર્ષના અંતે, કાઉન્ટરફોર્લ્સ અને ચેક ઇશ્યૂ રજિસ્ટર નાશ કરવામાં આવે છે અને તેનો સંગ્રહ કરવામાં આવતો નથી. તેવી જ રીતે, હુંડી ઇશ્યૂ રજિસ્ટર પણ વર્ષના અંતે નાશ કરવામાં આવે છે. તેમાં વધુમાં એવું જણાવવામાં આવ્યું હતું કે આરોપીએ કુલ દસ ચેકો રજૂ કરવા માટે માંગણી કરી છે જેમાંથી ચેક નંબર ૦૭૨૨૩૧ બેંક દ્વારા સ્વીકાર્યા વિના પાછો મોકલવામાં આવ્યો હતો અને તેથી, ચેક આરોપીને પરત કરવામાં આવ્યો હતો. જ્યારે બાકીના નવ ચેક નંબર ૦૭૨૨૩૨ થી ૦૭૨૨૪૦ ની પ્રમાણિત નકલો રજૂ કરવામાં આવી છે.

૧૪.૨ એક્ઝિબિટ-૬૫ પર રજૂ કરાયેલા દસ્તાવેજોની યાદીમાં નીચે મુજબના દસ્તાવેજોનો સમાવેશ થાય છે:

(i) કુલ ૬૪ પાનાનો રોજમેન્ટ કે જેમાં તારીખ ૦૮.૦૬.૧૯૯૬ થી ૧૩.૦૨.૧૯૯૮ સુધીની આરોપીઓ સંબંધિત નોંધો પણ છે, જેને એક્ઝિબિટ-૮૧ આપવામાં આવ્યો છે,

(ii) તારીખ ૦૧.૦૪.૧૯૯૬ થી ૩૧.૦૩.૧૯૯૮ સુધીના આરોપીના ખાતાની ખરી નકલ (ટુ કોપી), જેને એક્ઝિબિટ-૮૨ આપવામાં આવ્યો છે,

(iii) આરોપી દ્વારા ફરિયાદી પર લખવામાં આવેલી તારીખ ૦૮.૦૪.૧૯૯૬ થી ૦૪.૦૩.૧૯૯૭ સુધીની કુલ ૨૪ હુંડીઓ (એકિઝબિટ-૮૩), અને

(iv) આરોપી દ્વારા ઇશ્યૂ કરવામાં આવેલા દસ ચેકો, જેને એકિઝબિટ-૮૪ આપવામાં આવ્યો છે.

૧૫.૩ સાક્ષી રાકેશભાઈ બાબુલાલ ચોકસીએ એકિઝબિટ-૮૫ પર આરોપીનું સ્પેસિમેન સિગ્નેચર કાર્ડ રજૂ કર્યું છે; તારીખ ૦૭.૦૧.૧૯૯૮ થી ૦૮.૦૧.૧૯૯૮ સુધીના સમયગાળા માટેનું ચેક રિટર્ન રજિસ્ટરનું ઉતારાનું પત્રક એકિઝબિટ-૮૬ પર રજૂ કરવામાં આવ્યું છે, જેમાં છેલ્લેથી બીજી નોંધ પ્રશ્ન હેઠળના ચેક સંબંધિત છે; આરોપીના ખાતાના સંદર્ભમાં બેંક દ્વારા નિભાવવામાં આવતું બાકી રકમનું પત્રક (બેલેન્સ સ્ટેટમેન્ટ) એકિઝબિટ-૮૭ પર રજૂ કરવામાં આવ્યું છે.

૧૬. સંબંધિત પક્ષકારોના વિદ્વાન વકીલો દ્વારા કરવામાં આવેલી સામસામેની દલીલોની ચકાસણી રેકૉર્ડ પર આવેલા ઉપરોક્ત પુરાવાના પ્રકાશમાં કરવાની રહે છે.

૧૭. ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા નોંધવામાં આવેલા તારાણો પરથી જોઈ શકાય છે તેમ, ટ્રાયલ કોર્ટે જણાવવાનું છે કે જે ચેક ૨૯.૦૩.૧૯૯૫ ના રોજ ઇશ્યૂ કરવામાં આવ્યો હતો અને ૦૮.૦૧.૧૯૯૮ ના રોજ સ્વીકૃતિ માટે રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો, તે ૨૯.૦૩.૧૯૯૫ થી છ મહિનાના સમયગાળાની અંદર ભરીને રજૂ કરવો જોઈતો હતો. ટ્રાયલ કોર્ટનો એવો અભિપ્રાય હતો કે, ચેક

લગભગ ત્રણ વર્ષના લાંબા સમય પછી રજૂ કરવામાં આવ્યો હોવાથી, એન. આઈ. એક્ટની કલમ ૧૧૮ હેઠળ કોઈ ધારણા કરી શકાય નહીં. ઉત્તરદાતા આરોપી વતી એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે આ એક સ્વીકૃત સ્થિતિ છે કે પ્રશ્ન હેઠળનો ચેક વર્ષ ૧૯૯૫ માં આપવામાં આવ્યો હતો અને છ મહિનાના સમયગાળા કરતાં ઘણા સમય પછી વર્ષ ૧૯૯૮ માં બેંક સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો, તેથી ટ્રાયલ કોર્ટે એવું ઠરાવવામાં સંપૂર્ણપણે વાજબી નિર્ણય લીધો હતો કે પ્રશ્ન હેઠળના ચેકનો દુરુપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો અને તેની માન્યતા અવધિ વીતી ગયા પછી તેને રોકડ કરાવવા માટે રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો.

૧૮. આ સંબંધમાં, સુપ્રીમ કોર્ટના શ્રી ઇશાર એલોય સ્ટીલ્સ લિમિટેડ વિ. જયસ્વાલ્સ નેકો લિમિટેડ, (૨૦૦૧) ૩ એસસીસી ૬૦૯ ના કેસના ચૂકાદાનો સંદર્ભ લેવો સુસંગત બની રહેશે, જેમાં કોર્ટે ઠરાવ્યું છે કે કલમ ૧૩૮ હેઠળ ગુનો બનવા માટે, ચેક લખાયાની તારીખથી છ મહિનાના સમયગાળાની અંદર અથવા તેની માન્યતાના સમયગાળાની અંદર, બેમાંથી જે વહેલું હોય તે મુજબ "બેંક" સમક્ષ ચેક રજૂ કરવો ફરજિયાત છે. લખાયેલો ચેક તેમાં દર્શાવેલ સમયગાળાની અંદર "બેંક" સમક્ષ રજૂ થવો જોઈએ. જ્યારે ઉત્તર-તારીખિત (પોસ્ટ-ડેટેડ) ચેક લખવામાં આવે અથવા દોરવામાં આવે છે, ત્યારે તે માત્ર વિનિમય પત્ર (બિલ ઓફ એક્સચેન્જ) હોય છે. પોસ્ટ-ડેટેડ ચેક તે ચેક પર લખેલી તારીખે આ કાયદા હેઠળ ચેક બની જાય છે અને

કલમ ૧૩૮ ના હેતુઓ માટે, તે તારીખથી છ મહિનાના સમયગાળાની ગણતરી કરવાની રહે છે. અનિલ કુમાર સાહની વિ. ગુલશન રાય, (૧૯૯૩) જ એસસીસી ૪૨૪ માં, સુપ્રીમ કોર્ટે ઠરાવ્યું કે કાયદાની કલમ ૫ અને ૬ "બિલ ઓફ એક્સચેન્જ" અને "ચેક" ને વ્યાખ્યાયિત કરે છે. "બિલ ઓફ એક્સચેન્જ" એ લેખિતમાં એક સ્વીકાર્ય દસ્તાવેજ (નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ) છે જેમાં કોઈ ત્રીજા પક્ષકારને ચોક્કસ ભવિષ્યની તારીખે અથવા માંગણી પર નિર્દિષ્ટ રકમ ચૂકવવાનો નિર્દેશ હોય છે. બીજી બાજુ "ચેક" એ ખાતાધારક દ્વારા બેંક પર લખાયેલું બિલ ઓફ એક્સચેન્જ છે જે માંગણી પર ચૂકવવાપાત્ર હોય છે. આમ, કાયદાની કલમ ૬ હેઠળનો "ચેક" પણ બિલ ઓફ એક્સચેન્જ છે પરંતુ તે બેંકર પર લખાયેલો હોય છે અને માંગણી પર ચૂકવવાપાત્ર હોય છે. તેથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે બિલ ઓફ એક્સચેન્જ ભલે બેંકર પર લખાયેલું હોય, પરંતુ જો તે માંગણી પર ચૂકવવાપાત્ર ન હોય, તો તે ચેક નથી. "પોસ્ટ-ડેટેડ ચેક" જ્યારે લખવામાં કે દોરવામાં આવે છે ત્યારે તે માત્ર બિલ ઓફ એક્સચેન્જ હોય છે, પરંતુ જ્યારે તે "માંગણી પર ચૂકવવાપાત્ર" બને છે ત્યારે તે "ચેક" બની જાય છે. પોસ્ટ-ડેટેડ ચેક તે દસ્તાવેજના મુખપૃષ્ઠ પર દર્શાવેલ તારીખ સુધી ચૂકવવાપાત્ર હોતો નથી. તે તેના પર દર્શાવેલ તારીખે જ ચેક બનશે અને તે પહેલાં, તે કાયદાની કલમ ૫ હેઠળ બિલ ઓફ એક્સચેન્જ જ રહે છે. બિલ ઓફ એક્સચેન્જ તરીકે, પોસ્ટ-ડેટેડ ચેક ટ્રાન્સફરેબલ (નેગોશિયેબલ) રહે

છે પરંતુ જ્યાં સુધી તે "માગણી પર ચૂકવવાપાત્ર" ના બને ત્યાં સુધી તે "ચેક" બનશે નહીં. કોર્ટે અવલોકન કર્યું કે કાયદાની કલમ ૧૩૮ ની મુખ્ય જોગવાઈઓ હેઠળ ગુનો બનવા માટે, ચેક લખાયાની તારીખથી છ મહિનાના સમયગાળાની અંદર અથવા તેની માન્યતાના સમયગાળાની અંદર, બેમાંથી જે વહેલું હોય તે મુજબ બેંક સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવે તે ફરજિયાત છે. લખાયેલો ચેક જ તેમાં દર્શાવેલ સમયગાળાની અંદર બેંક સમક્ષ રજૂ કરવાનો રહે છે. જ્યારે પોસ્ટ-ડેટેડ ચેક લખવામાં આવે છે, ત્યારે તે માત્ર એક બિલ ઓફ એક્સચેન્જ હોય છે અને તેથી, કલમ ૧૩૮(a) ની જોગવાઈઓ સદર દસ્તાવેજને લાગુ પડતી નથી. પોસ્ટ-ડેટેડ ચેક તે ચેક પર લખેલી તારીખે આ કાયદા હેઠળ ચેક બની જાય છે અને કલમ ૧૩૮(a) ના હેતુઓ માટે તે તારીખથી છ મહિનાના સમયગાળાની ગણતરી કરવાની રહે છે. અશોક યશવંત બદાવે વિ. સુરેન્દ્ર માધવરાવ નિગોજકર, (૨૦૦૧) ૩ એસસીસી ૭૨૬ માં, સુપ્રીમ કોર્ટે ઠરાવ્યું કે કાયદાની કલમ ૧૩૮ હેઠળના ગુના માટે વ્યક્તિ પર કેસ ચલાવવા માટે, ચેક લખાયાની તારીખથી છ મહિનાના સમયગાળાની અંદર અથવા તેની માન્યતાના સમયગાળાની અંદર, બેમાંથી જે વહેલું હોય તે મુજબ બેંક સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવે તે અનિવાર્ય છે. જ્યારે પોસ્ટ-ડેટેડ ચેક લખવામાં આવે છે, ત્યારે તે માત્ર બિલ ઓફ એક્સચેન્જ હોય છે અને જ્યાં સુધી તે બિલ ઓફ એક્સચેન્જ રહે છે, ત્યાં સુધી કલમ ૧૩૮ ની જોગવાઈઓ તે દસ્તાવેજને લાગુ પડતી નથી. પોસ્ટ-ડેટેડ ચેક

તેના પર લખેલી તારીખે કાયદાની કલમ ૧૩૮ ના અર્થ મુજબ ચેક બની જાય છે અને કલમ ૧૩૮ ની શરત (a) ના હેતુઓ માટે તે તારીખથી છ મહિનાના સમયગાળાની ગણતરી કરવાની રહે છે. તદનુસાર, કોર્ટે અનિલ કુમાર સાહની વિ. ગુલશન રાય (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં ઠરાવેલા કાયદા સાથે સંમત થતાં, ઠરાવ્યું કે છ મહિનાના સમયગાળાની ગણતરી ચેકના મુખપૃષ્ઠ પર દર્શાવેલ તારીખથી કરવામાં આવશે, નહીં કે કોઈ અગાઉની તારીખથી કે જે દિવસે લખનારે (ડ્રોઅર) લેનારને (ડ્રોઈ) ચેક સોંપ્યો હતો.

૧૯. ઉપરોક્ત ચુકાદાઓમાં પ્રતિપાદિત સિદ્ધાંતોના પ્રકાશમાં વર્તમાન કેસના તથ્યોની તપાસ કરતા, વર્તમાન કેસમાં, અણછાપેલી તારીખવાળો ચેક લખનાર એટલે કે ઉત્તરદાતા નંબર ૧ – આરોપી દ્વારા ૨૯.૦૩.૧૯૯૫ ના રોજ સોંપવામાં આવ્યો હતો, પરંતુ ત્યારબાદ જ્યારે બેંક સમક્ષ ચેક રજૂ કરવામાં આવ્યો ત્યારે ચેક પર લખેલી તારીખ ૦૮.૦૧.૧૯૯૮ હતી. તેથી, ટ્રાયલ કોર્ટે ઠરાવ્યું છે તેમ ૨૯.૦૩.૧૯૯૫ થી નહીં, પરંતુ ચેકના મુખપૃષ્ઠ પર દર્શાવેલ તારીખ એટલે કે ૦૮.૦૧.૧૯૯૮ થી છ મહિનાના સમયગાળાની ગણતરી કરવી જરૂરી છે. જો મર્યાદાના સમયગાળાની ગણતરી ૦૮.૦૧.૧૯૯૮ એટલે કે ચેક પર દર્શાવેલ તારીખથી કરવામાં આવે, તો ૦૮.૦૧.૧૯૯૮ ના રોજ ચેકનું પ્રેઝન્ટેશન મર્યાદાના નિર્ધારિત સમયગાળાની અંદર જ હતું. આ સંજોગોમાં, ટ્રાયલ કોર્ટે નોંધેલું તારણ કે ફરિયાદીએ છ મહિનાના સમયગાળાની અંદર ચેકમાં વિગતો ભરવાને બદલે

લગભગ ત્રણ વર્ષના લાંબા સમય પછી વિગતો ભરી હતી અને તેથી એન. આઈ. એક્ટની કલમ ૧૧૮ અને ૧૩૯ હેઠળ કોઈ ધારણા કરી શકાય નહીં, તે ભૂલભરેલું છે અને ટકી શકે તેમ નથી.

૨૦. ટ્રાયલ કોર્ટે એવા આશયનું તારણ પણ નોંધ્યું છે કે આરોપી દ્વારા ઇશ્યૂ કરાયેલ કોરો ચેક એ બિલ ઓફ એક્સચેન્જ કહી શકાય નહીં અને એવું કહી શકાય નહીં કે આરોપી નંબર ૧ દ્વારા કાનૂની દેવાની ચુકવણી માટે સ્પેરછાએ ઇશ્યૂ કરવામાં આવ્યો છે. ટ્રાયલ કોર્ટે વધુમાં એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો છે કે કાયદાની કલમ ૧૩૮ હેઠળ, ભવિષ્યના દેવા સામે કોરો ચેક મેળવીને અને માત્ર તારીખ ભરીને, કોરા ચેકનો ઉપયોગ બાકી નીકળતી રકમ સામે કરી શકાય નહીં. ટ્રાયલ કોર્ટે ઠરાવ્યું છે કે એ એક બિનવિવાદિત સ્થિતિ છે કે ૨૯.૦૩.૧૯૯૫ ના રોજ રૂ. ૧૫,૦૦,૦૦૦/- ની લોન લેવામાં આવી હતી જેના સંદર્ભમાં કોરો ચેક લેવામાં આવ્યો હતો અને ચેકમાં લખેલી રકમમાં મુદ્દલ, વ્યાજ અને સર્વિસ ચાર્જ સિવાયની રકમનો પણ સમાવેશ થાય છે. તદનુસાર, ફરિયાદી પેઢી ખર્ચ સાથે લોનની રકમ કાયદેસર રીતે વસૂલ કરવા માટે હક્કદાર નથી. આમ, એન. આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮ નો ભંગ થયો છે. ટ્રાયલ કોર્ટે એવું પણ ઠરાવ્યું છે કે કાયદાની કલમ ૧૩૮ હેઠળ લખનારની જવાબદારી ચૂકવવા માટે ચેક લખવામાં આવ્યો હતો તે ધારણા ખંડન યોગ્ય ધારણા છે અને વર્તમાન કેસમાં, આરોપીઓએ એન. આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮ અને ૧૩૯ હેઠળની

ધારણાનું ખંડન કર્યું છે.

૨૧. સંબંધિત પક્ષકારોના વિદ્વાન વકીલો દ્વારા કરવામાં આવેલી સામસામેની રજૂઆતો તેમજ ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા નોંધવામાં આવેલા તારણોના પ્રકાશમાં વિચારણા માટે ઉદ્ભવતા પ્રશ્નો નીચે મુજબ છે :—

(i). શું ફરિયાદીએ સાબિત કર્યું છે કે ચેક ૦૮.૦૧.૧૯૯૮ ના રોજ રોકડ કરાવવા માટે રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો અને અપર્યાપ્ત ભંડોળના આધારે તે પાછો ફર્યો હતો?

(ii). શું ફરિયાદીએ સાબિત કર્યું છે કે કાયદાની કલમ ૧૩૮ હેઠળની વૈધાનિક નોટિસ આરોપી પર યોગ્ય રીતે બજી ગઈ છે અને શું તે એન. આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮ ની જરૂરિયાતોને પૂર્ણ કરે છે?

(iii). શું આરોપી દ્વારા ઇશ્યૂ કરાયેલ કોરા ચેકને બિલ ઓફ એક્સચેન્જ અથવા ચેક કહી શકાય, અને શું તેને કાનૂની દેવા સામે ઇશ્યૂ કરવામાં આવ્યો હતો તેમ કહી શકાય?

૨૨. પ્રથમ પ્રશ્ન પર આવતા, એટલે કે બેંક સમક્ષ સ્વીકૃતિ માટે ચેક રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો કે કેમ અને તે યોગ્ય રીતે પાછો ફર્યો હતો કે કેમ, ઉત્તરદાતા આરોપી વતી ભારપૂર્વક દલીલ કરવામાં આવી છે કે વાસ્તવમાં પ્રશ્ન હેઠળનો ચેક બેંક સમક્ષ રોકડ કરાવવા માટે રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો તેવો કોઈ પુરાવો રજૂ કરવામાં આવ્યો નથી. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે

કે શરૂઆતમાં, ફરિયાદી દ્વારા પ્રમાણપત્ર અને કાઉન્ટરફોઈલ રજૂ કરવામાં આવ્યા ન હતા અને ત્યારબાદ, ચેક બેંક સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો તે સ્થાપિત કરવા માટે બનાવટી કાઉન્ટરફોઈલ અને ઉભા કરાયેલા પ્રમાણપત્ર રજૂ કરવામાં આવ્યા છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ચેક રિટર્ન મેમો પર કોઈ સહી નથી અને ફરિયાદી વતી તપાસવામાં આવેલા બેંકના કર્મચારી તે સંબંધિત વ્યક્તિ નથી કે જેમણે સંબંધિત દસ્તાવેજ પર સહી કરી હતી અને તેમને ચેક અનાદર થવા અંગે કોઈ વ્યક્તિગત જ્ઞાન ન હતું.

૨૨.૧ વર્તમાન કેસમાં, સંબંધિત બેંક સમક્ષ રજૂ કરવા પર ચેક પાછો ફર્યો હતો તે દર્શાવવા માટે, ફરિયાદીએ એકિઝબિટ-૨૧ પર ચેક રિટર્ન મેમો રજૂ કર્યો છે. જે સમયે ફરિયાદ નોંધાવવામાં આવી હતી તે સમયે ફરિયાદીએ કાઉન્ટરફોઈલ રજૂ કરી ન હતી. જો કે ત્યારબાદ, કાઉન્ટરફોઈલ એકિઝબિટ-૪૨ પર રજૂ કરવામાં આવી છે. ફરિયાદીએ બેંક દ્વારા આપવામાં આવેલું એક પ્રમાણપત્ર પણ રજૂ કર્યું છે જેમાં પ્રમાણિત કરવામાં આવ્યું છે કે પ્રશ્ન હેઠળનો ચેક, ૦૮.૦૧.૧૯૯૮ ના રોજ રજૂ કરવા પર, અપર્યાપ્ત ભંડોળના કારણે પાછો ફર્યો હતો. સદર પ્રમાણપત્રને એકિઝબિટ-૪૩ પર અંકિત કરવામાં આવ્યું છે. ઉત્તરદાતા આરોપી વતી એવો દાવો કરવામાં આવ્યો છે કે સદર પ્રમાણપત્ર પર આવક/જાવક નંબર નથી અને તેથી તે અસલી નથી. જ્યારે ચેક રિટર્ન મેમો પહેલેથી જ રેકૉર્ડ પર હતો, ત્યારે આવું પ્રમાણપત્ર મેળવવા પાછળના આશય અંગે પણ શંકા વ્યક્ત કરવામાં આવી

છે.

૨૨.૨ ફરિયાદીએ હિમ્મતનગર નાગરિક સહકારી બેંક લિમિટેડના આસિસ્ટન્ટ એકાઉન્ટન્ટ રાકેશ બાબુલાલ ચોક્સીની પણ તપાસ કરી છે, જેમણે બેંક દ્વારા નિભાવવામાં આવતા ચેક રિટર્ન રજિસ્ટરનો ઉતારો એકિઝબિટ-૯૬ પર રેકૉર્ડ પર રજૂ કર્યો છે, જે એ હકીકતને સમર્થન આપે છે કે પ્રશ્ન હેઠળનો ચેક રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો અને પાછો ફર્યો હતો. સદર સાક્ષીએ ચેક રિટર્ન મેમો પરની સહીને પણ અધિકારી જે. સી. શાહની સહી તરીકે ઓળખી બતાવી છે. સદર સાક્ષીએ ચેક રિટર્ન રજિસ્ટરના ઉતારા પરની બેંકના અધિકારીની સહી પણ શ્રી સુધીરભાઈ એસ. શાહની હોવાનું ઓળખી બતાવ્યું છે. ઉત્તરદાતા/સામવાળા વતી એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે સદર સાક્ષીને રેકૉર્ડ પર રજૂ કરવામાં આવેલા દસ્તાવેજો અંગે કોઈ વ્યક્તિગત જ્ઞાન નથી અને તેથી દસ્તાવેજો સાબિત થયેલા ગણી શકાય નહીં. આવી દલીલનો સામનો કરવા માટે, ફરિયાદીના વિદ્વાન વકીલે 'ધ બેંકર્સ બુક્સ એપિડન્સ એક્ટ, ૧૮૯૧' (બેંકર્સ બુક્સ પુરાવા કાયદો) ની કલમ ૪ તરફ કોર્ટનું ધ્યાન દોર્યું છે, જે બેંકરના ચોપડામાં થયેલી નોંધોની સાબિતીની રીત પૂરી પાડે છે અને ઠરાવે છે કે તે કાયદાની જોગવાઈઓને આધીન રહીને, બેંકરના ચોપડામાંની કોઈપણ નોંધની પ્રમાણિત નકલ તમામ કાનૂની કાર્યવાહીમાં આવી નોંધના અસ્તિત્વના પ્રાથમિક દ્રષ્ટિએ પુરાવા તરીકે સ્વીકારવામાં આવશે અને તેમાં નોંધાયેલા બાબતો, વ્યવહારો

અને ખાતાઓના પુરાવા તરીકે દરેક કેસમાં તેટલી જ હદે ગ્રાહ્ય રાખવામાં આવશે જેટલી મૂળ નોંધ પોતે કાયદા દ્વારા ગ્રાહ્ય છે, પરંતુ તેથી વધુ અથવા અન્યથા નહીં. જ્યારે ઉત્તરદાતા આરોપી વતી, વિદ્વાન વકીલે ભારતીય પુરાવા અધિનિયમ, ૧૮૭૨ ની કલમ ૬૭ ની જોગવાઈઓ પર આધાર રાખ્યો છે, જેનું શીર્ષક "રજૂ કરાયેલ દસ્તાવેજ પર જે વ્યક્તિની સહી કે હસ્તલેખન હોવાનું કહેવાયું હોય તેની સહી અને હસ્તલેખનની સાબિતી" છે અને તે ઠરાવે છે કે જો કોઈ દસ્તાવેજ પર કોઈપણ વ્યક્તિ દ્વારા સંપૂર્ણ કે અંશતઃ સહી કરવામાં આવી હોય કે લખવામાં આવ્યું હોય તેમ કહેવાયું હોય, તો સહી અથવા હસ્તલેખન અથવા દસ્તાવેજનો તેટલો ભાગ જે તે વ્યક્તિના હસ્તલેખનમાં હોવાનું કહેવાયું હોય તે તેના જ હસ્તલેખનમાં છે તેમ સાબિત થવું જોઈએ. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે પુરાવા કાયદાની કલમ ૬૭ ની જોગવાઈઓના પ્રકાશમાં, જે વ્યક્તિની સહી કે હસ્તલેખન દસ્તાવેજ પર હોય તે જ વ્યક્તિ તેના હસ્તલેખન કે સહી સાબિત કરી શકે છે અને વર્તમાન કેસના તથ્યોમાં, સંબંધિત વ્યક્તિએ પોતાની સહી ઓળખી બતાવી નથી, પરંતુ બેંકના એક કર્મચારીએ ઓળખી બતાવી છે, જે પુરાવા કાયદાની કલમ ૬૭ ની જરૂરિયાતોને પૂર્ણ કરતું નથી.

૨૨.૩ વર્તમાન કેસના તથ્યોમાં, એકિઝબિટ ૯૫, ૯૬ અને ૯૭ પરના દસ્તાવેજો આસિસ્ટન્ટ એકાઉન્ટન્ટ શ્રી રાકેશભાઈ બાબુલાલ ચોક્સી દ્વારા રજૂ કરવામાં આવ્યા છે, જેમની તપાસ સંબંધિત વ્યક્તિને કોર્ટ સમક્ષ હાજર

થઈને જુબાની આપવા માટે કોર્ટ દ્વારા બેંકને જારી કરાયેલા સમન્સના અનુસંધાને સાક્ષી તરીકે કરવામાં આવી છે. જોકે સદર સાક્ષીને ચેક રિટર્ન મેમો વગેરે વિશે કોઈ વ્યક્તિગત જ્ઞાન ન હતું, છતાં તેઓ વીસ વર્ષના સમયગાળાથી બેંકમાં નોકરી કરતા હતા અને દસ્તાવેજો પર સંબંધિત અધિકારીઓની સહીઓ ઓળખી બતાવી હતી. બેંકર્સ બુક્સ એવિડન્સ એક્ટની કલમ ૪ હેઠળ, બેંકરના ચોપડામાંની કોઈપણ નોંધની પ્રમાણિત નકલ તમામ કાનૂની કાર્યવાહીમાં આવી નોંધના અસ્તિત્વના પ્રાથમિક દ્રષ્ટિએ પુરાવા તરીકે સ્વીકારવામાં આવશે, અને તેમાં નોંધાયેલા બાબતો, વ્યવહારો અને ખાતાઓના પુરાવા તરીકે દરેક કેસમાં તેટલી જ હદે ગ્રાહ્ય રાખવામાં આવશે જેટલી મૂળ નોંધ પોતે કાયદા દ્વારા ગ્રાહ્ય છે, પરંતુ તેથી વધુ અથવા અન્યથા નહીં. આમ, સદર જોગવાઈને ધ્યાનમાં લેતાં, બેંકરના ચોપડામાં કરવામાં આવેલી નોંધોની પ્રમાણિત નકલ આવી નોંધના અસ્તિત્વના પુરાવા તરીકે સ્વીકારવામાં આવશે. પુરાવા કાયદાની કલમ ૬૭ હેઠળ, જો કોઈ દસ્તાવેજ પર કોઈપણ વ્યક્તિ દ્વારા સંપૂર્ણ કે અંશતઃ સહી કરવામાં આવી હોય કે લખવામાં આવ્યું હોય તેમ કહેવાયું હોય, તો સહી અથવા દસ્તાવેજના જેટલા ભાગ અંગે તે વ્યક્તિના હસ્તલેખનમાં હોવાનું કહેવાયું હોય તે તેના જ હસ્તલેખનમાં છે તેમ સાબિત થવું જોઈએ. પુરાવા કાયદાની કલમ ૪૫ અન્ય બાબતોની સાથે એવું ઠરાવે છે કે જ્યારે કોર્ટે હસ્તલેખનની ઓળખ વિશે અભિપ્રાય બાંધવાનો હોય, ત્યારે હસ્તલેખનની

ઓળખના પ્રશ્નોમાં વિશેષ કૌશલ્ય ધરાવતી વ્યક્તિઓનો તે મુદ્દા પરનો અભિપ્રાય સુસંગત તથ્ય છે. પુરાવા કાયદાની કલમ ૪૭ નું શીર્ષક "હસ્તલેખન અંગેનો અભિપ્રાય ક્યારે સુસંગત ગણાય" છે અને તે ઠરાવે છે કે જ્યારે કોર્ટે એવો અભિપ્રાય બાંધવાનો હોય કે કોઈપણ દસ્તાવેજ કઈ વ્યક્તિ દ્વારા લખવામાં આવ્યો હતો અથવા સહી કરવામાં આવ્યો હતો, ત્યારે જે વ્યક્તિ દ્વારા તે લખાયેલું કે સહી થયેલું માનવામાં આવે છે તેના હસ્તલેખનથી માહિતગાર હોય તેવી કોઈપણ વ્યક્તિનો અભિપ્રાય કે તે તે વ્યક્તિ દ્વારા લખાયેલું કે સહી થયેલું હતું અથવા ન હતું, તે એક સુસંગત તથ્ય છે. કલમ ૪૭ નું સ્પષ્ટીકરણ કહે છે કે એક વ્યક્તિ બીજી વ્યક્તિના હસ્તલેખનથી માહિતગાર છે તેમ ત્યારે કહેવાય જ્યારે તેણે તે વ્યક્તિને લખતા જોઈ હોય, અથવા જ્યારે તેણે પોતે લખેલા અથવા તેના અધિકાર હેઠળ લખાયેલા અને તે વ્યક્તિને સંબોધાયેલા દસ્તાવેજોના જવાબમાં તે વ્યક્તિ દ્વારા લખાયા હોવાનો દાવો કરતા દસ્તાવેજો મેળવ્યા હોય, અથવા જ્યારે વેપાર/કામકાજના સામાન્ય ક્રમમાં, તે વ્યક્તિ દ્વારા લખાયા હોવાનો દાવો કરતા દસ્તાવેજો તેને નિયમિતપણે રજૂ કરવામાં આવતા હોય. તેથી, પુરાવા કાયદાની કલમ ૬૭ ને ધ્યાનમાં લેતાં, વ્યક્તિની સહી અથવા હસ્તલેખન સાબિત થવું આવશ્યક છે અને કલમ ૪૫ તથા ૪૭ આવી સાબિતીની રીત પૂરી પાડે છે. પુરાવા કાયદાની કલમ ૪૭ ને ધ્યાનમાં લેતાં, જે વ્યક્તિને કામકાજના સામાન્ય ક્રમમાં તે વ્યક્તિ દ્વારા લખાયેલા હોવાનો

દાવો કરતા દસ્તાવેજો રજૂ કરવામાં આવે છે, તે તેના હસ્તલેખન અથવા સહીથી માહિતગાર છે તેમ કહી શકાય અને તે તેને સાબિત કરી શકે છે. વર્તમાન કેસના તથ્યો પર આવતાં, સાક્ષી શ્રી રાકેશભાઈ બાબુલાલ ચોક્સી બેંકમાં આસિસ્ટન્ટ એકાઉન્ટન્ટ છે અને વીસ વર્ષથી બેંકમાં નોકરી કરે છે. જે વ્યક્તિઓની સહીઓ તેમણે ઓળખી બતાવી છે તે વ્યક્તિઓ પણ ૧૫ થી ૨૦ વષ ના સમયગાળાથી બેંકમાં નોકરી કરતી હોવાનું જણાવાયું છે. તેથી, સદર સાક્ષીએ તેમના કામકાજના સામાન્ય ક્રમમાં તેમની સહીઓવાળા દસ્તાવેજો સાથે કામ પાર પાડવાનું હોય છે અને તેઓ તેમના હસ્તલેખન અને સહીઓથી માહિતગાર છે. તેથી, પુરાવા કાયદાની કલમ ૪૭ ને ધ્યાનમાં લેતાં તેઓ તેમના હસ્તલેખન અને સહી સાબિત કરવા માટે સક્ષમ છે. સદર દસ્તાવેજો યોગ્ય કસ્ટડીમાંથી એટલે કે બેંકના અધિકારી પાસેથી આવ્યા છે. સંજોગોમાં, સદર સાક્ષીની જુબાની અથવા રજૂ કરવામાં આવેલા દસ્તાવેજો પુરાવાઓ, જે ચેક રજૂ કરવા પર પાછો ફર્યો હતો તે સ્થાપિત કરવાના હેતુથી રેકૉર્ડ પર લાવવામાં આવ્યા છે, તેને અવિશ્વસનીય માનવા માટે કોઈ કારણ નથી.

૨૨.૪ આ તબક્કે, એન. આઈ. એક્ટની કલમ ૧૪૬ ની જોગવાઈઓનો પણ સંદર્ભ લઈ શકાય છે, જેનું શીર્ષક "બેંકની સ્લિપ અમુક તથ્યોનો પ્રાથમિક દ્રષ્ટિએ પુરાવો છે" એવું છે અને તે ઠરાવે છે કે કોર્ટ, આ પ્રકરણ હેઠળની દરેક કાર્યવાહીના સંબંધમાં, ચેક અનાદર થયો હોવાનું દર્શાવતો

સત્તાવાર સિક્કો/નિશાન ધરાવતી બેંકની સ્લિપ અથવા મેમો રજૂ કરવા પર, તેવા ચેકના અનાદરની હકીકતની ધારણા કરશે, જ્યાં સુધી અને જ્યાં સુધી આવી હકીકત ખોટી સાબિત ન થાય. વર્તમાન કેસમાં, ફરિયાદીએ ચેક રિટર્ન મેમો રજૂ કર્યો છે અને બેંકના સાક્ષીની પણ તપાસ કરી છે જેમણે રેકૉર્ડ પર ચેક રિટર્ન રજિસ્ટરનો ઉતારો રજૂ કર્યો છે, જે સ્પષ્ટપણે પ્રગટ કરે છે કે ફરિયાદીની રજૂઆત મુજબ પ્રશ્ન હેઠળનો ચેક અનાદર પામ્યો હતો. ઉત્તરદાતા આરોપી વતી એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે ચેક રિટર્ન મેમો તેમજ કાઉન્ટરફોઈલ બનાવટી અને બનાવટી રીતે ઉભા કરવામાં આવ્યા છે અને ફરિયાદી માટે ચેક પાછો ફર્યો હોવા અંગે બેંકનું પ્રમાણપત્ર મેળવવાનું કોઈ કારણ ન હતું, જે ફરિયાદીની આ રજૂઆતની સત્યતા પર શંકા ઊભી કરે છે કે પ્રશ્ન હેઠળનો ચેક રજૂ કરવા પર પાછો ફર્યો હતો. આ કોર્ટના અભિપ્રાય મુજબ, માત્ર એવો દાવો કરવાથી કે પ્રશ્ન હેઠળના દસ્તાવેજો બનાવટી છે અને ચેક પરત મળવા અંગેનું પ્રમાણપત્ર મેળવવામાં ફરિયાદીના હેતુ અંગે શંકા ઊભી કરવાથી, ચેક અનાદર થવા અંગેની હકીકત ખોટી સાબિત થઈ ગઈ છે તેમ કહી શકાય નહીં.

૨૨.૫ ઉત્તરદાતા વતી ઉઠાવવામાં આવેલી આ દલીલનો સવાલ છે કે પુરાવા કાયદાની કલમ ૬૭ ની જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં લેતાં, માત્ર સંબંધિત વ્યક્તિ જ સહી અથવા હસ્તલેખનને સાબિત અને પ્રમાણિત કરી શકે છે, સદર જોગવાઈના સાદા વાંચન પર, એવું દર્શાવવા માટે કંઈ નથી કે તે એવો

આદેશ આપે છે કે વ્યક્તિની સહી અને હસ્તલેખન માત્ર તે જ વ્યક્તિ દ્વારા સાબિત કરી શકાય છે. સદર જોગવાઈમાં માત્ર એટલી જ જરૂરિયાત છે કે આવી વ્યક્તિની સહી કે હસ્તલેખન તેના જ હસ્તલેખનમાં છે તેમ સાબિત થવું જોઈએ. આ ઉપરાંત ઉપર ચર્ચા કર્યા મુજબ, પુરાવા કાયદાની કલમ ૪૭ પૂરી પાડે છે કે જે વ્યક્તિ આવી વ્યક્તિના હસ્તલેખન અથવા સહીથી માહિતગાર છે તે તેને સાબિત કરી શકે છે. પુનરાવર્તનના ભોગે એવું કહી શકાય કે વર્તમાન કેસમાં, ફરિયાદી પક્ષે સંબંધિત બેંકના એક અધિકારીની તપાસ કરી છે, જેઓ વીસ વર્ષથી બેંકમાં નોકરી કરતા હતા અને જે દસ્તાવેજો રજૂ કરવામાં આવ્યા છે તેના પર સહી કરનાર વ્યક્તિઓની સહીઓથી માહિતગાર હતા, અને તેમણે તે સહીઓ ઓળખી બતાવી છે. સંજોગોમાં, રેકૉર્ડ પર રજૂ કરવામાં આવેલા દસ્તાવેજો યોગ્ય રીતે સાબિત થયા છે.

૨૩. હવે પછીનો પ્રશ્ન જેનો જવાબ આપવો જરૂરી છે તે એ છે કે શું એન. આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળ જારી કરાયેલી નોટિસ સદર જોગવાઈ હેઠળની વૈધાનિક નોટિસની જરૂરિયાતોને પૂર્ણ કરે છે કે કેમ. આરોપી વતી એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે નોટિસમાં ચોક્કસ મુદ્દલ રકમ, વ્યાજ, અડત અને વટાવ દર્શાવતો ચોક્કસ આંકડો હોવો જોઈએ. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આક્ષેપિત નોટિસમાં આવું કોઈ વર્ગીકરણ નથી અને તેથી નોટિસ એન. આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮ ની જરૂરિયાતોને પૂર્ણ કરતી

નથી. આ સંબંધમાં, ચાકુબ મુસાભાઈ શાફિયા વિ. લલિત એચ. ગાંધી, પ્રોપ્રાઈટર - નાકોડા ઓટો ફાઈનાન્સર, LAWS (GJH)-૨૦૧૨-૧-૧૨૪ના કેસમાં આ કોર્ટના નિર્ણય પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો. સદર નિર્ણયમાં, કોર્ટે ઠરાવ્યું છે કે કાયદાનો સુસ્થાપિત સિદ્ધાંત છે કે નોટિસને સમગ્ર રીતે વાંચવી જોઈએ. નોટિસમાં, "સદર રકમ" એટલે કે ચેકની રકમ માટે માંગણી કરવી આવશ્યક છે. જો આવી કોઈ માંગણી કરવામાં ન આવે, તો નોટિસ નિઃશંકપણે તેની કાનૂની જરૂરિયાતમાં ઊભી ઉતરશે. જ્યાં "સદર રકમ" ઉપરાંત વ્યાજ, ખર્ચ વગેરેના રૂપમાં પણ દાવો કરવામાં આવ્યો હોય, ત્યાં નોટિસ ખામીયુક્ત છે કે કેમ તેનો આધાર નોટિસની ભાષા પર રહેશે. જો નોટિસમાં દાવાની વિગતો આપતી વખતે ચેકની રકમ, વ્યાજ, નુકસાની વગેરે અલગ-અલગ દર્શાવવામાં આવ્યા હોય, તો વ્યાજ, ખર્ચ વગેરે માટેના અન્ય આવા દાવાઓ વધારાના ગણાશે અને આ વધારાના દાવાઓને અલગ કરી શકાશે અને તેથી નોટિસ અમાન્ય ઠરશે નહીં. જોકે, જો નોટિસમાં અનાદર કરાયેલા ચેક હેઠળ શું લેણું હતું તે દર્શાવ્યા વિના સરસાસટ માંગણી કરવામાં આવે, તો નોટિસ કાનૂની જરૂરિયાત પૂરી કરવામાં નિષ્ફળ જઈ શકે છે અને તેને ખામીયુક્ત ગણી શકાય.

૨૩.૧ ઉપરોક્ત ચુકાદાના પ્રકાશમાં વર્તમાન કેસના તથ્યોની તપાસ કરતાં, ઉત્તરદાતા/સામવાળા દ્વારા કાયદાની કલમ ૧૩૮ હેઠળ જારી કરવામાં આવેલી નોટિસ (એકિઝનિટ-૨૨) નું અવલોકન કરતા પ્રગટ થાય છે કે

ફરિયાદીએ આરોપી પાસે રૂ. ૧૪,૭૨,૫૯૭.૫૨ ની ચેકની રકમ અને તેના પરનું વ્યાજ તથા સર્વિસ ચાર્જ તેમજ નોટિસનો ખર્ચ ચૂકવવાની માંગણી કરી છે. આમ, ફરિયાદીએ ચેકની રકમ નિર્દિષ્ટ કરી છે, પરંતુ વ્યાજ, સર્વિસ ચાર્જ, ખર્ચ વગેરેની રકમ નિર્દિષ્ટ કરી નથી. જોકે, ચેકની રકમ માટેની માંગણી ચોક્કસ હોવાથી, વધારાના દાવાઓ જે સ્પષ્ટપણે અલગ કરી શકાય તેવા (severable) છે, કારણ કે કોઈ રકમ દર્શાવવામાં આવી નથી, તેથી નોટિસ અમાન્ય ઠરશે નહીં. તેથી, સદર ચુકાદો ઉત્તરદાતાની સહાયમાં આવતો નથી, કારણ કે વર્તમાન કેસમાં, નોટિસમાં ચેકની રકમ અને વ્યાજ, સર્વિસ ચાર્જ વગેરે સંબંધિત અન્ય વધારાની રકમ સહિતની કોઈ સરસાસટ રકમની માંગણી કરવામાં આવી નથી અને વાસ્તવમાં, વિવિધ મથાળા હેઠળ લેણી નીકળતી રકમ નોટિસમાં નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવી છે. તેથી, એન. આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮ ની શરત (b) ના ઘટકો, જે ચેકના ગ્રાહક અથવા યથાકાળ ધારકને, જેવી સ્થિતિ હોય તેમ, બેંક તરફથી ચેક વાળચૂકવાયો પાછો ફર્યા અંગેની માહિતી મળ્યાના ત્રીસ દિવસની અંદર, ચેક લખનારને લેખિતમાં નોટિસ આપીને નાણાંની સદર રકમ ચૂકવવાની માંગણી કરવાની જરૂરિયાત પૂરી પાડે છે, તે યોગ્ય રીતે સંતોષાય છે.

૨૪. હવે વિચારણા માટે ઉદ્ભવતો પછીનો પ્રશ્ન એ છે કે શું એન. આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળની નોટિસ આરોપી પર યોગ્ય રીતે બજી ગઈ છે .

આરોપી વતી એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે નોટિસ આરોપી પર યોગ્ય રીતે બજી નથી અને નોટિસની બજવણી દોષપૂર્ણ છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ખાતું ખોલાવતી વખતે નિષ્પાદિત કરવામાં આવેલા દસ્તાવેજોમાં દર્શાવેલ આરોપીનું સરનામું અને નોટિસમાં દર્શાવેલ સરનામું અલગ-અલગ છે. તદુપરાંત, જ્યાં સુધી રજિસ્ટર્ડ એ.ડી. નોટિસનો સંબંધ છે, કવર પર એવી નોંધ છે કે "સૂચના આપવામાં આવી છે". આમ, એન. આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળ નોટિસની કોઈ યોગ્ય બજવણી થઈ નથી અને એન. આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮ ની જરૂરિયાતો પૂર્ણ થતી નથી. એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે નોટિસની બજવણી એ બેધારી તલવાર છે, એટલે કે, ચૂકવણી કરવા માટે જવાબદાર વ્યક્તિ નોટિસની બજવણી ટાળી શકે છે અને તે જ રીતે, ચેકનો દુરુપયોગ કરવાનો ઈરાદો ધરાવતી અથવા અન્ય કોઈ બદનિયત કારણ ધરાવતી વ્યક્તિ ખોટું સરનામું આપી શકે છે. એ બાબત તરફ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું કે જે સરનામા પર નોટિસ જારી કરવામાં આવી છે તે ખાતું ખોલાવતી વખતે રજૂ કરવામાં આવેલા દસ્તાવેજોમાં દર્શાવેલ સરનામાથી સ્પષ્ટપણે અલગ છે. આ સંબંધમાં, એ નોંધવામાં આવે કે દસ્તાવેજ, એક્ટિવિટી-૧૭, જે ઉત્તરદાતા નંબર ૧ આરોપીએ ફરિયાદી પેઢી પાસે પોતાનું ખાતું ખોલાવતી વખતે નિષ્પાદિત કર્યો હતો તે દર્શાવે છે કે પ્રથમ પાના પર દર્શાવેલ સરનામું ઋદ્ધિ ગ્રાફિક્સ, ડો. ગાંધી રોડ, હિંમતનગર છે. ચોથા પાના પર, દર્શાવેલ સરનામું ઋદ્ધિ

ગ્રાફિક્સ, બગીચા વિસ્તાર, હિંમતનગર છે. દસ્તાવેજ, એકિઝબિટ-૧૮ માં, આરોપી નંબર ૧ નું સરનામું નવા બજાર, હિંમતનગર તરીકે દર્શાવવામાં આવ્યું છે અને ખાતાધારકનું સરનામું ડો. ગાંધી રોડ, હિંમતનગર તરીકે દર્શાવવામાં આવ્યું છે.

૨૪.૧ ફરિયાદી દ્વારા જારી કરવામાં આવેલી નોટિસનું અવલોકન કરતાં બંને આરોપીઓનું સરનામું બગીચા વિસ્તાર, માતાજી ની માંડવી પાસે, હિંમતનગર હોવાનું જણાય છે. જે કવરમાં નોટિસ મોકલવામાં આવી હતી તે તેમજ યુ.પી.સી. પ્રમાણપત્ર બગીચા વિસ્તાર, માતાજી ની માંડવી પાસે, હિંમતનગર સરનામું દર્શાવે છે. રજિસ્ટર્ડ એ.ડી. સ્લિપ અને રજિસ્ટર્ડ એ.ડી. પોસ્ટ દ્વારા મોકલવામાં આવેલી નોટિસ ધરાવતા કવર પર પણ તે જ સરનામું દર્શાવવામાં આવ્યું છે.

૨૪.૨ આ સંબંધમાં, ફરિયાદીની જુબાનીનો સંદર્ભ લઈ શકાય છે. સદર સાક્ષીની ઉલટતપાસમાં, તેમણે જણાવ્યું છે કે ખાતું ખોલવામાં આવ્યું તે સમયે નવા બજાર, હિંમતનગરનું સરનામું આપવામાં આવ્યું હતું. તેમણે એ પણ કબૂલ્યું છે કે ફોર્મમાં આપેલું સરનામું ડો. ગાંધી રોડ, હિંમતનગર છે. જોકે, તેમણે સ્પેરછાએ જણાવ્યું છે કે આ બંને સ્થળો એક જ વિસ્તારમાં છે. તેમણે કબૂલ્યું છે કે ડો. ગાંધી રોડ અને બગીચા વિસ્તાર અલગ-અલગ છે. તેમણે કબૂલ્યું છે કે આરોપીને નોંધાયેલા/નોંધાયેલા સરનામે નોટિસ જારી કરવામાં આવી ન હતી, પરંતુ તેમણે જણાવ્યું છે કે જે સમયે નોટિસ જારી

કરવામાં આવી હતી, તે સમયે સરનામું બદલાઈ ગયું હતું. તેમણે કબૂલ્યું છે કે આરોપીઓ હાલમાં પણ બગીચા વિસ્તારમાં રહે છે અને જ્યારે ખાતું ખોલવામાં આવ્યું હતું ત્યારે પણ તેઓ તે જ વિસ્તારમાં હતા. ફરિયાદના કોઝ ટાઈટલ (મુદ્દાના શીર્ષક) નું અવલોકન કરતાં બંને આરોપીઓનું સરનામું તે જ દર્શાવે છે, જે એન. આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળ જારી કરાયેલી નોટિસમાં દર્શાવવામાં આવ્યું છે. વર્તમાન અપીલનું કોઝ ટાઈટલ પણ આરોપી વ્યક્તિઓનું તે જ સરનામું ધરાવે છે. એ પણ એક સ્વીકૃત સ્થિતિ છે કે રજિસ્ટર્ડ એ.ડી. પોસ્ટ દ્વારા મોકલવામાં આવેલી નોટિસની પહોંચ રસીદ પર મેળવનારની કોઈ સહી નથી અને કવર "સૂચના આપવામાં આવી હતી" એવી નોંધ સાથે પાછું ફર્યું હતું.

૨૪.૩ ટ્રાયલ કોર્ટે, આક્ષેપિત હુકમમાં, કે. ભાસ્કરન વિ. શંકરન વૈધ્યાન બાલન (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટના નિર્ણય પર આધાર રાખ્યો છે, જેમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટની કલમ ૧૩૮(b) નો સંદર્ભ તે વ્યક્તિની તરફેણમાં ઉદાર અર્થઘટનને આમંત્રણ આપે છે કે જેની પાસે કાયદા હેઠળ નોટિસ આપવાની વૈધાનિક જવાબદારી છે કારણ કે તેને વ્યવહારમાં નુકસાન વેઠનાર માનવામાં આવવો જોઈએ, અને જોગવાઈ પોતે જ તેના હિતમાં કરવામાં આવી છે અને જો સખત/ચુસ્ત અર્થઘટન માંગવામાં આવે, તો તે કપટી ચેક લખનારને એક બહાનું પૂરું પાડશે. એ પણ સુસ્થાપિત છે કે એકવાર નોટિસ સ્વીકૃતિ રસીદ સાથે

રજિસ્ટર્ડ પોસ્ટ દ્વારા સાચા સરનામે મોકલવામાં આવે, તો એવું માની લેવું જોઈએ કે બજવણી અસરકારક રીતે થઈ ગઈ છે. વી. રાજા કુમારી વિ. પી. સુબ્બારામા નાયડુ, (૨૦૦૪) ૮ એસસીસી ૭૭૪ માં, સુપ્રીમ કોર્ટે તે જ સિદ્ધાંતનું પુનરાવર્તન કર્યું અને ઠરાવ્યું કે નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટ, ૧૮૮૧ ની કલમ ૧૩૮ અને ૧૪૨ હેઠળ લખનારના સાચા સરનામે મોકલવામાં આવેલી પરંતુ નોંધ સાથે પાછી ફરેલી વૈધાનિક નોટિસ લખનાર પર બજી ગઈ છે તેમ માની લેવું જોઈએ અને આરોપી ડ્રોઈ (અધિકૃત વ્યક્તિ) એ ફરિયાદી પર ખોટી ટપાલી નોંધ મેળવવામાં સફળતા મેળવી હતી તે દર્શાવવાનો બોજ કેસના પૃષ્ઠભૂમિના તથ્યો પર ટ્રાયલ દરમિયાન ધ્યાનમાં લેવાનો રહેશે. વર્તમાન કેસના તથ્યોમાં, ટ્રાયલ કોર્ટે કે. ભાસ્કરન વિ. શંકરન વૈધ્યાન બાલન (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટના નિર્ણય પર આધાર રાખ્યા પછી, એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો હતો કે ભારતીય પુરાવા કાયદાની કલમ ૧૧૪ અને ૨૭ ની જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં લેતાં, નોટિસ આરોપી પર બજી નથી તેમ માનવાને કોઈ કારણ નથી. આ કોર્ટના અભિપ્રાય મુજબ, ફરિયાદીની ઉલટતપાસમાંથી બહાર આવેલા તથ્યોને ધ્યાનમાં લેતાં, એટલે કે ખાતું ખોલ્યા પછી આરોપીનું સરનામું બદલાઈ ગયું હતું અને ફરિયાદના કોઝ ટાઈટલ અને અપીલના કોઝ ટાઈટલ બંનેમાં આરોપીનું સરનામું એન. આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળ જારી કરાયેલી નોટિસ મુજબનું જ છે તે હકીકતને ધ્યાનમાં લેતાં, ટ્રાયલ કોર્ટે નોંધેલું તારણ

કે એન. આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળની નોટિસ આરોપી પર યોગ્ય રીતે બજી ગઈ છે, તે કોઈ પણ રીતે રેકૉર્ડ પરના પુરાવાઓથી વિપરીત છે અથવા વિકૃત છે તેમ કહી શકાય નહીં જેથી તેમાં હસ્તક્ષેપ કરવાની જરૂર પડે.

૨૫. વર્તમાન કેસમાં જે નિર્ણાયક પ્રશ્નનો જવાબ આપવાની જરૂર છે તે એ છે કે શું પ્રશ્ન હેઠળનો ચેક એન. આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળ નિર્દેશિત કર્યા મુજબના ચેકની જરૂરિયાતોને પૂર્ણ કરે છે અને શું તેને કાનૂની રીતે અમલયોગ્ય દેવાના સંદર્ભમાં ઇશ્યૂ કરવામાં આવ્યો હતો તેમ કહી શકાય. આ એક સ્વીકૃત સ્થિતિ છે, જેમ કે કેસના રેકૉર્ડ અને એન. આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળ જારી કરાયેલી નોટિસ તેમજ ફરિયાદમાં કરાયેલા કથનો પરથી પણ સ્પષ્ટ થાય છે કે, પ્રશ્ન હેઠળનો ચેક નંબર ૧૩૧૧૦૬ ફરિયાદી પેઢી પાસે ખાતું ખોલાવતી વખતે ૨૯.૦૩.૧૯૯૫ ના રોજ ફરિયાદીને સોંપવામાં આવ્યો હતો. ખાતું ખોલાવતી વખતે, આરોપીએ એક્ટિવિટી-૧૭ પર એક દસ્તાવેજ નિષ્પાદિત કર્યો હતો. વિવાદિત મુદ્દાને સમજવા માટે, દસ્તાવેજ એક્ટિવિટી-૧૭ ના પાના નંબર ૪ નો સંદર્ભ લેવો સુસંગત બની રહેશે, જેનું અંગ્રેજીમાંથી ગુજરાતીમાં ભાષાંતર આ પ્રમાણે થાય છે:

"અમે તમારી પાસે અમારું ખાતું ખોલાવ્યું છે અને સદર ખાતામાંથી, અમે અવારનવાર રકમો ઉપાડીએ છીએ અને તેમાં જમા પણ કરાવીએ છીએ. દર વર્ષે ૨૫મી માર્ચ અને સપ્ટેમ્બરના રોજ, અમારા ખાતા સરભર (ચૂકતે) કરવાના રહેશે અને મુદ્દલ, વ્યાજ, અડત, વટાવ ગણ્યા પછી, કુલ રકમ

અમારા દ્વારા ચૂકવવાની રહેશે. આ સંબંધમાં સુવિધા ખાતર, અમે તમને હિંમતનગર નાગરિક સહકારી બેંક, હિંમતનગર શાખાનો અણછાપેલી તારીખવાળો ચેક નંબર ૧૩૧૧૦૬ આપ્યો છે. તેથી, જો અમે સમયસર રકમ ન ચૂકવીએ, તો તમે બાકી નીકળતી રકમ અને તારીખ ભરીને ચેક રોકડ કરાવવા માટે હક્કદાર રહેશો. આ સંબંધમાં, અમે કોઈ વિવાદ ઉઠાવવા માટે હક્કદાર રહીશું નહીં અને જો ચેક પાછો ફરશે, તો અમે એન. આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮ અને આ સંબંધમાં કાયદાની અન્ય જોગવાઈઓ હેઠળ જવાબદાર રહીશું. અમે અને પેઢીના તમામ ભાગીદારો જવાબદાર રહેશે."

૨૫.૧ એ એક સ્વીકૃત સ્થિતિ છે કે ૨૯.૦૩.૧૯૯૫ ના રોજ ઇશ્યૂ કરાયેલ ચેક એક કોરો સહી કરેલો ચેક હતો જેમાં રકમ કે તારીખ દર્શાવવામાં આવી ન હતી પરંતુ ઉપર નિર્દેશિત દસ્તાવેજ હેઠળ, ઉત્તરદાતા નંબર ૧ આરોપીએ સંમતિ આપી હતી કે દર વર્ષે હિસાબ ચૂકવે કર્યા પછી, મુદ્દલ, વ્યાજ, અડત અને વટાવ ગણ્યા પછી, કુલ રકમ તેમના દ્વારા ચૂકવવાની રહેશે અને જો તેઓ સમયસર રકમ ચૂકવશે નહીં, તો ફરિયાદી પેઢી કોરા ચેકમાં વિગતો ભરીને તેની વસૂલાત કરવા માટે હક્કદાર બનશે.

૨૫.૨ આ તબક્કે, એન. આઈ. એક્ટની કેટલીક જોગવાઈઓનો સંદર્ભ લઈ શકાય છે. એન. આઈ. એક્ટની કલમ ૫ "વિનિમય પત્ર"ને એક લેખિત દસ્તાવેજ તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરે છે જેમાં લખનાર દ્વારા સહી કરેલો બિનશરતી આદેશ હોય છે, જે ચોક્કસ વ્યક્તિને માત્ર એક ચોક્કસ રકમ

ચોક્કસ વ્યક્તિને, અથવા તેના આદેશથી, અથવા દસ્તાવેજ ધારકને ચૂકવવાનો નિર્દેશ આપે છે. એન. આઈ. એક્ટની કલમ ૬ "ચેક" ને નિર્દિષ્ટ બેંકર પર લખાયેલા બિલ ઓફ એક્સચેન્જ તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરે છે જે માંગણી સિવાય અન્યથા ચૂકવવાપાત્ર તરીકે વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો ન હોય અને તેમાં ટ્રંકટેડ ચેકની ઇલેક્ટ્રોનિક ઇમેજ અને ઇલેક્ટ્રોનિક સ્વરૂપમાં ચેકનો સમાવેશ થાય છે. એન. આઈ. એક્ટની કલમ ૨૦ "અપૂર્ણ સ્ટેમ્પ્ડ દસ્તાવેજો" માટે જોગવાઈ કરે છે અને તે આ મુજબ વંચાય છે :

"૨૦. અપૂર્ણ સ્ટેમ્પ્ડ દસ્તાવેજો. – જ્યાં કોઈ વ્યક્તિ ભારતમાં તે સમયે અમલમાં રહેલા નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ સંબંધિત કાયદા અનુસાર સ્ટેમ્પ મારેલા અને સંપૂર્ણપણે કોરા અથવા તેના પર અપૂર્ણ નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ લખેલા કાગળ પર સહી કરીને બીજી વ્યક્તિને સોંપે છે, ત્યારે તે તેના ધારકને તેના પર તેમાં નિર્દિષ્ટ કરેલી અને સ્ટેમ્પ દ્વારા આવરી લેવાયેલી રકમથી ન વધે તેવી કોઈપણ રકમ માટે નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ બનાવવાનો અથવા પૂર્ણ કરવાનો, જેવી સ્થિતિ હોય તેમ, પ્રાથમિક દ્રષ્ટિએ અધિકાર આપે છે. આવી રીતે સહી કરનાર વ્યક્તિ તે દસ્તાવેજ પર, તેણે જે ક્ષમતામાં સહી કરી હોય તે ક્ષમતામાં, તે રકમ માટે કોઈપણ યથાકાળ ધારક પ્રત્યે જવાબદાર રહેશે; શરતે કે યથાકાળ ધારક સિવાયની કોઈ પણ વ્યક્તિ દસ્તાવેજ સોંપનાર વ્યક્તિ પાસેથી તેના દ્વારા ચૂકવવાના આશયવાળી રકમથી વધુ કશું વસૂલ કરી શકશે નહીં."

૨૫.૩ આ કોર્ટે હિતેનભાઈ પરીખ, પ્રોપ્રાઇટર – પરીખ એન્ટરપ્રાઇઝિસ વિ. સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત (ઉપરોક્ત) માં ઠરાવ્યું છે કે વ્યાખ્યા મુજબ બિલ ઓફ એક્સચેન્જ માટે લખનારની સહી તેમજ માત્ર ચોક્કસ વ્યક્તિને અથવા તેના આદેશથી અથવા દસ્તાવેજના ધારકને ચોક્કસ રકમ ચૂકવવાનો નિર્દેશ આવશ્યક હોવા છતાં, કલમ ૨૦ ની જોગવાઈઓ અપૂર્ણ નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ પર સહી કરવા અને સોંપવાની મંજૂરી આપે છે અને ઠરાવે છે કે લખનાર તેના ધારકને તેને નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટમાં ફેરવવાનો અથવા પૂર્ણ કરવાનો પ્રાથમિક દ્રષ્ટિએ અધિકાર આપે છે અને આવા દસ્તાવેજ પર સહી કરનારને યથાકાળ ધારક પ્રત્યે તે હેઠળ ચૂકવવાના આશયવાળી રકમની હદ સુધી જવાબદાર ઠેરવે છે. તેથી, કલમ ૫, ૬, ૨૦, ૧૧૮ અને ૧૩૯ ની જોગવાઈઓનું સુમેળભર્યું વાંચન સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે ચેક દોરી શકાય, સોંપી શકાય અને ગ્રાહક અથવા યથાકાળ ધારક દ્વારા મેળવી શકાય છે અને કાનૂની સત્તા હેઠળ કાયદેસર રીતે પૂર્ણ કરી શકાય છે અને જ્યારે આવા અપૂર્ણ દસ્તાવેજને નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ બનાવવા માટે પૂર્ણ કરવામાં આવે છે, ત્યારે તે બિલ ઓફ એક્સચેન્જની વ્યાખ્યા હેઠળ આવશે અને તેમાં દર્શાવેલ રકમ તેના દ્વારા ચૂકવવાનો આશય હતો તેટલી હદ સુધી સહી કરનારને આવા દસ્તાવેજ પર જવાબદાર બનાવશે. જ્યાં સુધી વિપરીત સાબિત ન થાય ત્યાં સુધી, એવું માની લેવામાં આવશે કે આવો નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ અવેજ માટે બનાવવામાં આવ્યો છે કે દોરવામાં

આવ્યો છે અને તેની પહોંચ કોઈપણ દેવું અથવા અન્ય જવાબદારી પૂરેપૂરી કે અંશતઃ ચૂકતે કરવા માટે હોવાનું માની લેવામાં આવશે. જોકે, આવા દેવા અથવા અન્ય જવાબદારીને કોઈ કાનૂની ધારણા દ્વારા કાનૂની રીતે અમલયોગ્ય દેવું અથવા અન્ય જવાબદારી માની લેવામાં આવતી નથી. તેથી, અનુમાનિત કે સાબિત થયેલું દેવું અથવા કાનૂની જવાબદારી કાયદાકીય રીતે અમલયોગ્ય હતી તે સાબિત કરવાનો બોજ ફરિયાદી પર રહે છે. પરિણામે, તમામ આપેલ તથ્યોની પરિસ્થિતિઓમાં, કોર્ટે એ તપાસ કરવાની જરૂર છે કે શું અવેજ અને કોઈ દેવું કે અન્ય જવાબદારી હોવા અંગેની ધારણાઓ આરોપી વ્યક્તિ દ્વારા સંભાવનાઓની પ્રબળતા દ્વારા ખંડિત કરવામાં આવી છે કે કેમ અને શું ફરિયાદીએ સાબિત કર્યું છે કે દેવું અથવા અન્ય જવાબદારી, જે ધારી લેવાયેલ છે અથવા નિર્ણાયક પુરાવા દ્વારા સાબિત થયેલ છે, તે કાયદેસર રીતે અમલયોગ્ય હતી. કોર્ટે વધુમાં ઠરાવ્યું કે વૈધાનિક જોગવાઈઓનું વિશ્લેષણ એ તારણ પર દોરી જાય છે કે, જ્યારે લખનારની માત્ર સહી ધરાવતો ચેક કોઈપણ દેવું અથવા જવાબદારી પૂરેપૂરી કે અંશતઃ ચૂકતે કરવા માટે ગ્રાહક દ્વારા સોંપવામાં આવે અને મેળવવામાં આવે છે, ત્યારે આવો ચેક મેળવનાર વ્યક્તિ માટે ખાલી જગ્યાઓ ભરીને તેને પૂર્ણ કરવાનો ગર્ભિત અધિકાર રહેલો છે અને આવા ગર્ભિત અધિકાર હેઠળ ભરેલી રકમ તેના દ્વારા ચૂકવવાનો આશય ધરાવતી રકમ ગણાશે. આવા કિસ્સાઓમાં ધ્યાન એ પાસા પર કેન્દ્રિત થશે કે આવી રકમ કોઈપણ

કાનૂની રીતે અમલયોગ્ય દેવું અથવા અન્ય જવાબદારી ચૂકતે કરવા માટે છે કે કેમ.

૨૫.૪ અશોક યશવંત બડવે વિ. સુરેન્દ્ર માધવરાવ નિગોજકર (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં, સુપ્રીમ કોર્ટે ઠરાવ્યું હતું કે કાયદાની કલમ ૫ અને ૬ ના માત્ર અવલોકન પરથી જણાય છે કે, વિનિમય પત્ર એ એક લેખિત નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ છે જેમાં કોઈ ત્રીજી પક્ષકારને ભવિષ્યની નિર્ધારિત તારીખે અથવા માંગણી કરવા પર ચોક્કસ રકમ ચૂકવવાની સૂચના હોય છે. બીજી તરફ, "ચેક" એ ખાતાધારક દ્વારા બેંક પર દોરવામાં આવેલું વિનિમય પત્ર છે જે માંગણી પર ચૂકવવાપાત્ર છે. કાયદાની કલમ ૬ હેઠળ, "ચેક" એ પણ એક વિનિમય પત્ર છે પરંતુ તે બેંકર પર લખાયેલો હોય છે અને માંગણી પર ચૂકવવાપાત્ર હોય છે. બેંકર પર લખાયેલ વિનિમય પત્ર હોવા છતાં, જો તે માંગણી પર ચૂકવવાપાત્ર ન હોય, તો તે ચેક નથી. "પોસ્ટ-ડેટેડ (પાછલી તારીખનો) ચેક" તેના પર દર્શાવેલ તારીખ ન આવે ત્યાં સુધી ચૂકવવાપાત્ર નથી અને સદર તારીખે જ તે ચેક બનશે, અને તે તારીખ પહેલાં તે વિનિમય પત્ર જ રહે છે.

૨૫.૫ તેથી, વિચારણા માટે ઉદ્ભવતો પ્રશ્ન એ છે કે શું પ્રશ્ન હેઠળનો ચેક કોઈ કાનૂની રીતે અમલયોગ્ય દેવું અથવા અન્ય જવાબદારી પૂરેપૂરી કે અંશતઃ ચૂકતે કરવા માટે ગ્રાહકને કોઈપણ રકમની ચૂકવણી માટે લખવામાં, સોંપવામાં અને મેળવવામાં આવ્યો હતો?

૨૫.૬ રેકૉર્ડ પર આવેલા સ્વીકૃત તથ્યો પરથી, પ્રશ્ન હેઠળનો ચેક એક કોરો ચેક હતો જેમાં રકમ કે તારીખ દર્શાવવામાં આવી ન હતી. વિનિમય પત્રને એક લેખિત દસ્તાવેજ તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવ્યો છે જેમાં લખનાર દ્વારા સહી કરેલો બિનશરતી આદેશ હોય છે, જે ચોક્કસ વ્યક્તિને માત્ર એક ચોક્કસ રકમ ચોક્કસ વ્યક્તિને, અથવા તેના આદેશથી, અથવા દસ્તાવેજના ધારકને ચૂકવવાનો નિર્દેશ આપે છે. તેથી, એન. આઈ. એક્ટની કલમ ૫ હેઠળ વ્યાખ્યાયિત કર્યા મુજબ "વિનિમય પત્ર" ની વ્યાપ્તિમાં આવવાના હેતુ માટે, દસ્તાવેજમાં ચોક્કસ વ્યક્તિને ચોક્કસ રકમ ચૂકવવાનો નિર્દેશ હોવો જોઈએ. વર્તમાન કેસમાં, પ્રશ્ન હેઠળના ચેકમાં ચોક્કસ વ્યક્તિને ચૂકવવાપાત્ર કોઈ રકમનો ઉલ્લેખ નથી. તેથી, પ્રશ્ન હેઠળનો ચેક સ્પષ્ટપણે એન. આઈ. એક્ટની કલમ ૫ હેઠળ વ્યાખ્યાયિત કર્યા મુજબ વિનિમય પત્રની જરૂરિયાતોને પૂર્ણ કરતો નથી. જોકે, એન. આઈ. એક્ટની કલમ ૨૦ જોગવાઈ કરે છે કે જ્યાં કોઈ વ્યક્તિ ભારતમાં તે સમયે અમલમાં રહેલા નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ સંબંધિત કાયદા અનુસાર સ્ટેમ્પ મારેલા અને સંપૂર્ણપણે કોરા અથવા તેના પર અપૂર્ણ નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ લખેલા કાગળ પર સહી કરીને બીજી વ્યક્તિને સોંપે છે, ત્યારે તે તેના ધારકને તેના પર તેમાં નિર્દિષ્ટ કરેલી અને સ્ટેમ્પ દ્વારા આવરી લેવાયેલી રકમથી ન વધે તેવી કોઈપણ રકમ માટે નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ બનાવવાનો અથવા પૂર્ણ કરવાનો, જેવી સ્થિતિ હોય તેમ, પ્રાથમિક દ્રષ્ટિએ

અધિકાર આપે છે. તેથી, જે સમયે ફરિયાદીને ચેક જારી કરવામાં આવ્યો હતો, તે તેના પર રકમ કે તારીખ લખ્યા વિનાના અપૂર્ણ દસ્તાવેજના સ્વરૂપમાં હતો અને તે આરોપીની સહી ધરાવતો અપૂર્ણ નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ હતો. જોકે, આવા અપૂર્ણ દસ્તાવેજ સાથે, આરોપીએ એક્ટિઝનિટ-૧૭ નો દસ્તાવેજ પણ નિષ્પાદિત કર્યો હતો, જેના આધારે તેમણે ફરિયાદીને દર વર્ષે રૂપમી માર્ચ કે સપ્ટેમ્બરના રોજ હિસાબ ચૂકતે કરતી વખતે જો રકમ વણચૂકવાયેલી રહે તો તારીખ તેમજ રકમ ભરવાનો સ્પષ્ટ અધિકાર આપ્યો હતો. ઉપર નોંધ્યા મુજબ, પ્રશ્ન હેઠળનો ચેક ૨૯.૦૩.૧૯૯૫ ના રોજ ફરિયાદીને દર વર્ષના અંતે હિસાબ સરભર કર્યા પછી બાકી નીકળતી રકમ તેમજ તારીખ ભરીને ચેક રોકડ કરાવવાના સ્પષ્ટ અધિકાર સાથે જારી કરવામાં આવ્યો હતો.

૨૫.૭ આરોપી વતી, વિવિધ હાઈકોર્ટના વિભિન્ન ચુકાદાઓ પર આધાર રાખીને એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે જ્યાં સુધી લખનારની સંમતિથી કોરા ચેકમાં વિગતો ભરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી તે એન. આઈ. એક્ટની કલમ ૮૭ નો ભંગ ગણાશે, જે સાર્વભૂત ફેરફારની અસર માટેની જોગવાઈ કરે છે અને ઠરાવે છે કે નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટમાં કરાયેલો કોઈપણ સાર્વભૂત ફેરફાર તેવા ફેરફાર કરતી વખતે તેના પક્ષકાર હોય અને તેમાં સંમતિ ન આપતા હોય તેવી કોઈપણ વ્યક્તિ સામે તેને રદબાતલ ઠેરવે છે, સિવાય કે તે મૂળ પક્ષકારોના સમાન ઇરાદાને પાર પાડવા માટે કરવામાં આવ્યો હોય.

એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ચેકમાં દર્શાવેલા આંકડા આરોપીની સંમતિથી ભરવામાં આવ્યા ન હતા અને તેથી, કોરા ચેકમાં રકમ દર્શાવવી એ કાયદાની કલમ ૮૭ હેઠળ અભિપ્રેત સાર્વભૂત ફેરફાર સમાન છે. એ નોંધવામાં આવે કે કાયદાની કલમ ૨૦ અપૂર્ણ સ્ટેમ્પ્ડ દસ્તાવેજો માટેની જોગવાઈ કરે છે અને ઠરાવે છે કે જ્યાં કોઈ વ્યક્તિ ભારતમાં તે સમયે અમલમાં રહેલા નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ સંબંધિત કાયદા અનુસાર સ્ટેમ્પ મારેલા અને સંપૂર્ણપણે કોરા અથવા તેના પર અપૂર્ણ નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ લખેલા કાગળ પર સહી કરીને બીજી વ્યક્તિને સોંપે છે, ત્યારે તે તેના ધારકને તેના પર તેમાં નિર્દિષ્ટ કરેલી અને સ્ટેમ્પ દ્વારા આવરી લેવાયેલી રકમથી ન વધે તેવી કોઈપણ રકમ માટે નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ બનાવવાનો અથવા પૂર્ણ કરવાનો, જેવી સ્થિતિ હોય તેમ, પ્રાથમિક દ્રષ્ટિએ અધિકાર આપે છે. આમ, કલમ ૨૦ સ્પષ્ટપણે એવી વ્યક્તિને કે જેને કોરો નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ આપવામાં આવ્યો છે, તેને સ્ટેમ્પ દ્વારા આવરી લેવાયેલી રકમથી ન વધે તેવી કોઈપણ નિર્દિષ્ટ રકમ માટે તેના પર નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ બનાવવાની કે પૂર્ણ કરવાની મંજૂરી આપે છે, જ્યારે કાયદાની કલમ ૮૭ કહે છે કે નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટમાં કરવામાં આવેલો કોઈપણ સાર્વભૂત ફેરફાર તેવો ફેરફાર કરતી વખતે તેના પક્ષકાર હોય અને તેમાં સંમતિ આપતા ન હોય તેવી કોઈપણ વ્યક્તિ સામે રદબાતલ ગણાશે, સિવાય કે તે મૂળ પક્ષકારોના સમાન ઇરાદાને પાર પાડવા માટે કરવામાં

આવ્યો હોય.

૨૫.૮ એન. આઈ. એક્ટની કલમ ૮૭ જોગવાઈ કરે છે કે નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટમાં કરાયેલો કોઈપણ સાર્વભૂત ફેરફાર તેવો ફેરફાર કરતી વખતે તેના પક્ષકાર હોય અને તેમાં સંમતિ ન આપતા હોય તેવી કોઈપણ વ્યક્તિ સામે તેને રદબાતલ બનાવે છે, સિવાય કે તે મૂળ પક્ષકારોના સમાન ઈરાદાને પાર પાડવા માટે કરવામાં આવ્યો હોય. આ કલમ વધુમાં જોગવાઈ કરે છે કે તે કલમની જોગવાઈઓ કાયદાની કલમ ૨૦, ૪૯, ૮૬ અને ૧૨૫ ની જોગવાઈઓને આધીન છે. કાયદાની કલમ ૨૦, ૪૯, ૮૬ અને ૧૨૫ ની જોગવાઈઓનું અવલોકન દર્શાવે છે કે આ તમામ કલમોમાં એવી જોગવાઈઓ છે જે નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટના ધારકને ખાલી જગ્યાઓ ભરવાની અથવા દસ્તાવેજમાં ફેરફાર કરવાની મંજૂરી આપે છે. તેથી, જ્યારે કોઈ ખાલી જગ્યા ભરવામાં આવે છે અથવા અરેખિત ચેકને રેખિત કરવામાં આવે છે અથવા કોરી પૃષ્ઠાંકનને પૂર્ણ પૃષ્ઠાંકનમાં રૂપાંતરિત કરવામાં આવે છે, ત્યારે આ બધું ઉપરોક્ત જોગવાઈઓ હેઠળ મંજૂર થયેલ છે અને કાયદાની કલમ ૮૭ ની જોગવાઈઓ સદર જોગવાઈઓને આધીન છે. "ને આધીન" શબ્દો સુપ્રીમ કોર્ટના અનેક હુકમો/ચુકાદાઓમાં અર્થઘટનનો વિષય રહ્યા છે. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા વિ. બ્રિગેડિયર પી. એસ. ગિલ, (૨૦૧૨) ૪ એસસીસી ૪૬૩ માં, સુપ્રીમ કોર્ટે આ સંબંધમાં વિવિધ નિર્ણયોનો સંદર્ભ આપ્યા પછી આ મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

"૧૭. ધારાકીય ઈશાદાને સિદ્ધ કરવા અને ધારાકીય ઉદ્દેશ્યને પ્રોત્સાહન આપવા માટે કાયદામાં વપરાયેલા દરેક શબ્દને તેની ભૂમિકા ભજવવાની મંજૂરી આપવી જોઈએ, પછી તે ગમે તેટલી મહત્વપૂર્ણ કે અપ્રસ્તુત હોય. જોકે આ વિષય પરના કોઈ નિર્ણયોનો સંદર્ભ આપવો અનાવશ્યક છે, છતાં આપણે આ કોર્ટના કેટલાક ચુકાદાઓને ટૂંકમાં યાદ કરી શકીએ છીએ જેમાં "ને આધીન" પદબંધનું અર્થઘટન કરવામાં આવ્યું છે.

૧૮. કે.આર.સી.એસ. બાલકૃષ્ણ ચેટ્ટી એન્ડ સન્સ એન્ડ કું. વિ. સ્ટેટ ઓફ મદ્રાસ (૧૯૬૧) ૨ એસસીઆર ૭૩૬ માં, આ કોર્ટ મદ્રાસ જનરલ સેલ્સ ટેક્સ એક્ટ, ૧૯૩૯ ની કલમ ૫ નું અર્થઘટન કરી રહી હતી જેમાં ધારાસભા દ્વારા "ને આધીન" શબ્દોનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. આ કોર્ટે ઠરાવ્યું હતું કે "ને આધીન" શબ્દોનો ઉપયોગ કાયદાના ઈશાદાને અમલમાં મૂકવાના સંદર્ભમાં હતો અને આ પદબંધનો સાચો અર્થ "શરતી" હતો. આ જ અર્થમાં આ કોર્ટનો સાઉથ ઈન્ડિયા કોર્પોરેશન (પી) લિમિટેડ વિ. ધ સેક્રેટરી, બોર્ડ ઓફ રેવેન્યુ (૧૯૬૪) ૪ એસસીઆર ૨૮૦ નો નિર્ણય છે જ્યાં આ કોર્ટે ઠરાવ્યું હતું કે "ને આધીન" પદબંધ એવો વિચાર વ્યક્ત કરે છે કે એક જોગવાઈ બીજી જોગવાઈ અથવા અન્ય જોગવાઈઓને સ્થાન આપે છે જેને તે આધીન કરવામાં આવી છે.

૧૯. સ્ટેટ ઓફ બિહાર વિ. બલ મુકુંદ સાહ (૨૦૦૦) ૪ એસસીસી ૬૪૦ માં, આ કોર્ટે ફરી એકવાર પુનરોચ્ચાર કર્યો કે અનુચ્છેદ ૩૦૯ માં વપરાયેલા

"આ બંધારણની જોગવાઈઓને આધીન" શબ્દોનો અનિવાર્યપણે અર્થ એ થાય છે કે જો બંધારણમાં સદર અનુચ્છેદ ૩૦૯ માં નિર્દેશિત વિષયો સાથે વિશિષ્ટ રીતે વ્યવહાર કરતી અન્ય કોઈ જોગવાઈ હોય, તો અનુચ્છેદ ૩૦૯ બંધારણની તે જોગવાઈઓને આધીન રહેશે. બી.એસ. વાડેરા વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા (૧૯૬૮) ૩ એસસીઆર ૫૭૫ માં, આ કોર્ટે અનુચ્છેદ ૩૦૯ ના પરંતુમાં આવતા "કોઈપણ કાયદાની જોગવાઈઓને આધીન" શબ્દોનું અર્થઘટન કર્યું અને અવલોકન કર્યું:

"૨૪. અનુચ્છેદ ૩૦૯ ના પરંતુને નોંધવું પણ મહત્વપૂર્ણ છે, જે સ્પષ્ટપણે ઠરાવે છે કે 'આવી રીતે બનાવેલો કોઈપણ નિયમ આવા કોઈપણ કાયદાની જોગવાઈઓને આધીન રહીને અમલમાં આવશે'. બંધારણમાં વપરાયેલા સ્પષ્ટ અને અસંદિગ્ધ પદબંધને, જ્યાં સુધી કોઈ મર્યાદાઓથી બાધિત ન હોય ત્યાં સુધી, તેનો પૂર્ણ અને અપ્રતિબંધિત અર્થ આપવો જોઈએ. નિયમો, જે 'બંધારણની જોગવાઈઓને આધીન' હોવા જોઈએ, તે 'આવા કોઈપણ કાયદાની જોગવાઈઓને આધીન' રહીને અમલમાં આવશે. એટલે કે, જો યોગ્ય ધારાસભાએ અનુચ્છેદ ૩૦૯ હેઠળ કોઈ કાયદો પસાર કર્યો હોય, તો પરંતુક હેઠળ ઘડાયેલા નિયમો તે કાયદાને આધીન રહીને અમલમાં આવશે; પરંતુ, આ બાબતે યોગ્ય ધારાસભાના કોઈ કાયદાની ગેરહાજરીમાં, અમારા અભિપ્રાય મુજબ, રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા અથવા તેમણે નિર્દેશિત કરેલી વ્યક્તિ દ્વારા બનાવાયેલા નિયમો ભવિષ્યલક્ષી અને ભૂતલક્ષી એમ બંને રીતે

પૂર્ણ અમલમાં રહેશે."

૨૧. ચંદાવરકર એસ.આર. રાવ વિ. આશાશિષ્ય એસ. ગુરામ (૧૯૮૬) ૪ એસસીસી ૪૪૭ માં, આ કોર્ટે જાહેર કર્યું કે "તેમ છતાં પણ" શબ્દ 'ને આધીન' પદબંધથી વિપરીત છે, જેમાં પાછળનો પદબંધ એવો વિચાર વ્યક્ત કરે છે કે એક જોગવાઈ બીજી જોગવાઈ અથવા અન્ય જોગવાઈઓને સ્થાન આપે છે જેને તે આધીન કરવામાં આવી છે.

૨૨. ઉપરોક્ત નિર્ણયોના પ્રકાશમાં એ કહેવામાં બે મત નથી કે કાયદાની કલમ ૩૦ ને "કલમ ૩૧ ની જોગવાઈઓને આધીન" શબ્દોના ઉપયોગના કારણે કલમ ૩૧ ની જોગવાઈઓને ગૌણ બનાવવામાં આવી છે. તેથી, અપીલ યોગ્ય રહેશે કે કેમ અને જો હા તો કયા સંજોગોમાં, તે પ્રશ્નનો જવાબ કલમ ૩૧ ને જોયા વિના અને તેને કલમ ૩૦ ની જોગવાઈઓ પર પ્રાધાન્ય આપ્યા વિના આપી શકાય નહીં. કલમ ૩૦(૧) માં આવતા "કલમ ૩૧ ની જોગવાઈઓને આધીન" પદબંધનો હેતુ ચોક્કસપણે એ જ પ્રાપ્ત કરવાનો છે. તેથી, શ્રી ટંખાની એ રજૂઆતને ફગાવી દેવામાં અમને કોઈ સંકોચ નથી કે "કલમ ૩૧ ની જોગવાઈઓને આધીન" પદબંધ અલંકારીક અથવા પરિણામહીન છે, કે કલમ ૩૦ હેઠળ અપીલ કરવાનો અધિકાર માત્ર તે જ રીતે અને તેટલી હદ સુધી વાપરી શકાય છે જે રીતે કલમ ૩૧ માં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે જેને સદર અધિકાર આધીન કરવામાં આવ્યો છે તેવું ઠરાવવામાં પણ અમને કોઈ સંકોચ નથી."

૨૫.૯ આમ, એન. આઈ. એક્ટની કલમ ૮૭ ની જોગવાઈઓ સદર કાયદાની કલમ ૨૦ ની જોગવાઈઓને ગોંણ છે અને તેથી, જ્યારે કલમ ૨૦ ની જોગવાઈઓ ધારકને અપૂર્ણ નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ પૂર્ણ કરવાની સ્પષ્ટ મંજૂરી આપે છે, ત્યારે એન. આઈ. એક્ટની કલમ ૮૭ ની જોગવાઈઓ લાગુ પડશે નહીં કારણ કે તે સદર કાયદાની કલમ ૨૦ ની જોગવાઈઓને આધીન છે.

૨૫.૧૦ ઉપર નિર્દેશિત સુપ્રીમ કોર્ટના નિર્ણય તેમજ હિતેનભાઈ પરીખ, પ્રોપ્રાઈટર – પરીખ એન્ટરપ્રાઈઝિસ વિ. સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત અને અન્ય (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં આ કોર્ટના નિર્ણયના સંદર્ભમાં સહી કરેલો કોરો ચેક એ અપૂર્ણ નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ છે અને જ્યાં સુધી તે અપૂર્ણ રહે છે, ત્યાં સુધી એન. આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮ ની જોગવાઈઓ આવા દસ્તાવેજને લાગુ પડશે નહીં. હાલના કેસમાં, ચેક પર ૨૯.૦૩.૧૯૯૫ ના રોજ સહી કરવામાં આવી હતી અને તે જ દિવસે ફરિયાદીને સોંપવામાં આવ્યો હતો, પરંતુ તેમાં રકમ કે તારીખનો ઉલ્લેખ ન હતો. જોકે, કોરો ચેક એગ્રીમેન્ટ એક્ટિઝબિટ-૧૭ સાથે સોંપવામાં આવ્યો હતો જે સ્ટેમ્પ્ડ દસ્તાવેજ છે જેમાં આરોપીએ દર વર્ષે હિસાબ ચૂકતે કરતી વખતે તેના ખાતામાં બાકી નીકળતી રકમ સંબંધિત રૂ. ૧૫,૦૦,૦૦૦/- ની મર્યાદા સુધીની જવાબદારી સ્વીકારી છે, જેના લખાણો ઉપર પુનઃઉત્પાદિત કરવામાં આવ્યા છે જેના દ્વારા જો દર વર્ષે હિસાબ સરભર કરવા પર બાકી નીકળતી રકમ ખાતાધારક

દ્વારા સમયસર ચૂકવવામાં ન આવે તો ફરિયાદીને વિગતો ભરવાનો અધિકાર આપવામાં આવ્યો છે. તેથી, પક્ષકારોનો ઈરાદો એવો હતો કે હિસાબ મુજબની બાકી નીકળતી રકમ અને તારીખ દર્શાવીને વિગતો ભરવી જોઈએ. જે સમયે ચેક જારી કરવામાં આવ્યો હતો, તે સમયે ચોક્કસ રકમ દર્શાવવામાં આવી ન હતી, પરંતુ ભરવાની રકમ દર વર્ષે હિસાબ ચૂકવે કરતી વખતે રૂ. ૧૫,૦૦,૦૦૦/- સુધીની બાકી નીકળતી રકમ હતી. તદનુસાર, એકવાર હિસાબ ચૂકવે થઈ જાય અને બાકી નીકળતી રકમ સમયસર ચૂકવવામાં ન આવે, તો ફરિયાદી એક્ટિવિટી-૧૭ ને ધ્યાનમાં રાખીને ખાલી જગ્યાઓ ભરવાનો અને અપૂર્ણ દસ્તાવેજને પૂર્ણ કરવાનો અધિકાર મેળવે છે. આરોપીની સંમતિ કરારમાં સમાવિષ્ટ વિગતોના આધારે મેળવેલી માની લેવામાં આવે છે. તેથી, ઉત્તરદાતાના વિદ્વાન કાઉન્સિલ દ્વારા કરવામાં આવેલી એ રજૂઆતને જો સ્વીકારવામાં આવે કે રકમ અને તારીખ ભરવી એ કાયદાની કલમ ૮૭ માં દર્શાવ્યા મુજબના અર્થમાં સાર્વભૂત ફેરફાર ગણાશે અને જ્યાં સુધી આવો ફેરફાર લખનારની સંમતિથી કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી તે દસ્તાવેજને રદબાતલ બનાવશે, તો પણ એગ્રીમેન્ટ એક્ટિવિટી-૧૭ ના પ્રકાશમાં, આવો ફેરફાર મૂળ પક્ષકારોના સમાન ઈરાદાને પાર પાડવા માટે કરવામાં આવ્યો છે.

૨૫.૧૧ સામાવાળાના વિદ્વત્ કૌન્સિલે આંધ્રપ્રદેશ હાઇકોર્ટના એવોન ઓર્ગેનિક્સ લિમિટેડ વિ. પાયોનિયર પ્રોડક્ટ્સ લિમિટેડ (સંદર્ભિત) કેસના

નિર્ણય પર એ પ્રસ્તાવના માટે આધાર રાખ્યો છે કે જો ચેક ચોક્કસ રકમ માટે દોરવામાં (લખવામાં) ન આવ્યો હોય, તો તે વિનિમય પત્ર (બિલ ઓફ એક્સચેન્જ) ની વ્યાખ્યા હેઠળ આવતો નથી અને એ નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટ (NI Act) ની કલમ ૫ અને ૬ ના અર્થમાં ચેક કહી શકાય નહીં. ઉપર નોંધાયેલા કારણોસર, સદર નિર્ણય સામાવાળાની સહાયમાં આવશે નહીં. બોમ્બે હાઇકોર્ટના મનજીત સિંહ ઓબહાન વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય (સંદર્ભિત) ના નિર્ણય અંગે, જેના પર સામાવાળા વતી આધાર રાખવામાં આવ્યો છે, તે નિર્ણય તે કેસની વિશિષ્ટ હકીકતોમાં આપવામાં આવ્યો હતો જેમાં ફરીયાદી દ્વારા સ્વીકારવામાં આવ્યું હતું કે વિવાદિત ચેકો પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટરની મધ્યસ્થીથી કોરા (બ્લેન્ક) સંજોગોમાં મેળવવામાં આવ્યા હતા, અને તે વર્તમાન કેસની હકીકતોને લાગુ પડશે નહીં. બિંદુ વિ. શ્રીકંતન નાયર (સંદર્ભિત) માં, કેરળ હાઇકોર્ટ એવા કેસની વિચારણા કરી રહી હતી જ્યાં ચેકને હસ્તાક્ષર નિષ્ણાત (હેન્ડરાઈટિંગ એક્સપર્ટ) ના અભિપ્રાય માટે મોકલવાની માંગણી ફગાવતા વચગાળાના હુકમને પડકારવામાં આવ્યો હતો. અદાલતે અવલોકન કર્યું કે આરોપીનો એવો દાવો કરવાનો અધિકાર કે કોરા સહી કરેલા ચેકનો પેઈ (નાણાં મેળવનાર) દ્વારા દુરુપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો, તે માત્ર સહીની આવી મંજૂરીથી છીનવી શકાય નહીં. અંતતઃ જ્યારે પુરાવાનું મૂલ્યાંકન કરવામાં આવે ત્યારે અદાલતે વિચારવું પડશે કે સહીની સ્વીકૃતિ અન્ય સંજોગો સાથે

મળીને અમલીકરણ સાબિત કરવા માટે પૂરતી છે કે કેમ. ભરૂચ નાગરિક સહકારી બેંક લિમિટેડ વિ. કિરીટભાઈ મેઘજીભાઈ પટેલ (સંદર્ભિત) માં, આ અદાલત એવા કેસની વિચારણા કરી રહી હતી જ્યાં આરોપી દ્વારા કોરા સહી કરેલા ચેક આપવામાં આવ્યા હતા. મૂળ કરારો કેસના રેકૉર્ડ પર રજૂ કરવામાં આવ્યા ન હતા અને આરોપીએ ચેકોના દુરુપયોગનો આરોપ લગાવ્યો હતો. ઉલટ તપાસમાં આરોપી એવા તથ્યો અને સંજોગો રેકૉર્ડ પર લાવવામાં સફળ રહ્યા હતા કે કોરા ચેક ફરિયાદી બેંકની કસ્ટડીમાં હતા અને તેનો દુરુપયોગ થયો હતો. તેથી, અદાલતનો એવો અભિપ્રાય હતો કે, ફરિયાદી પર એ સાબિત કરવાનો બોજ શિફ્ટ થયો કે ચેક કાયદેસર રીતે વસૂલ/લેણી નીકળતી દેવાદારી કે જવાબદારીની ચુકવણી પેટે આપવામાં આવ્યા હતા. તેથી, કેસની હકીકતો પરથી જ અદાલતે શોધી કાઢ્યું કે પ્રોસિક્યુશન (ફરિયાદી પક્ષ) બાકી નીકળતી રકમ અને તે જવાબદારીની ચુકવણી પેટે ચેક આપવામાં આવ્યા હતા તે સાબિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયું હતું.

રપ.૧૨ એ નોંધવું જરૂરી છે કે ટ્રાયલ કોર્ટ સમક્ષ, અપીલકર્તા વતી, આ અદાલતના (મેસર્સ) યુનાઈટેડ ઇન્ડિયા ફોર્ફર્સ લિમિટેડ અને અન્ય વિ. શ્રી વિનોદભાઈ મોહનભાઈ પટેલ (સંદર્ભિત) કેસના નિર્ણય પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો, જેમાં અદાલતે નોંધ્યું હતું કે સદર કેસની હકીકતોમાં, ફરિયાદીને ચેકમાં દર્શાવેલ કે ઉમેરેલ રકમ લેણી નીકળતી હોવાની હકીકત અંગે કોઈ વિવાદ ન હતો, તો એનઆઈ એક્ટની કલમ ૨૦ અરજદારને પેઈનું

નામ અને રકમ લખવા માટે સક્ષમ અને અધિકૃત કરે છે. ટ્રાયલ કોર્ટે, ઉપરોક્ત નિર્ણયના સંદર્ભમાં, અવલોકન કર્યું કે જે વ્યક્તિના કબજામાં ચેક છે, તે એનઆઈ એક્ટની કલમ ૨૦ ની શરતો અનુસાર નામ અને રકમ ભરી શકે છે. જો કે, વર્તમાન કેસમાં ફરિયાદીએ છ મહિનાના સમયગાળા પછી વિગતો ભરી છે અને તેથી આ નિર્ણય પ્રોસિક્યુશનની સહાયમાં આવતો નથી. ટ્રાયલ કોર્ટે ઠરાવ્યું છે કે આ અદાલતનો શંકુઝ કોંક્રીટ પ્રાઇવેટ લિમિટેડ વિ. ગુજરાત રાજ્ય (સંદર્ભિત) કેસનો નિર્ણય વર્તમાન કેસની હકીકતોને લાગુ પડશે. એ નોંધવું પ્રસ્તુત થઈ શકે છે કે આ અદાલતનો શંકુઝ કોંક્રીટ પ્રાઇવેટ લિમિટેડ વિ. ગુજરાત રાજ્ય (સંદર્ભિત) કેસનો નિર્ણય સુપ્રિમ કોર્ટ સમક્ષ બલભદ્રસિંહ ઇન્દ્રસિંહજી ઝાલા વિ. શંકુ કોંક્રીટ (પ્રાઇવેટ) લિમિટેડ (સંદર્ભિત) માં લઈ જવામાં આવ્યો હતો, જેમાં સુપ્રીમ કોર્ટે અવલોકન કર્યું હતું કે એવું જણાય છે કે ચેક અવેજ દ્વારા સમર્થિત હતો અને, જો પક્ષકારો વચ્ચે ચુકવણી મુલતવી રાખવા માટે અન્ય કોઈ કરાર કરવામાં આવે તો પણ, તેનાથી ચેક અવેજ વિનાનો બની જશે નહીં. અદાલતે ઠરાવ્યું કે વિઝ્ઝત્ સિંગલ જજ એવું ઠરાવવામાં સાચા ન હતા કે ચેક કોલેટરલ સિક્યુરિટી (જમીનગીરી) તરીકે આપવામાં આવ્યો હતો અને તેથી તેમાં અવેજનો અભાવ હતો. તેથી, જે નિર્ણય પર ટ્રાયલ કોર્ટે આધાર રાખ્યો છે તે નિર્ણય ત્યારબાદ સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા રદબાતલ (રિવર્સ) કરવામાં આવ્યો છે.

૨૬. આગળનો પ્રશ્ન જે સંબોધિત કરવાની જરૂર છે તે એ છે કે શું ફરિયાદી એ સાબિત કરવામાં સફળ રહ્યો છે કે કાયદેસર રીતે અમલપાત્ર દેવું હતું કે જેના સંબંધમાં પ્રશ્ન હેઠળનો ચેક ઇશ્યુ કરવામાં આવ્યો હતો. કેસના ગુણદોષ પર જતાં પહેલાં, એનઆઈ એક્ટની કલમ ૧૩૮ ના સંદર્ભમાં સુપ્રીમ કોર્ટના કેટલાક નિર્ણયોનો સંદર્ભ લેવો પ્રસ્તુત થઈ શકે છે. ઇન્ડસ એરવેઝ (પી) લિમિટેડ વિ. મેગ્નમ એવિએશન (પી) લિમિટેડ, (૨૦૧૪) ૧૨ એસસીસી ૫૩૯ માં, સુપ્રીમ કોર્ટે ઠરાવ્યું છે કે કલમ ૧૩૮ માં ઉમેરાયેલ સ્પષ્ટીકરણ કલમ ૧૩૮ ના હેતુ માટે "દેવું અથવા અન્ય જવાબદારી" શબ્દપ્રયોગનો અર્થ સ્પષ્ટ કરે છે. આ શબ્દપ્રયોગનો અર્થ કાયદેસર રીતે અમલપાત્ર દેવું અથવા અન્ય જવાબદારી થાય છે. કલમ ૧૩૮ નકારાયેલા (નંતરાયેલા) ચેકને ગુનો ગણે છે, જો ચેક કોઈ દેવું અથવા અન્ય જવાબદારીની ચુકવણીમાં ઇશ્યુ કરવામાં આવ્યો હોય. સ્પષ્ટીકરણ કોઈ શંકાને સ્થાન આપતું નથી કે કલમ ૧૩૮ હેઠળના ગુનાને આકર્ષવા માટે, ચેક દોરવાની (લખવાની) તારીખે કાયદેસર રીતે અમલપાત્ર દેવું અથવા અન્ય જવાબદારી અસ્તિત્વમાં હોવી જોઈએ. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, કલમ ૧૩૮ હેઠળ ગુનો નોંધવા માટે વિદ્યમાન અથવા ભૂતકાળની ન્યાયનિર્ણિત જવાબદારીની ચુકવણીમાં ચેક લખવો એ મુખ્ય પૂર્વશરત (sine qua non) છે. એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે કલમ ૧૩૮ હેઠળ ફોજદારી

જવાબદારી નક્કી કરવા માટે ચેક લખવાની તારીખે કાયદેસર રીતે અમલપાત્ર દેવું અથવા અન્ય જવાબદારી અસ્તિત્વમાં હોવી જોઈએ. રંગપ્પા વિ. શ્રી મોહન, (૨૦૧૦) ૧૧ એસસીસી ૪૪૧ માં, જેના પર અપીલકર્તાના વિદ્વત્ કૌન્સિલ દ્વારા આધાર રાખવામાં આવ્યો છે, સુપ્રીમ કોર્ટે તેના અગાઉના નિર્ણયોનો સંદર્ભ આપ્યા પછી, રિસ્પોન્ડન્ટ ફરિયાદી સાથે સંમતિ વ્યક્ત કરી છે કે કલમ ૧૩૯ દ્વારા ફરજિયાત બનાવવામાં આવેલી પૂર્વધારણામાં કાયદેસર રીતે અમલપાત્ર દેવું અથવા જવાબદારીના અસ્તિત્વનો સમાવેશ થાય છે. અદાલતે ઠરાવ્યું કે એક્ટની કલમ ૧૩૯ એ વિપરીત સાબિતીના બોજની કલમનું એક ઉદાહરણ છે જે નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સની વિશ્વસનીયતા સુધારવાના વૈધાનિક ઉદ્દેશ્યને આગળ ધપાવવા માટે શામેલ કરવામાં આવ્યું છે. જ્યારે કલમ ૧૩૮ ચેકના અનાદરના સંબંધમાં મજબૂત ફોજદારી ઉપાય નિર્દિષ્ટ કરે છે, કલમ ૧૩૯ હેઠળ ખંડનયોગ્ય પૂર્વધારણા એ મુકદ્દમાના વિલંબને રોકવા માટેનું એક સાધન છે. અદાલતે વધુમાં ઠરાવ્યું કે આ એક સુસ્થાપિત સ્થિતિ છે કે જ્યારે આરોપીએ કલમ ૧૩૯ હેઠળની પૂર્વધારણાનું ખંડન કરવાનું હોય, ત્યારે સાબિતીનું ધોરણ "સંભાવનાઓની પ્રબળતા"નું છે. તેથી, જો આરોપી એક સંભવિત બચાવ રજૂ કરવા સક્ષમ હોય જે કાયદેસર રીતે અમલપાત્ર દેવા અથવા જવાબદારીના અસ્તિત્વ પર શંકા ઉભી કરે છે, તો પ્રોસિક્યુશન નિષ્ફળ જઈ શકે છે.

૨૬.૧ એ નોંધવું જરૂરી છે કે ફરિયાદીએ પ્રદર્શન-પઠ થી આરોપી નંબર ૧ દ્વારા ઇશ્યુ કરાયેલ તારીખ ૩૧ માર્ચ, ૧૯૯૭ નો એક પત્ર રજૂ કર્યો છે જેમાં તેણે જણાવ્યું છે કે તેણે અપીલકર્તા પેઢી પાસેથી ભંડોળ મેળવ્યું હતું અને પેઢીના રિવાજ મુજબ, દર વર્ષે ૨૦ માર્ચ સુધીના હિસાબ મુજબ, તે બાકી નીકળતી રકમ ચૂકવવામાં અસમર્થ રહ્યો છે અને તેની મુશ્કેલીઓને ધ્યાનમાં લેવા અને તેને સગવડ આપવા બદલ તે ફરિયાદીનો આભારી છે અને તે ખાતરી આપે છે કે નિયત તારીખે ચેકો સ્વીકારવામાં આવશે અને તે તે અંગે સંપૂર્ણ જવાબદારી સ્વીકારે છે. પ્રદર્શન-પઠ ના પત્રની સાથે, સામાવાળા નંબર ૧ આરોપીએ તારીખ ૩૦.૦૪.૧૯૯૭ થી ૩૦.૦૯.૧૯૯૭ સુધીના કુલ રૂ. ૧૨,૫૦,૦૦૦/- ની રકમના અગિયાર ચેકોની યાદી બિડેલ હતી. ફરિયાદીની વિગતવાર ઉલટ તપાસ કરવામાં આવી હોવા છતાં, આ અંગે કોઈ ઉલટ તપાસ થઈ નથી અને તેથી, પત્ર પ્રદર્શન-પઠ સ્વીકૃત રહે છે. અપીલકર્તાના વિદ્વત્ કૌન્સિલ દ્વારા યોગ્ય રીતે રજૂ કરવામાં આવ્યું છે તેમ, જ્યાં સુધી દસ્તાવેજ પ્રદર્શન-પઠ નો સંબંધ છે, તે દસ્તાવેજ સામે કોઈ પડકાર નથી, કે તેની સાથેની ચેકની યાદી સામે પણ કોઈ પડકાર નથી, જે ભારતીય પુરાવા અધિનિયમ હેઠળ દેવાની સ્વીકૃતિ સમાન છે. આરોપીનો એવો કેસ નથી કે પત્ર તેના દ્વારા લખવામાં આવ્યો નથી, કે ચેક જવાબદારીની ચુકવણી પેટે આપવામાં આવ્યા ન હતા તેવી કોઈ સલાહ/સૂચન પણ નથી. તેથી, દેવાનું અસ્તિત્વ યોગ્ય રીતે સ્થાપિત થયું

છે. દસ્તાવેજ પ્રદર્શન-પૃષ્ઠ સામે કોઈ પડકાર નથી તે હકીકત સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે ફરિયાદી અને આરોપી વચ્ચે સંબંધ અસ્તિત્વમાં છે, જેના દ્વારા આરોપીએ રૂ. ૧૨,૫૦,૦૦૦/- ની મર્યાદા સુધીની તેની નાણાકીય જવાબદારી સ્વીકારી છે. જ્યાં સુધી આ તથ્યને ગંભીરતાથી પડકારવામાં કે ખંડન કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી, આરોપી એવું કહી શકે નહીં કે કોઈ જવાબદારી અથવા કાયદેસર રીતે અમલપાત્ર હેવું અસ્તિત્વમાં નથી. એવું જણાય છે કે ફરિયાદીને આપેલા ચેકોમાંથી, બે ચેક રજૂ કરવા પર પરત આવ્યા હતા અને બાકીના ચેકોનો સંબંધ છે ત્યાં સુધી, તે જમા ન કરાવવાની આરોપીની સૂચનાઓને ધ્યાનમાં રાખીને રજૂ કરવામાં આવ્યા ન હતા.

૨૬.૨ આ તબક્કે, આઈ.સી.ડી.એસ. લિમિટેડ વિ. બીના શબીર અને અન્ય (સંદર્ભિત) ના કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટના નિર્ણયનો સંદર્ભ લઈ શકાય છે, જેના પર અપીલકર્તાના વિદ્વત્ કૌન્સિલ દ્વારા આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો, જેમાં સુપ્રીમ કોર્ટે અવલોકન કર્યું હતું કે કેરળ હાઈકોર્ટે શ્રીનિવાસન વિ. કેરળ રાજ્ય, ૧૯૯૯ (૩) કે.એલ.ટી. ૮૪૯ માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું :

"૩. આંધ્રપ્રદેશ હાઈકોર્ટ દ્વારા આપેલા સિદ્ધાંત અને નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટની કલમ ૧૩૮ માં આપેલા મૌલિક/જરૂરી જોગવાઈઓની તુલનાત્મક વાંચનથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે જ્યારે જામીનગીરી (સિક્યુરિટી)

તરીકે ચેક ઈશ્યુ કરવામાં આવ્યો હોય, ત્યારે નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળ કોઈ ફરિયાદ ટકી શકશે નહીં."

અદાલતે અવલોકન કર્યું કે એક્ટની કલમ ૧૩૮ ના સંબંધમાં હાઈકોર્ટના અર્થઘટનને નોંધ્યા પછી, આવી ડહાપણની સ્વીકાર્યતાનું આકલન કરવાનો સમય હવે આવી ગયો છે. અદાલતે આ મુજબ ઠરાવ્યું: "૧૦. જો કે, ધારાસભાના આશય (ઈરાદા) ના સંદર્ભમાં ભાષા ચોક્કસપણે સ્પષ્ટ રહી છે. કલમની શરૂઆત "જ્યાં કોઈપણ ચેક" શબ્દોથી થાય છે. ઉપર નોંધાયેલા આ ત્રણ શબ્દો અત્યંત મહત્વપૂર્ણ છે, ખાસ કરીને, "કોઈપણ" શબ્દના ઉપયોગના કારણે, પ્રથમ ત્રણ શબ્દો સૂચવે છે કે હકીકતમાં ગમે તે કારણ હોય જો કોઈ ચેક કોઈ દેવાં અથવા અન્ય જવાબદારીની ચુકવણી માટે તેના દ્વારા બેંકર પાસે રાખવામાં આવેલા ખાતામાંથી અન્ય વ્યક્તિની તરફેણમાં લખવામાં આવે છે, તો કલમ ૧૩૮ ની શરૂઆતમાં પ્રથમ ત્રણ શબ્દો સાથે વાંચવામાં આવે તો હાઈલાઈટ કરાયેલા શબ્દો, શંકાને કોઈ સ્થાન આપતા નથી કે કારણ ગમે તે હોય, જો બેંકર દ્વારા આ ચેક વગર ચૂકવ્યે પરત કરવામાં આવે તેવા સંજોગોમાં આ જોગવાઈ હેઠળની જવાબદારીમાંથી બચી શકાય નહીં. ધારાસભાએ માત્ર કોઈ દેવાની સંપૂર્ણ કે આંશિક ચુકવણી જ નહીં પરંતુ તેમાં અન્ય જવાબદારીનો પણ સમાવેશ થાય છે તે નોંધવા માટે પૂરતી કાળજી રાખી છે. બાબતના આ પાસાની હાઈકોર્ટ દ્વારા સરાહના કરવામાં આવી નથી, અને

આક્ષેપિત ચુકાદામાં તેનો સામનો પણ કરવામાં આવ્યો નથી અથવા તેનો સંદર્ભ પણ આપવામાં આવ્યો નથી.

૨૬.૩ વર્તમાન કેસની હકીકતોમાં, પ્રશ્ન હેઠળનો ચેક ૨૯.૦૩.૧૯૯૫ ના રોજ, સામાવાળા નંબર ૧ આરોપીનું ખાતું ખોલાવતી વખતે આ સમજણ સાથે આપવામાં આવ્યો હતો કે જ્યારે ખાતાઓનો નિકાલ/મેળ બેસાડવામાં આવશે, ત્યારે વ્યાજ અને સર્વિસ ચાર્જ સાથેની રકમ ભરી દેવામાં આવશે અને ફરિયાદી પેઢી ચેક રોકડ કરી શકશે. ૦૮.૦૧.૧૯૯૮ ના રોજ, ખાતાઓનો મેળ બેસાડવામાં આવ્યો હતો અને રૂ. ૧૪,૭૨,૫૮૭=૫૨ ની રકમ લેણી અને ચૂકવવાપાત્ર જણાઈ હતી. આથી, રકમ ભરવામાં આવી હતી અને ચેક ૦૮.૦૧.૧૯૯૮ ના રોજ બેંક સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો અને "ફંડ્સ અપર્યાપ્ત" ની શેરા સાથે પરત આવ્યો હતો. એ સ્વીકૃત સ્થિતિ છે કે ફરિયાદીને આપેલો ચેક કોરો સહી કરેલો ચેક હતો. તેથી, પ્રદર્શન-૧૭ પર ખાતું ખોલાવતી વખતે આરોપી દ્વારા કરવામાં આવેલા કરારનો સંદર્ભ લેવો જરૂરી છે, જેમાં એ સ્વીકારવામાં આવ્યું છે કે દર વર્ષે ૨૫મી માર્ચ અને સપ્ટેમ્બરે ખાતાઓનો મેળ બેસાડવાનો રહેશે અને મુદલ, વ્યાજ, આડત અને વટાવની ગણતરી કર્યા પછી, કુલ રકમ આરોપી દ્વારા ચૂકવવાની રહેશે. આ અંગે, સગવડ ખાતર, આરોપીએ હિંમતનગર નાગરિક સહકારી બેંક લિમિટેડ પર દોરેલો (લખેલો) ૧૩૧૧૦૬ નંબર ધરાવતો તારીખ વગરનો ચેક આપ્યો છે. જો આરોપી સમયસર રકમ ચૂકવશે નહીં, તો ફરિયાદી બાકી

નીકળતી રકમ અને તારીખ ભરીને ચેક રજૂ કરવા માટે હકદાર રહેશે. આમ, ખાતું ખોલાવતી વખતે કરવામાં આવેલા કરાર દ્વારા, ખાતાઓનો મેળ બેસાડવા પર ચૂકવવાપાત્ર રકમ અને તારીખ ભર્યા પછી ચેક રોકડ કરવાનો હતો. તેથી, ફરિયાદીને ખાલી જગ્યાઓ ભરીને તેને પૂર્ણ કરવાના અધિકાર સાથે એક અપૂર્ણ દસ્તાવેજ આપવામાં આવ્યો હતો. ચેક આપવામાં આવ્યો તે તારીખે કોઈ અમલપાત્ર દેવું ન હતું. પરંતુ જ્યારે તે ભરવામાં આવ્યો તે તારીખે, કાયદેસરનું દેવું હતું જે ફરિયાદી દ્વારા રાખવામાં આવેલા હિસાબી પત્રકો (ખાતાવહી) રજૂ કરીને સાબિત થયું છે. નોંધનીય છે કે હિસાબી પત્રકો આરોપીની વિનંતી પર રજૂ કરવામાં આવ્યા છે, અને સાથે પ્રદર્શન-પજ સાથે બિઝેલ ચાદીમાં દર્શાવેલ ચેકોની પ્રમાણિત નકલો પણ રજૂ કરવામાં આવી છે. એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે ચેકની માત્ર પ્રમાણિત નકલો જ રજૂ કરવામાં આવી છે અને મૂળ નકલો રજૂ કરવામાં આવી નથી અને ચેક હેઠળની રકમ રોકડમાં ચૂકવી દેવામાં આવી હોવાથી મૂળ નકલો આરોપી પાસે પડી છે અને ચેક પરત કરવામાં આવ્યા હતા. આ અંગે, નોંધ કરી શકાય કે દસ્તાવેજો રજૂ કરવા માટે અરજદાર દ્વારા કરવામાં આવેલી અરજી પર પસાર કરાયેલા હુકમ દ્વારા, ટ્રાયલ કોર્ટે ફરિયાદીને તેમાં દર્શાવેલ દસ્તાવેજોની પ્રમાણિત નકલો રજૂ કરવાનો નિર્દેશ આપ્યો હતો, મૂળ દસ્તાવેજો નહીં. આ સિવાય, જો મૂળ ચેક આરોપી પાસે પડ્યા હતા, તો તેના માટે ફરિયાદીને તે રજૂ કરવા માટે કહેવાનું કોઈ કારણ ન હતું.

વાસ્તવમાં, પોતાના બચાવમાં, તે તે રજૂ કરી શક્યો હોત. મહત્વની વાત એ છે કે આરોપી દ્વારા ફરિયાદીની ઉલટ તપાસ કરીને હિસાબી પત્રકો સામે કોઈ વિવાદ ઉઠાવવામાં આવ્યો નથી અને વાસ્તવમાં, હિસાબી પત્રકો ફરિયાદીના કેસને સમર્થન આપે છે કારણ કે હિસાબી પત્રકો મુજબ, માર્ચ, ૧૯૯૭ માં, રૂ. ૧૨ લાખ અને ઉપરની રકમ આરોપી દ્વારા ચૂકવવાપાત્ર હતી જે દસ્તાવેજ પ્રદર્શન-૫૪ દ્વારા સ્વીકારવામાં આવી છે અને પછીના હિસાબો દર્શાવે છે કે ૦૮.૦૧.૧૯૯૮ ના રોજ કુલ બાકી રકમ રૂ. ૧૪,૭૨,૫૮૭=૫૨ હતી, એટલે કે ચેકની રકમ. તેથી, ફરિયાદીએ યોગ્ય રીતે સાબિત કર્યું છે કે ચેકની તારીખે, ચેકની રકમ માટે કાયદેસર રીતે અમલપાત્ર દેવું હતું.

૨૭. ઉપરોક્ત તથ્યો અને સંજોગોની પૃષ્ઠભૂમિમાં, અંતતઃ જે સામે આવે છે તે એ છે કે સામાવાળા નંબર ૧ આરોપીએ કરાર પ્રદર્શન-૧૭ સાથે ૨૯.૦૩.૧૯૯૫ ના રોજ એક કોરો સહી કરેલો ચેક ઇશ્યુ કર્યો હતો, જે ફરિયાદીને દર વર્ષે હિસાબ બેસાડતી વખતે જો સમયસર રકમ ન ચૂકવાય તો વધુમાં વધુ રૂ. ૧૫,૦૦,૦૦૦/- ની મર્યાદાને આધીન રહીને બાકી રહેતી રકમ ભરવાની મંજૂરી આપતો સ્ટેમ્પ કરેલો દસ્તાવેજ છે. આમ, કોરો ચેક જે ૨૯.૦૩.૧૯૯૫ ના રોજ ફરિયાદીને સોંપવામાં આવ્યો હતો તે એનઆઈ એક્ટની કલમ ૨૦ હેઠળ કલ્પના કરાયેલ એક અપૂર્ણ દસ્તાવેજ હતો. સામાવાળા આરોપી નંબર ૧ એ ફરિયાદીને કરાર, પ્રદર્શન-૧૭ ની સરતો મુજબ તેને ભરવાનો અધિકાર પણ આપ્યો હતો. તેથી, ચેક ભરવા માટે

આરોપીની માનિત સંમતિ છે. ફરિયાદીએ, પ્રદર્શન-૧૭ પરના કરારની શરતો મુજબ, ચેકમાં રકમ તેમજ તારીખ એટલે કે ૦૮.૦૧.૧૯૯૮ મુકીને ખાલી જગ્યાઓ ભરી દીધી હતી, જેના પર તે અપૂર્ણ દસ્તાવેજ ચેક બની ગયો હતો. ચેક બેંક સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો અને અપર્યાપ્ત ફંડની શેરા સાથે પરત આવ્યો હતો. ફરિયાદીએ એનઆઈ એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળ નોટિસ ઇશ્યુ કરી હતી, જે આરોપીને યોગ્ય રીતે બજી ગઈ હતી. આરોપીએ નોટિસ મળ્યાના પંદર દિવસમાં ન તો કોઈ જવાબ આપ્યો કે ન તો ચેકની રકમ ચૂકવી. તેથી ફરિયાદીએ મર્યાદાના નિર્ધારિત સમયગાળાની અંદર ફરિયાદ નોંધાવી હતી. ટ્રાયલ કોર્ટ સમક્ષ, ફરિયાદીએ ચેક રિટર્ન મેમો, કાઉન્ટરફોઈલ તેમજ બેંક દ્વારા ઇશ્યુ કરાયેલ એક પ્રમાણપત્ર રજૂ કર્યું હતું કે ચેક ડિશનોર થયો હતો. ફરિયાદીએ બેંકના એક અધિકારીની પણ તપાસ કરી હતી જેમણે ચેક રિટર્ન રજિસ્ટર માંથી ઉતારો રજૂ કર્યો હતો જેમાં પ્રશ્ન હેઠળના ચેકનો ઉલ્લેખ છે. આમ, ફરિયાદીએ આ અંગે જંગી પુરાવા રજૂ કરીને, ચેક પરત આવ્યાનું સાબિત કર્યું છે.

૨૮. કાયદેસર રીતે અમલપાત્ર દેવું હતું કે કેમ તે પ્રશ્ન અંગે, ફરિયાદીએ પ્રદર્શન-૧૭ પરનો કરાર રજૂ કર્યો છે જે દર્શાવે છે કે કોરો ચેક આપતી વખતે, આરોપીએ ફરિયાદીને તેની શરતો મુજબ તેને ભરવાનો સ્પષ્ટ અધિકાર આપ્યો હતો, એટલે કે, દર વર્ષે હિસાબ બેસાડતી વખતે માલૂમ પડેલ બાકી રકમ, જો તે સમયસર ચૂકવવામાં ન આવે તો, ૩.

૧૫,૦૦,૦૦૦/- ની મર્યાદા સુધી. ફરિયાદીએ આરોપીની વિનંતીથી, પેઢી દ્વારા રાખવામાં આવતું દૈનિક હિસાબ રજિસ્ટર (રોજમેળ) તેમજ આરોપીનું ખાતાકીય પત્રક રેકૉર્ડ પર રજૂ કર્યું હતું જે સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે ૩૧ માર્ચ, ૧૯૯૭ ના રોજ રૂ. ૧૨,૮૫,૬૬૪=૨૯ ની રકમ બાકી હતી. ફરિયાદીએ આરોપીનો તારીખ ૩૧.૦૩.૧૯૯૭ નો પત્ર પ્રદર્શન-પજ પણ રજૂ કર્યો છે, જે દર્શાવે છે કે આરોપીએ સ્વીકાર્યું છે કે દરેક વર્ષની ૨૦મી માર્ચે હિસાબનો મેળ બેસાડવામાં આવે છે અને રકમની ચુકવણીના હેતુ માટે, તેણે તેની સાથે બિડેલા ચેક ઇશ્યુ કર્યા છે. સામાવાળા નંબર ૧ આરોપીએ, તે મુજબ, ફરિયાદીની તરફેણમાં રૂ. ૧૨,૫૦,૦૦૦/- ની રકમ માટે કુલ અગિયાર ચેક ઇશ્યુ કર્યા છે. તેથી, આરોપી દ્વારા દેવાની સ્પષ્ટ સ્વીકૃતિ છે. ફરિયાદીએ એ દર્શાવવા માટે પણ પુરાવા આપ્યા છે કે બે ચેક જમા કરાવવા પર, તે પરત આવ્યા હતા અને આરોપીની વિનંતી પર, બાકીના ચેક બેંક સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યા ન હતા. બેંક કર્મચારીએ આરોપીનું બેલેન્સ સ્ટેટમેન્ટ પણ રજૂ કર્યું છે; જેમાં પ્રદર્શન-પજ દ્વારા ઇશ્યુ કરાયેલા ચેકોનો સંદર્ભ મળતો નથી. તેથી સ્પષ્ટપણે, ચેકો રોકડ કરવામાં આવ્યા નથી, કે આરોપીનો એવો કેસ નથી કે તે રોકડ કરવામાં આવ્યા છે. આરોપી દ્વારા દસ્તાવેજો રજૂ કરવા માટે કરવામાં આવેલી અરજીને પગલે ચેકની પ્રમાણિત નકલો રજૂ કરવામાં આવી છે. જ્યારે એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે રકમ રોકડમાં ચૂકવવામાં આવી હતી, જેના પર ચેકો આરોપીને પરત કરવામાં

આવ્યા હતા, જોકે, આરોપીએ પોતાની વાતના સમર્થનમાં આવા ચેકો રજૂ કરવાને બદલે, તેનાથી વિપરીત, ફરિયાદીને તે રજૂ કરવા માટે કહ્યું છે. તેથી, આરોપી સંભાવનાઓની પ્રબળતા પર પણ એ સ્થાપિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયો છે કે પ્રદર્શન-પર દ્વારા ઇશ્યુ કરાયેલા ચેકો હેઠળની રકમ તેના દ્વારા ચૂકવવામાં આવી છે. ફરિયાદી દ્વારા રજૂ કરાયેલું હિસાબી પત્રક સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે ૦૮.૦૧.૧૯૯૮ ના રોજ, આરોપીના ખાતામાં રૂ. ૧૪,૭૨,૫૮૭=પર પૈસાની રકમ બાકી હતી. હિસાબી પત્રક પર અવિશ્વાસ કરવાનું કોઈ કારણ નથી, એટલા માટે કે, સામાવાળા આરોપીની વિનંતી પર જ ફરિયાદીએ ફરિયાદી પેઢીનો રોજમેળ રજૂ કર્યો છે જે પેઢી દ્વારા રાખવામાં આવેલા સંપૂર્ણ હિસાબો દર્શાવે છે. તદનુસાર, ખાતાઓનો મેળ બેસાડ્યા પછી, આવી રૂ. ૧૪,૭૨,૫૮૭=પર ની રકમ ભરવામાં આવી હતી અને ચેકમાં તારીખ પણ ઉમેરવામાં આવી હતી અને ચેક બેંક સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો, જે અપર્યાપ્ત ફંડના આધારે પરત આવ્યો હતો. તેથી, એનઆઈ એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળનો ગુનો સ્પષ્ટપણે સ્થાપિત થાય છે. ટ્રાયલ કોર્ટ, આક્ષેપિત ચુકાદામાં, સંબંધિત તથ્યોને ધ્યાનમાં લેવામાં નિષ્ફળ ગઈ છે અને યોગ્ય પરિપ્રેક્ષ્યમાં રેકૉર્ડ પરના પુરાવાનું મૂલ્યાંકન કરવામાં નિષ્ફળ ગઈ છે.

૨૯. અગાઉ નોંધ્યું તેમ, ટ્રાયલ કોર્ટે, એનઆઈ એક્ટની કલમ ૧૩૮ ની જોગવાઈઓના ખોટા અર્થઘટન પર, એવા નિષ્કર્ષ પર આવી છે કે જે ચેક

૨૯.૦૩.૧૯૯૫ ના રોજ ઈશ્યુ કરવામાં આવ્યો હતો તે ૦૮.૦૧.૧૯૯૮ ના રોજ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો અને તેથી, તે નિર્ધારિત મર્યાદા સમયગાળાની બહાર હતો, જે તારણ ઉપર ચર્ચા કર્યા મુજબ સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા સ્થાપિત કાયદાની વિરુદ્ધ છે. તેથી, આરોપી નંબર ૧ ની નિર્દોષ છૂટકારો (નિર્દોષ મુક્તિ) રદ કરીને અપીલ મંજૂર કરવા પાત્ર છે.

૩૦. તેથી, અપીલ આંશિક રીતે સફળ થાય છે અને આથી નીચેની હદ સુધી મંજૂર કરવામાં આવે છે:

ફોજદારી કેસ નંબર ૩૮૦/૧૯૯૮ માં આરોપી – હરેશકુમાર મણિલાલ ત્રિવેદી સામે વિદ્વત્ જ્યુડિશિયલ મેજિસ્ટ્રેટ ફર્સ્ટ ક્લાસ, હિંમતનગર, સાબરકાંઠા દ્વારા પસાર કરાયેલા તારીખ ૭મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૫ ના નિર્દોષ છૂટકારાના ચુકાદા અને હુકમને યથાવત રાખતી વખતે, આરોપી – જીજ્ઞેશ હરેશકુમાર ત્રિવેદી સામે તેને રદ કરવામાં આવે છે. આરોપી – જીજ્ઞેશ હરેશકુમાર ત્રિવેદીને આથી નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટ, ૧૮૮૧ ની કલમ ૧૩૮ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુના માટે દોષિત ઠેરવવામાં આવે છે.

૩૧. આ અદાલતે હવે સામાવાળા નંબર ૨ આરોપી, એટલે કે જીજ્ઞેશ હરેશકુમાર ત્રિવેદીને સજાના પ્રશ્ને સાંભળવાની તક આપવાની જરૂર રહેશે. તેથી, સજાના પ્રશ્ને સામાવાળા નંબર ૨ – આરોપીને સાંભળવા માટે કેસ તારીખ ૧૦મી ઓગસ્ટ, ૨૦૧૫ ના રોજ બપોરે ૦૨:૩૦ વાગ્યા સુધી મુલતવી રાખવામાં આવે છે. જો તે તારીખે, તે આ અદાલત સમક્ષ હાજર

થવામાં નિષ્ફળ જાય છે, તો આરોપીના વિદ્વત્ એડવોકેટને સજાના પ્રશ્ને સાંભળવામાં આવશે."

(હર્ષા દેવાની, ન્યાયમૂર્તિ)

This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.